

в Манастир.

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО

КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО.

УТРЕЖДА СЕ

ОТЪ

Дѣловодителятъ на Дружеството

В. Д. СТОЯНОВА.

(Излиза сѣки мѣсець.)

ГОДИНА I.

КНИЖКА ВТОРА

Печатница Тригълникъ

1870.

В. Д. Стоянова

 Тая втора книжка на „Пер. Списание“ на „Бъл. Кни. Дружество“ закъсня съ излизването си много повече отъ колкото бѣше закъсняла първата. Колко и да е това прискърно, случи се обаче—по причини независащи нито отъ Настоятелството на Дружеството нито отъ дѣйствителните му членове. Главна причина на това е, че Дружеството оште не се улеснява съ повече пари, за да направи *извънредни* разности за пренасяние на друго по-сгодно мѣсто печатанието на книжките на „Пер. Списание, или, за да улесни, по-добре. Някого отъ тукашните печатаре съ материални средства за набавление на сичките потребности за редовното, скорошно и добро печатание на книжките.

Както и да е, но почтенните г-да спомоществователи *непремѣнно* ште получатъ обѣщанните и слѣдуеми за дадената имъ плата книжки отъ реченното списание, и, кѣто съдържанието на тѣйзи книжки не е политическо за да има значение повече временно, тѣй да кажемъ, отъ колкото трайно, спомоществователите имъ въ същностъ нищо не губятъ отъ това нежелано закъснително излизване на книжките.

За сега ний смѣемъ да кажемъ само, че сме употребили до нинѣ сички възможни отъ насъ и зависащи старания и усилия, за да се отстранятъ пречките за редовното излизване на книжките, и вѣрваме, *напълно* да се постигне вече това не слѣдъ много време.

Редакцията.

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО.

УРЕЖДА СЕ

ОТЪ

Дѣловодителятъ на Дружеството

В. Д. СТОЯНОВА.

(Излиза сѣки мѣсець.)

Умъ царува,
Умъ робува.

(Бъл. нар. пословица.)

ГОДИНА I.

КНИЖКА ВТОРА

БРАИЛА.

Печатница Тригълникъ
1870.

СЪДЪРЖАНИЕ.

I. ✓	Нѣколко думи за изучаване и обработване на българский сегашенъ езикъ и за народната ни книжни-	Стр.
	на въобщите. (Продължение отъ книж. I. стр. 16.)	3
II.	За новобългарското азбуке. Отъ М. Дринова	9
III.	Животописание. (Продължение отъ книж. I. стр. 36.)	30
IV.	Нови паметници за историята на Българетъ и тѣх-	
	нитѣ съсѣди. Отъ М. Дринова.	52
V. ✓	За отхраната. (Продължение отъ книж. I. стр. 102.)	69
VI.	Стихотворение. Отъ Вазова.	103
VII.	Български народни пѣсни, съобщитени отъ М. Васильова	
	и Л. Радулова.	106
VIII.	Критически отдѣлъ:	
	1. За критиката.	109
	2. Книжовни вѣсти.	122
IX.	Книгописъ	137
X.	Обшта забѣлѣжка къмъ нашитѣ писатели и особено кни-	
	гоизваждачитѣ ни и по-заможни интелигентни еднородци	138
XI.	Извѣстие отъ „Бѣлг. Кн. Дружество“	144
XII.	Стефанъ Д. Тошковичъ. Некрологъ.	145
XIII.	Печатни погрѣшки.	148
ПРИТУРКА.		
XIV.	Разбойници — отъ Шиллера. Преведи Н. Бончевъ (Про-	
	дължение отъ книж. I. стр. 16.)	17

НЪКОЛКО ДУМИ

3А

Изучаване и обработване на българският сегашенъ езикъ и за народната ни книжнина въобще.

(Продължение отъ книж. I. стр. 16.)

Къто има доста добро познание отъ старитъ, наречени — Класически езици — отъ *латинский и старогръцкий*; къто има доста понятие за сичкитъ други — и живи и мъртви — индоевропейски езици или понъ за пò-главнитъ и пò-важнитъ отъ тѣхъ, а най-паче и за *самскритский*, тоя башта, тѣй да кажемъ, на всички тѣйзи сродни езици; къто е запознатъ доволно добръ съ всичкитъ пò-главни словѣнски езици или нарѣчия, както съ руский, полскый, чешко-словѣнскый, и съсъ хърватско-сърбскый, които сѧ отъ всички други индоевропейскѣ езици най-сродни и най-благни до българскый нашъ езикъ; къто знае прилично историческото развитие на всичкитъ реченни словѣнски езици и най-паче историческото развитие на българскый езикъ отъ най-стари времена до сега, иска се на сегашно време отъ единъ български филологъ, освѣнъ всички споменъти, да е изучилъ опште *добръ* несамо сичкитъ велики и преважни открития, които сѧ станъли въ полето на езиковѣднѣето особено въ последнитъ години, както вече рекохме, но да се е запозналъ пò-отблизо и съ *народната* българска литература. Съ тие познания, единъ български езиковѣдецъ, ако бѣде инакъ и даровитъ въ специалноста си па и трудолюбивъ работникъ въ полето на българското езиковѣднѣе, може въ малко години да извърши грамадни работи, необходими за обработване, усъвършенствование и обогатяване на новиятъ нашъ български езикъ: такъвъ български филологъ, съ единъ постояненъ трудъ отъ 20-годинъ на това поле, той може чудеса да направи въ новата наша книжнина, може да стане патриархъ на сегашната ни възрождаема литература.

Сега и за напредъ не е доволно вече на единъ български филологъ да знае филологическитъ изслѣдвания само на *Добровски* или и на *Копитар* и пр., при всичко, че тие блаженнопочивши направили сѧ, въ свое време, велики услуги на словѣнската наука въобще и особено на словѣнското езиковѣдѣние, най-паче *Добровски*, който оставя името си безсмъртно че станѧ основателъ на словѣнската филология съ своитъ грамадни и благоразумни издирвания въ полето на тая словѣнска наша наука, както *Якобъ Гримъ* е основателятъ на германската филология. А всеки нашъ еднородецъ, който иска съ пълно право да се признае за български филологъ, както се изисква въ наше време и за напредъ, трѣбува непременно да е запознатъ твърдъ добръ съ отличнитъ филологически и историческо-филологически издирвания на *Бона*, *В. Хулболта*, *Пота*, *Як. Грима*, *Шафарика*, *Хатала*, *Миклошича*, *Шлейхера*, *Срезневски*, *Востокова*, *Билярски*, *Григоровича* и пр. и пр., тие велики и неуморими труженици въ полето на науката за езицитъ особено за индоевропейскитъ езици, на които учени мъжие има вѣчно да благодари цѣлъ просвѣтенъ мѣръ и потомството, че сѧ положили най-здрави основи за да се въздигне езиковѣдѣнието на *сѧшта наука* — тѣй както всичкитъ други науки, наречени днесъ най-позитивни.

Който прочее отъ нашитъ учени еднородци се пушта да пише и да говори за питания филологически — кѣто авторитетъ въ езиковѣдѣнието, ништо основателно, ништо съ цѣна каква да е не може написа нито изречи, ако предварително нѣма понятие, понѣ малко-много за филологическитъ издирвания на споменѣтитъ превъзходни езиковѣдци. А който отъ насъ иска да състави рѣчници или граматики за българскій езикъ, за да може дѣйствиелно да си постигне цѣлта понѣ въ достаточна мѣра ако не съвършено напълно, трѣба или да има пълно образование филологическо, каквото се изисква на днешенъ день отъ всеки добъръ филологъ, или понѣ да е естествено обдаренъ съ такива способности умствени и нравствени, съ каквито н. пр. се отличавахе презъ цѣлий си животъ приснопамятний *Ст. Вукъ Караджичъ*, тоя Несторъ на сѣрбската нова книжнина.

Вукъ Караджичъ, можемъ да кажемъ, нѣмаше никакви по-

знания филологически — па нито и други особенни познания въобще, при всичко това, той — самъ самнитичкъ — можѣ да извърши толкова много и тъй превъзходни работи въ полето на сърбската *народна* книжнина, съ които се положи пълна, здрава и трайна основа за обогатяване и усъвършенствование на сърбскій езикъ и словесностъ въобще. Отъ една старна, пламенната любовъ, която препълняше Вуковото сърце до послѣдний часъ на живота му за сърбскій народъ и отечество, и отъ друга — безкрайната енергия и трудолюбие, които бѣха най-вѣрни Вукови приятели и разговорници на всѣки часъ и минута, и най-сегнѣ отличното негово познание на искусството, какъ да се събирватъ непосредствено — отъ самий народъ — и записватъ *вѣрно* и *точно* разнитѣ материяли на живата народна рѣчь и словесностъ въобще, тие всички и други тѣмъ подобни бѣха самитѣ причини, дѣто Вукъ направи народу си тие безцѣнни услуги, за които е тука думата ни, и съ които остава безсмъртна и пресладка споменъ не само у сърбскій но и у всички словѣнски мѣръ въобще.

А най-великий възкрѣсителъ и основателъ на чешката нова писменностъ, *Иосифъ Юнгманъ*, освѣнъ дѣто бѣше наичена душа му и сърце му съ всички такива свойства, както Вукъ, имаше високо образование, особенно познанията му отъ философско-словеснитѣ науки бѣха голѣми и дълбоки, и за това той несравнено много повече надмина Вука съ своитѣ безсмъртни трудове въ полето на чешката нова писменностъ, кѣто, между другитѣ си много и отлични списания, въ разстояние на 30 години списа такъвъ грамаденъ и превъзходенъ рѣчникъ за чешкій езикъ, какъвто може инакъ само цѣла учена корпорация да състави и довърши въ продължение на много години.

Не току ний сами ами и филологически най-славни авторитети признаватъ изредноста на Юнгмановий рѣчникъ (издаденъ въ Прага г. 1835—1839) както и на рѣчникътъ на полскій езикъ отъ *М. С. Б. Линде* и *А. Бѣловски* (— първо издание въ Варшава г. 1807—1814, второ въ Львовъ г. 1854—1860), на които рѣчници другъ подобенъ оште не се е появилъ у никой отъ другитѣ словѣнски народи. Прочее иито най-пространний: *Толковый Словарь живаго велико-*

русского языка *В. Н. Даля* (—Москва 1861—1867), не е тъй пълненъ и съвършенъ както споменътитъ два; само *Миклошичовий* рѣчникъ на старобългарскій езикъ (—второ издание изправено и уголъмено — у Вѣна 1861—1865), и *Словарь церковно-славянскаго языка А. Х. Востокова* (—Петроградъ 1858—1861), съставени сѣ съ оная иста преголъма въштина, прилъжание и дълбоко остроумие, както особено *Юнгмановий* рѣчникъ или както и започенътитъ отъ *В. и Як. Гримовци* и слѣдванниятъ отъ тѣхнитъ върни послѣдователи рѣчникъ на нѣмскій езикъ.*)

И така, кѣто споменуваме тукъ, тъй да кажемъ, мимоходомъ, за нѣкои отъ най-отличнитъ душевни произведения, извършени до сега въ полето на словѣнската филология отъ мъжие обдарени съ голѣми способности и снабдени съ дълбоки и здрави познания, искаме съ това да обърнемъ вниманието на своитъ учени еднородци, особено на оние отъ тѣхъ, които се тѣкмятъ да съдѣйствуватъ съ умственнитъ си трудове за обработване и усъвършенствование на българскій нашъ езикъ и словесность въобщте, а лишаватъ се отъ потрѣбнитъ за тая цѣль способности и познания, за да гледатъ предварително тъй да постѣпятъ, штото послѣ трудоветъ имъ да могътъ непременно да хванѣтъ мѣсто понѣ малко много. А не както е било почти до тосъ часъ, дѣто, ако прегледаме штото се е писало по тие питання отъ начало на книжовното ни възраждане до нинѣ, можемъ, безъ всеко затруднение или двоумие и забикалване, да кажемъ — смѣло и рѣшително, че почти най-многого отъ всичко това има, за съжаление, слаба цѣна въобщте, да не казваме, твърдѣ слаба даже и никаква, и за това отъ сетненитъ му повечето сѣ остали, естественно, пусти отъ колкото да могътъ да принесѣтъ нѣкоя и друга по-съштественна ползница за самата работа. Но тукъ, разбира се, нѣмаме нито можемъ нѣкого да обвиняваме, заштото както ний тъй и всички други наши еднородци съ насъ наедно увѣрени сѣ напълно, че тие учени Българе, които до сега сѣ си опитвали перото да понапишѣтъ по нѣшто за разработване и обогатяване на майчиниятъ ни езикъ и словесность въобщте, имали сѣ воля и намѣрение най-добри; а,

*) Початечнѣ скупенины соуглѣсек чешкословацкых. Псал Мартинъ Гаттала (, профессор на словѣнската филология на пражскій университетъ) В Праге 1870. стр. 10 и 11.

че не са могли да сполучатъ желаемото си, до колкото се слѣдва, не е никакъ праведно да се укривяватъ за това, защото тѣ са извършили добросъвѣстно, штото имъ е било възможно да извършатъ — споредъ своитѣ познания и способности. *Тъ, прочее, не укривяване а уважение и почетъ заслужаватъ отъ всинци ни.* Да, ний трѣба толкова пѣ-вече да ги почитаме и уважаваме, защото тѣ и особено пѣ-първитѣ отъ тѣхъ бидоха честити да иматъ неизказанно родолюбие, надлежно мъжество и рѣшимостъ, за да започнатъ всенародното както най-свето тѣй и по онѣсъ времена най-трудно дѣло: *сбужданieto на своятъ предразъ народъ отъ дълбокий и толкова годишенъ снъ на помръчението и незнанието, — и да започнатъ възражданieto на българската наша задушена и умрътвена книжнина.*

Ако би обаче да има помежду тѣхъ пѣкъ и такива, които доста добръ да са осѣщали нектѣрността си за работи, за които тѣхъ отистина никакъ не ги е бивало, а, при всичко това, тѣ пакъ са говорили, даже и писали за тѣхъ — кѣто български авторитети, тѣ не могатъ освѣнъ да бѣдѣтъ най-строго осѣдени отъ справедливата критика, извикана отъ естѣството на самото дѣло. Толкова пѣ-строго осѣждане ште заслужаватъ всичкитѣ ни учени за напредъ, които се готвятъ да бѣдѣтъ труженници въ полето на българската филология въобщте, ако да не гледатъ предварително да се снабдятъ съ всички за специалността си потрѣбни познания. Толкова пѣ-непростително ште бѣде за напредъ на всеки единъ Българинъ, който нѣма нито повърхно понятие за тая или оная работа и който въ същото време вижда себе си и твърдѣ добръ самъ съзнава, че не е прочее способенъ да я върши, а, при всичко това, той пакъ се пушта да са върши. Непростително казваме, защото отъ говоренъе за какво да е питание, безъ всяко основание и, да прибавимъ, безъ всяко надлежно ухващание отъ всяка една старна на това питание, произлазѣватъ повече такива препирни, които биватъ за самата работа съштественно вредителни отъ колкото полезни. *Само отъ препирни, основани на истинни — на положителни резони, и водени съ надлежно приличие, — припирни, които не излазятъ вънъ отъ полето на самата наука, или, оште пѣ-добръ да се изразитъ, които не излазятъ вънъ отъ кръгътъ на са-*

матя работа, само отъ такива препирни може да очакваме винъги същата полза за дѣлото.

При всичко туй, не върваме да се намъри нѣкой изпо-
между ни, който вече да не съзнава напълно тая истина, че
време настанѣ и за насъ — Българетъ да прегледаме вече се-
бе-си добръ, за да се познаеме *тѣй, както сме*, па да си ка-
жемъ истенно и правичко: *што сме*; и, кѣто видиме до дѣ
сме дошле, да бързае толкова пò-скоро да вървимъ напредъ
и съ всичко благоразумие да търсиме пò-доброто и за себе-
си и за потомството си. Сегашното време не е освѣнъ да разбе-
ремъ всинца, че трѣба и ний вече да се заловимъ мъжски за работи
сериозни, за работи положители, ако искаме съ толкова пò-голяма
достовѣрностъ да стигнемъ въ сѣко едно отношение нѣй-про-
свѣтенитъ и нѣй-чести народи на свѣтътъ. А за това не е
вече доста само добра воля и любородни чувства, ами *трѣ-
ба пълно, съзнателно родолюбие, трѣба неуморимъ и непреста-
ненъ трудъ, трѣба дѣйствителни способности и нѣй-паче ис-
тинни и нѣй-здрави познания.* Това се изисква на днешенъ
денъ отъ всѣки единъ човѣкъ, който иска съ пълно право
да носи нѣй-възвишенното и нѣй-блѣскаво име: човѣкъ науки.

Пò-нататѣкъ ний ште се опитае, до колкото ште ни
бѣде възможно, да направимъ едно систематично-хронологи-
ческо изложение на всичко, што е отъ самото начало на кни-
жовното ни възраждане до нинѣ писано по предмѣтътъ, за
който е тука думата ни, и, въ сѣштото време, ште напра-
вимъ върху това изложено едно оцѣнявание отъ своя стар-
на, до колкото ште се види за потрѣбно и полезно. А въ
идуштата книжка на „Пер. Списание“ ште си позволимъ да
направимъ единъ само общъ и кратѣкъ обзоръ върху сѣ-
штий предмѣтъ както и особено върху всичкитъ до сега съ-
брани и издани материяли отъ полето на българската *народ-
на* книжнина.

(Слѣдва.)

ЗА НОВОБЪЛГАРСКОТО АЗБУКЕ.

I

Нѣколко встъпителиа думи за книжовний ни езикъ.

Една отъ най-главнитѣ грижи на „Българското Книжовно Дружество“ нте да е изучаването българский езикъ, най-първата ни национална опора. Тази грижа възлага на Дружеството, колкото важноста на този предметъ и богатий наученъ интересъ, който се съдържа въ него, толкова и желание — чрезъ тѣзи си трудове да спомогне за изработване единъ общъ книжовенъ езикъ, учвърстенъ на основитѣ на народната ни рѣчь. Нѣма съмнѣние, че отъ изработването единъ книжовенъ — писменъ езикъ за сичкитѣ български области много зависи учвърстяването на нашата народностъ и добрий успѣхъ на нашето национално развитие. Догдѣ разнитѣ български области оставатъ лишени отъ единъ общъ органъ, съ който еднакво да възматъватъ своята висша духовна дѣятелностъ, еднакво да се мѣняватъ съсъ своитѣ идеи, до тогава българската книжнина нте остава разкъсана, успѣхътъ ѝ нте да е слабъ; до тогава и българский свѣтъ слабо нте съзнава своето национално единство, каквито благоприятни и да бѣждатъ другитѣ основни за това самосъзнание. — За изработване единъ книжовенъ езикъ Дружеството нѣма да взема нѣкакви искусствени мѣрки, нѣма да кове нови думи, нови граматически форми, нито нѣкъ да съчинява нови начини за изречаня и т. н. То само нте откопава и събира богатствата на българский народенъ езикъ, било въ лексически, било въ синтаксически изгледъ, и нте ги изважда на видѣло, за да може всѣки да се ползова съ тѣхъ. Съ други думи да кажемъ, „Българското Книжовно Дружество“ нте се стареа да издава, колко е възможно по-вече, *народни пѣсни, приказници, поговори, глтанки* и пр., разумно събрани и вѣрно записани по всичкитѣ български области. Заедно съ това то нте издава и паметници за историята на българский езикъ. Освѣнъ това, то нте отвори въ своитѣ издания широко мѣсто за научни издирвания въ областа на българский езикъ, които нтажтъ иматъ за предметъ уловването общитѣ закони, по които се раководи гений на

езикътъ ни, както при съставянето на думитъ, така и при построението на рѣчта ни. — Това сѣ сръдствата, които, споредъ както е увѣрено Дружеството, штѣтъ да очистѣтъ широкъ пѣтъ за изработванъето нужнйи ни писменъ езикъ, който да бѣде основанъ на народната ни рѣчь и да бѣде проникнатъ и оживенъ съ нейний духъ. —

За съставянъето единъ общтъ писменъ езикъ иска се:

1. Да се приеме еднакво правописание, съгласно съ духътъ и съ свойствата на езикътъ ни; и

2. Да се приематъ еднакви думи, еднакъвъ строй на рѣчта ни.

Послѣднѣето, т. е. приеманъето еднакви думи, еднакъвъ строй на рѣчта си, не прѣдставлява голѣми мѣжнотни и то може да стане само отъ себе, когато много или малко извадимъ на видѣло лексическото и синтаксическо богатство на езикътъ си. Нѣма съмнѣние, че и у насъ штѣтъ се явѣтъ писатели, които при широкитѣ си и богати мисли, при голѣмитѣ си творчески способности, штѣтъ бѣдѣтъ обдарени оште и съ тѣнѣкъ вкусъ. Кѣто иматъ въ рѣцѣ си готово това богатство, тѣ штѣдъ отберѣтъ изъ него отъ хубавъ по-хубавъ материалъ за въплощение на своитѣ идеи, штѣтъ създадѣтъ примѣри за хубость, за подражание, съ което само по себе штѣтъ се въдворѣтъ еднакви, общи форми за единъ общтъ писменъ езикъ. Не тѣй лесно, и не само отъ себе може да стане 1-вото исканъе т. е. приеманъето едно общто правописание. За това нѣшто се иска сговорѣтъ поне на по-прѣвитѣ ни писатели, а този сговоръ не може да стане безъ голѣми или малки прѣпири, за които ште трѣбва много или малко време. Кѣто си научимъ, че у насъ твърдѣ малко е позната науката за езикътъ, языковѣдѣнието, съ помощта на която по-лесно можеше да стане този сговоръ, то можемъ да прѣдвидимъ, че у насъ тѣзи прѣпири твърдѣ лесно могатъ да се обѣрнатъ въ безполезни прѣкословия и да се повлекѣтъ на твърдѣ дълго време 1). — Съ мисълъ да предотвѣрие тази безполезна за въпросѣтъ случайность, Книжовното Дружество намира за добро да очисти добръ полето за тѣзи прѣпири и да посочи пѣтътъ, по който най-вѣрно и най-лесно може да се доде до нужнйи сговоръ за приеманъето едно общто правописание. 2)

1) Както бѣше се случало и трая помежду Сърбето, току речи, по-много отъ половинъ вѣкъ, и се свѣрши у тѣхъ едвамъ преди дестина години.

Подобна борба имахъ помежду си и чешкитѣ учени и хърваскитѣ, която борба у първитѣ бѣше стигнала до най-високий си степенъ около г. 1842 и която се свѣрши у сѣнитѣ вече преди 20 год. а у вторитѣ по-отпослѣ. —

2) Отъ начало изложенитѣ до тука редове въ тая статия бѣхме прибавили въ друга наша статия въ I-та Книжка, на „Пер. Списание“ (виж. стр. 13, 14, 15) съ цѣль, — да

Безъ да се пуштаме въ дълги разяснения, ние бръзае да забълъжимъ, че най-възможний и най-правий пътъ, по който можемъ скоро да достигнемъ желаемий съговоръ, е слѣдний:

Да се взематъ за начало и основание на нашитѣ изслѣдвания двѣ пѣшита:

1) Живата българска рѣчь вкупѣ съ всичкитѣ ѣ видоизмѣненія по разнитѣ български области; и

2) Старий български езикъ въ най-древнитѣ му и най-правописни паметници. —

Слѣдъ това, ония фонетически свойства и граматически форми, които сѣ общи, сирѣчь еднакви, въ всичкитѣ областни изговаряния, да се внесжтъ въ писменний ни езикъ, да се внесжтъ цѣлокупно, както сѣ се съхранили въ живата ни рѣчь, дори и въ такъвъ случай, когато тѣ бихжъ противорѣчили на 2-рото главно основание, т. е. на правописанието на старобългарский езикъ. На примѣръ: ако думата *време* на всѣдѣ се изговоря тѣй, както е написахме, то така и да пишемъ, безъ да гледаме на това, че въ старобългарскитѣ паметници тя се пише *врѣмѣ*. —

Когато пъкъ нѣкоя дума въ разни мѣста се изговоря разпо, то това противорѣчие да се помирѣва съ помощта на 2-рото ни главно основание, т. е. съ помощта на старобългарското правописание; тѣй на примѣръ: скратеното възвратно мѣстоимение въ едни мѣста се изговоря *са*, въ други *сѣ*, въ трети *се*. Въ този случай нѣка се обрънемъ къмъ старобългарскитѣ паметници. Въ тѣхъ ние штемъ найдемъ, че това мѣстоимение се пише *сѣ*. А граматиката на старобългарский езикъ ште да ни каже, че буквата *ѣ* се е произносила въ старо време като *ен*, слѣдовѣтелно *сѣ* се е изговарѣло тогава като *сен*, както и до сега се изговоря въ полский езикъ. Слѣдъ време звукътъ *н* се е затрилъ, остинжло е само *се*, което и днесъ се чуе въ нѣкои отъ западнитѣ български области. Сжштото намѣрѣваме да е стинжло и въ сѣрбский, въ словинский и въ чешский езикъ, гдѣто на сегашно време реченното мѣстоимение и изговоря се и пише се като *се*. Това разяснение, чини ни се, не оставя никакво мѣсто за прѣспирня,

поудовлетворимъ великото желание на оние наши еднородци, които съ голѣмо петьрѣние искатъ отъ „Бъл. Книж. Дружество“ да видятъ по-скоро надлежни трудове и за обработване и усѣвършенствование на писмений ни езикъ. При вѣничко прочее че сѣ били гореспоменатитѣ редове вече цитирани на друго мѣсто, ние, обаче, не ги тукъ изостахме, зашто сжштитѣ сѣ, тѣй да кажемъ, неотлжчама часть отъ цѣлата настояща статия.

и токо любителитѣ на безполезни прѣкословия могатъ слѣдъ това да стоѣтъ за *са* или пакъ *сл*, което е свойственно на руский езикъ, гдѣ-то *а* редомъ е замѣнено съ *я*, по ни най-малко на българскій, въ който нѣма примѣръ, гдѣто *а* да се замѣнува съ *я*. Да се надѣемъ обаче, че при нуждата за по-скорошно изравнение правописанието ни, при тази нужда, която тъй добръ изказахъ въ послѣднѣо време вѣстниците ни и която тъй живо се усѣща отъ всѣкого, за прѣкословия не ще остане вѣче мѣсто.

Това е най-естественъ и най-правильнъ пѣтъ, по който можемъ да додемъ до съвършенъ сговоръ за приеманъето едно общо правописание. По този пѣтъ кѣто отиваме, штемъ се учуваме отъ безполезни прѣспирни и по-скоро штемъ достигнемъ желаемата си цѣль. По този пѣтъ трѣбва и Книжовното Дружество, и призовава на помощъ всичкитѣ готови за тази работа работници.—

Кѣто нѣма онте въ рѣцѣ доста обиленъ материалъ за тъчю запознаване съ всичкитѣ тъкоети на разнитѣ български изговаряния „Българското Книжовно Дружество“ почита сега за прѣждевремено подиганieto всичкитѣ спорни въпроси въ правописанието ни. Има обаче, между тѣзи въпроси такива, които и сега, съ този материялъ, който го имаме вече събранъ, могатъ да бѣдѣтъ разгледани и рѣшени; кѣтъ тѣхъ и бърза да пристѣпни вече Дружеството, и за първъ пѣтъ изважда на-явѣ въпросътъ за нашето *Азбукѣ*, който въпросъ, мислимъ, е единъ отъ узрѣлитѣ вече въпроси за българското правописание,—

Отъ писателитѣ, които до сега сѣ писали за българското правописание, ни единъ не е излагалъ на критическо разглеждане цѣлий съставъ на азбукето ни, никой не се е вземалъ да го прѣрови и изпита: *сдѣржа ли то въ себе всичкитѣ бѣльзи, нужни за означение звуковетѣ на рѣчта ни; и напротивъ: има ли въ него нѣкои излишни и испужени такива бѣльзи*. Никому не е доходѣло на умъ, повтаряме, този въпросъ, а пѣма съмнѣние, че той естествено трѣба да бѣде поставенъ *во главу угла* на цѣлий въпросъ за нашето правописание. Нѣма съмнѣние, че отъ вѣрното натѣкмяване азбукето ни само отъ себе на половина шѣтъ се умалятъ разнорѣчията на писателитѣ ни въ правописанието, на половина слѣдователно ште се улесни рѣшението на въпросътъ за изработване едно общо новобългарско правописание.—

II

Кратъкъ исторически прѣгледъ на азбукето ни

Азбукето, което сега изучаватъ българскитѣ дѣца по букваретѣ и таблицитѣ, което съ твърдо малка разлика употрѣбляватъ всичкитѣ български писатели, това азбуке, прието отъ първитѣ дѣйци за възраждането българската книжнина, състои отъ слѣднитѣ 34 букви:

а, б, в, г, д, е, ж, з, и, і, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ, ъ, ы, ъ, ѣ, ю, я, ѿ, ѿ.

Кѣто извадимъ изъ това новобългарско азбуке буквитѣ ж и ѿ, то ще ни остане азбукето, което намираме въ рускитѣ букваре, т. е. ще остане руското азбуке. Това явление не е една проста случайность, — то е фактъ, въ който е отпечатано началото на новобългарското азбуке, и дори по вече — началото на нашето книжно възраждане. —

Кѣто показваме на този фактъ и на неговото значение, ние ни най-малко не мислимъ чрѣзъ това да укоряваме първитѣ дѣйци на нашето книжно възраждане, да ги окоряваме, че въ този случай тѣ сѣ подпаднали подъ чуждо влияние, ни най-малко не мислимъ да умаляваме тѣхнитѣ велики услуги народу ни. Тѣ не сѣ могли да постигнатъ другоаче, — не сѣ могли да не подпаднатъ подъ влиянието на руский езикъ по сѣштата причина, по която и първитѣ руски писатели въ 11-тии в. не сѣ могли да не подпаднатъ подъ силното влияние на старобългарский езикъ. Ние почетохме за нужно да покажемъ на този фактъ съвсѣмъ за друго, а именно, за да покажемъ по-ясно, че тѣ наречението новобългарско азбуке, кѣто прието отъ руский букварь, а не вземено право отъ старобългарското, прѣработено по свойствата на сегашната българска рѣчь, то не може и да бѣде съвършено, и има нужда отъ разглеждане и исправанье, което се и опитваме да направимъ въ слѣдната глава. Тукъ штемъ да изложемъ нѣколко исторически бѣлѣжки, които могатъ много да улѣснатъ това наше опитване.

Старобългарското азбуке, тѣй както го намираме въ пай-старитѣ си писменни паметници, т. е. въ ръкописнитѣ ни книги отъ 11-тии вѣкъ (по-стари отъ това време за сега не сѣ се намѣрили), ималъ е

Климентъ съчинилъ азбукето, което се приписва Кириллу и се нарича *Кирилица* а Кирилъ билъ изнамѣрилъ *Глаголица-та*. 4) Тѣзи мнѣния, обаче, оставатъ безосновни. Ако наистина да бѣше Климентъ изнамѣрилъ нѣкое съвсѣмъ особно азбуке, то Черноризецъ Храбръ, свидѣтель толкова близкъ и толкова добръ познатъ съ работата, нѣмаше да остави такова едно важно дѣло безъ всякакъвъ споменъ. Той само казва, че Кириловото азбуке въ негово време се построявало оште, и нѣма съмнѣние, че св. Климентъ е билъ единъ отъ тѣзи постройители и усъвършители на Кириловото дѣло. — Че наистина изобрѣтението на св. Кирилла са е малко или много мѣнявало или допълнело въ първитѣ два вѣка слѣдъ появяването си, това се потвърдѣва оште и отъ слѣдоуѣщия фактъ. Черноризецъ Храбръ пише, че св. Кирилъ изнамѣрилъ 38 букви, а въ извѣститѣ ни най-стари ръкописи отъ 11-тиѣ в. ги намираме 43. Ште да рече, че печестина нови букви сѣ притурени послѣ отъ исправителитѣ и допълнители на азбукето въ 9, 10 и 11-тиѣ в. в. — Коя е била причината на тѣзи оправания и допълнения? На вѣрно не може да се каже, — може само съ малка или голѣма достовѣрность да се прѣдполагатъ слѣдуѣщитѣ поводи:

Или при разчленението на звуковетѣ Кирилъ не е обърналъ внимание на нѣкои тѣнкости и не е съставилъ за тѣхъ особни знакове, — или пъкъ при распрѣсванието на словѣнската писменность по разнитѣ словѣнски области, въ нѣкои отъ тѣхъ се е показала потребность да се внесатъ нови букви въ азбукето, които да изражаватъ нѣкакви областни звукове, които не е имало въ това нарѣчие, което Кирилъ е билъ взелъ за основание на писменната словѣнска рѣчь. Последното прѣдположение, види се, да е по-достовѣрно. Има мѣстои за оште едно прѣдположение: може би, че прѣзъ тѣзи два вѣка звуковетѣ, които е слушалъ Кирилъ въ свое време, сѣ се били малко или много понетъркали, — нѣкои сѣ се приближили единъ до други до такъвъ стѣпенъ, штото писачетѣ сѣ се бъркали съ знаковетѣ имъ; бъркали ги сѣ, та за това се е показвала потребность да ги натѣкмѣватъ отново. — Както и да е било, види се, че прѣстрояванията и допълненията въ Кириловото азбуке въ 9, 10 и 11 в. в. сѣ се приемали отъ всичкитѣ словѣнски писатели и писаче, инакъ въ този изгледъ ние штѣхме да намираме разногласие въ наметнитѣ, които ги имаме отъ 11 в., което обаче не срѣштаме. Кѣто си

4) Това последното мнѣние намира особно съчувствие между Хърватитѣ, които вече го иматъ до толкова вѣрно, штото го помѣстиха и въ учебницитѣ си, като една съвсѣмъ вече доказана истина. —

наумимъ, че полето на словѣнската писменность тогава не е било тъй широко, че дѣлательнѣ въ този тогава оште тѣсенъ виноградъ сѣ били малко и намирали сѣ се въ постоянни сношения, то нѣма и да ни е чужда тази сговорность между тѣхъ. —

Отъ горѣприведеннитѣ 43 старобългарски букви, кѣто извадимъ само шестъ (w, ш, љ, д, ѡ, v), които сѣ се употрѣблявали по-вечето въ чужди думи, всичкитѣ други 37 сѣ имали въ 11-тиятъ вѣкъ въ езикѣтъ нн свой особенъ звукъ. Всѣка една си е имала своето мѣсто, отъ което е било мѣчно да се поклати и да го отстапи на друга нѣкоя. Съ това само може да се обясни еднакъвъ брой, еднаквото употрѣбление на буквитѣ, което се забѣлѣжава въ всичкитѣ нн рѣкописи отъ 11-тиятъ, а донѣдѣ и отъ 12-тиятъ в. Съ това само може да се обясни пълното съгласие въ този прѣдмѣтъ между тогавашнитѣ ни учени писатели и прости прѣписвачи. Пълното и гармоническо съответствие между тогавашното българско азбуке и тогавашнитѣ български звукове не е оставяло никакво мѣсто за замѣняване една буква съ друга. Слѣдъ време, обаче, и старобългарскиятъ езикъ, като и всѣки други се е измѣнчуваъ малко по малко, както въ цѣлий си съставъ изобно, тъй и въ звуковетѣ си. Отъ тѣхъ едни сѣ дебелѣли, други пѣкъ сѣ истѣчавали и сѣ се приближавали единъ до други, или пѣкъ и съвсѣмъ сѣ се загубвали. Това измѣнение въ звуковетѣ не е могло да не произведе бърканица и въ тѣхнитѣ начертания, съ други думи да кажемъ, — въ азбукето. Нѣкои букви, звуковетѣ на които сѣ били поистрили и приближили единъ до други, наченѣли сѣ да се мѣнчуваъ помежду си, да се пишѣтъ една на мѣсто друга. Тѣй н. пр. въ 11-тиятъ вѣкъ се е писало: мѣзда, стѣза, сѣмѣштати, Богѣмъ, господѣстѣмъ, сѣкраша, имѣше, господѣ, въ, а отъ срѣдата на 12-тиятъ вѣкъ сѣшитѣ думи въ нѣкои паметници намираме написани: мѣзда, стѣза, сѣмѣштати, Богѣмъ, господѣствѣмъ, сѣкрашѣ, имѣше, Господѣ, въ, Въ 11-тиятъ в. се пишѣ азѣкъ, ѣгѣне, прѣѣтъ, а въ 12-тиятъ и въ 14-тиятъ азѣкъ или н ѣзѣкъ, ѣгѣне, прѣѣтъ и т. п. — Отъ тѣзи примѣри ние гледаме, че буквитѣ: ѣ, ѣ, ѣ и ѣ често се мѣнчуваъ помежду си, и пишѣтъ се една на мѣсто друга, гледаме оште че мѣкитѣ: ѣ, ѣ, ѣ и ѣ вече не се срѣнѣтъ въ повечето рѣкописи. — Въ 11-тиятъ вѣкъ се е писало редомѣ ѣко, царѣ, всѣкъ Егѣпѣне и пр., а отъ 12-тиятъ, особно въ 13-тиятъ сѣшитѣ думи се пишѣтъ по нѣкога ѣко, царѣ, всѣкъ, Егѣпѣне и пр. Ште да рече, че и буквитѣ ѣ и ѣ сѣ били загубили по нѣшто отъ първоначалнитѣ си звукове, които отъ това сѣ се приближили единъ до други. Тази бърканица въ ста-

робългарското азбуке е достигнало до тамъ, штото въ 14-тият вѣкъ не е имало двѣ книги, които да сѣ били написани съ еднакво правописание. Нашият философъ, Константинъ Костенский, говори, че въ 14-тият вѣкъ въ българското царство книгитѣ сѣ били съвсѣмъ развалени по причина на тази бърканица. Въ тръновскѣиѣхъ странахъ, казва той, писмена погымла била соуть. — Великий между нашитѣ патриарси, *Евтимий*, които сѣдѣ на тръновскій пѣтриаршески столъ между 1360 и 1389 г., обърналъ е най-големо внимание на тази безредица и взелъ се е билъ за най-дѣятелни мѣрки, за да ѣхъ отстрани и да тури пакъ на редъ българското правописание. Патриархъ Евтимий, когото споменатий Константинъ Костенский нарича великый художникъ словѣнскыхъ писменъ, написалъ е, види се, строги правила за правописанието, потышта се съписати сѣтврѣжденне симъ (на писмената), които правила съ голѣма строгость той е наложилъ на всичкитѣ български писатели. Онзи отъ тѣхъ, който не е знаалъ тѣзи правила, нему е било възбранено да пише, възбранение кысть невѣждамъ, еже не писати кожественна писанѣ. — Въ това дѣло помагалъ е Евтимию и тогавашний български царь, Иоаннъ Шишманъ, ако не съ познанията си, то съ власта си. Види се, че този царь е поддържалъ съ власта си Евтимиевото правописание. Тѣй ние разбираме слѣдното изречение на Константина Костенскаго: въ тръновскѣиѣхъ странахъ писмена погымла била соуть, но патриархъ и царь просвѣтиша. — *И гледай*, продължава той, *какво голѣмо добро тѣ направихъ презъ това! Тѣхното дѣло на всегда живѣе и просвѣштава не само тѣхната земя, но и околнитѣ царства, саждеѣе ихъ и основанѣе вѣсегда естъ, и даже и до нына и окръстѣна царствѣа просвѣштаетъ. Какво е било правописанието на патриарха Евтимия? За жалость, написаннитѣ отъ него правила, *утврѣжденне писменемъ*, не сѣ дошли до насъ, и намъ ни остава да търсимъ отговоръ на този въпросъ въ познатитѣ ни за сега писменни паметници отъ времето на този нашъ светитель¹⁾ Тѣзи паметници показватъ, че *художниѣиѣи въ писменезъ Евтимий* ни най-малко не се е грижилъ да съобразува правописанието си съ говоримата тогава българска рѣчь, съ нейнитѣ живи свойства и звукове, — главната му грижа е била да възстанови, до колкото му е*

1) Особно важенъ въ този изгледъ е една проскомодия, която е прѣведена и допълнена отъ патриарха Евтимия и по негова заповѣдъ, види се, е била написана на една стѣна въ Зографскій манастирь. Руский пѣтникъ и археологъ, покойниѣи Себастиановъ е свалилъ отъ нея една фотографическа копия, която се обнародва прѣди малко време въ „Гласникъ“ на Сѣрбското Учено дружество (Книга VIII 1869 г.). За жалость обаче има много причини за да се мисли, че не е обнародвана съ голѣма точность. —

било възможно, старото българско правописание въ всичката му правилност и пълнота. Това старание Евтимиево е твърдѣ естествено. Както нему, тъй и на всичкитѣ токо речи тогавашни български писатели, писменността е била потрѣбна за да служи на християнското благочестие. За тази свещенна цѣль той е прѣдпочелъ да приемне старий български езикъ, който и прѣди него сѣ употрѣблявали българскитѣ писатели. Подирнитѣ, види се, макаръ и сѣ голѣмо старание сѣ вярдили този свещенъ езикъ, но отъ незнаяние добръ граматиката му твърдѣ често сѣ допуштали да влизатъ въ него свойствата, особно звуковетѣ на народната рѣчь; отъ това е и произлѣзла тази бърканица, въ употрѣблението на нѣкои букви, която намѣрваме въ рукоиситѣ ни отъ 12-тий, 13-тий и 14-тий вѣкъ.— За да отстрани тази бърканица, сѣ други думи да кажемъ, да възстанови старото употрѣбление на буквитѣ, да възстанови старобългарскиятъ езикъ въ всичката му чистота и правилност— това е била най главната грижа на патриарха Евтимия.— Такава кѣто му е била цѣлта, то се разбира, че той е оставилъ и древното азбуке целокупно, безъ да е измѣнилъ нѣшто въ него свроти исканьето на народната българска рѣчь въ онова време. Не е било лесно за писателитѣ да съчиняватъ или да прѣвождатъ на този въ нѣкои изгледи вече мъртавъ за тѣхъ езикъ, но тѣ сѣ били длъжни да го изучаватъ добръ, зашото, както казахме, отъ царятъ и отъ патриархътъ възбраненіе кытъ невѣждамъ еже не писати кожьственнаа писанѣа.—

Макаръ поменѣхитъ Константинъ и да говори, че това дѣло на патриарха Евтимий е остало или по добръ ште остане за всегда, ние обаче знаемъ че то не е вѣкувало твърдѣ много.— Слѣдъ паданьето на българското царство и слѣдъ събаряньето на търновската патриаршия, не е вече имало, кой да възбранява *невѣждамъ писати*. Едно това, а друго, че прѣзъ тежитѣ и усилни години, които сѣ били настанѣли тогава за българската земя, българскитѣ писатели не сѣ имали нито охота, нито пѣкъ време да изучаватъ тежитѣ Евтимиеви правила на свештенний, но мъртавъ вече езикъ, и наченѣли сѣ пакъ да пишѣтъ, кой както е можилъ. Въ българскитѣ рѣкописи отъ 16, 17 и 18-тий в. в. пакъ се е загнѣздила голѣма бърканица въ правописанието. Въ тази безкрайна бърканица забѣлѣзва се една обща чѣрта, едно стрѣмление общо на всичкитѣ писатели. Гледаме, че тѣ всичкитѣ малко или много избѣгватъ старий свещенъ езикъ и отварятъ по-малко или по-голѣмо мѣсто въ писменността на народната ни рѣчь. Што ги е побуждало къмъ това:

желание ли да бѣдѣтъ списанията имъ по-вразумителни за народѣтъ, или пакъ не сѣ знаели добръ старий езикъ? Ние оставаме на страна за сега този въпросъ. Работата е, че въ тѣхнитѣ списания народната ни рѣчь по-вече и по-вече взема върхина. Въ 18-тиятъ вѣкъ тя вече преобладава и даже господствува. По-вечето писатели отъ 18-тиятъ вѣкъ намирали сѣ за нужно да казватъ, че тѣ пишѣтъ, простымъ сказваніемъ или българскимъ езикомъ, сирѣчь, че пишѣтъ по простонародната българска рѣчь, а не по старий свещенъ езикъ. Въ тѣхнитѣ списания ние наистина намираме говоримий и сега български езикъ, съ членовѣтъ, безъ падежнитѣ окончания и прочее.—

Заедно съ увождањето на живата българска рѣчь въ писменний езикъ естествено е трѣбвало да се роди въпросъ за да се нареди и такова азбука, което тѣчно да изражава звуковетѣ на този новъ писменъ езикъ. За това нѣшто най-добръ е било да се прѣтърси старобългарското азбуке и да се очисти отъ нѣкои букви, на които звуковетѣ или сѣ били загубили отъ времето, или пакъ сѣ били прѣлѣяли въ други нѣкои звукове. Съ една рѣчь трѣбвало е да се оплѣви старобългарското азбуке отъ мъртвитѣ вече 31 живий български езикъ звукове. Нуждата за устрояванье новобългарско азбуке, види се, че сѣ усѣгнали отъ началото на 18-тиятъ вѣкъ писателитѣ ни, които сѣ почнали да пишѣтъ простымъ сказваніемъ, или българскимъ езикомъ. Но тѣ, кѣто сѣ считали старобългарското азбуке за свещенно, не сѣ се рѣшавали да го плѣвѣтъ и го сѣ приемали цѣлокупно тѣй, както го сѣ намирали въ по-старитѣ ръкописи. Нѣкои пъкъ сѣ прѣдпочитали църковноруското азбуке, което имъ е било добръ познато, зашото по онова време печатаннитѣ църковноруски книги били сѣ вече доста много разпространени по българскитѣ църкви, особно по мѣнастиритѣ. Отъ приеманьето на тѣзи двѣ азбукета породили сѣ се и двѣ разни правописания въ новобългарскій езикъ. Ние имаме отъ първата половина на 18-тиятъ вѣкъ два ръкописни сборника, които съдържатъ жития, поучения и слова. Единътъ отъ тѣхъ принадлежи на „Българското Книжовно Дружество“, а другий се намира въ библиотеката на Сърбското *Учено Дружество*. Макаръ и двата да сѣ писани токо речи въ едно време и все на говоримий български езикъ (простымъ сказваніемъ), но писецътъ на първий се е държалъ за старобългарското азбуке, а другий— за църковноруското. Твърдъ е любопитно да видиме, какъ е излѣзла живата българска рѣчь у единътъ и какъ у другий, и не ште да е излишно да приведемъ отъ тѣхъ по единъ примѣръ.—

Примѣръ отъ сборникътъ на „Б. Книж. Дружество“. Изъ житието на св. Димитрия, стр. 70—... зарадъ такъва чюдеса и заради дрѣгы много цю се чинѣха сѣкога отъ стго Димитріа. Та се събъраше много свѣтъ, въ сичкы страни, и въ другѣй градове: на всака година. и чинѣха празникъ стму Димитрію въ Солонь. Като и до днѣ. и разбра се до иславинского княза. и събра иславинны много, злы рѣдѣ и погань. и наговорихасе, като празнувать хрстіаны стму дѣнь: та съ весели и пѣаны. ами сега да поидеме да сме настрѣшны дѣнь на стго нестора, да взмеме града Солонь, да е подъ наши рѣцѣ. и дойдѣха и шѣколиха около града нощѣ въ вѣнка: да прѣминать въ стѣныте скрѣшомъ: да едни свѣать, а другѣе да изловѣтъ да ги порокъзѣтъ. ами пакъ и діаколь съзи врагъ: и заветникъ на Солоніане, защо имать любовь стму Димитрію, что извайде да имъ стори пакость да ги прѣдаде...

Да приведемъ сега нѣколко реда и изъ сборникътъ на Сърб. Учено Друштво.

Л. С П Ъ. Подскаетъ жены и момѣ да гледатъ на прстѣю кѣу, како поживе она на той свѣтъ, смирено кротко, и благоговѣйно, и не тѣкмо да си криетъ лицето въ мѣжѣ да ги не гледатъ; така иска и да се срамѣватъ, да се не смеютъ, и да не дѣмать смѣшны рѣчи, и да си затикаютъ ушите да не слышѣтъ злы дѣмъ; слышѣте вие, цю се нарицайте момѣ, и имате телесна чистота не тѣкмо, конто имѣтъ телесна чистота нарицаются чисты... 1)

Отъ тѣзи кратки примѣри внимателнитѣ читатели доста добръ могатъ да разбератъ, какво сѣ се мѣчили съ азбукето писачитѣ на горереченнитѣ наши сборници отъ първата половина на минѣлий вѣкъ. Първий, кѣто се е държалъ за старобългарското азбуке, намиралъ е въ него нѣколко излишни букви. Макарь и да се е старалъ да употрѣблява тѣзи букви спроти старобългарското правописание, но това му старание твърдѣ често е оставало всуебно, зашто не се е посрѣшталосъ свойстватана живата българска рѣчь. Той е можилъ да изрази всичкитѣ тѣкности на живий български езикъ, но изразилъ ги е не съвсѣмъ тѣчно, зашто нѣкои еднакви гласове той нѣидѣ е изображавалъ съ еднакви букви, а нѣидѣ съ други. На кѣсо да кажемъ: въ неговѣтъ сборникъ ние намираме живата българска

2) Въ тѣе два цитати не можихме да означимъ ударенията както и нѣкои съкращения, бывающы въ черковнитѣ ни и други рѣкописни книги, зашто липсватъ на печатницата.—

рѣчь, но намираме ѿ неустроена, граматически неправилна. — Вторий пѣкъ, кѣто се е държалъ за църковноруското азбуке. освѣтъ дѣто се е срѣшталъ съ нѣкои лишни букви, които той постоянно бѣрка, но е срѣшталъ и друга ижнотия. Въ своето азбуке той не е намиралъ букви за тѣмнитѣ български звукове и е билъ принѣденъ да ги замѣнува съ ѡ и ю спроти свойството на руский езикъ. Освѣтъ грѣшкитѣ на първий, той е билъ принѣденъ да направи, тѣй да кажемъ, оште по-голѣмъ грѣхъ: кѣто не е можилъ да извади наявѣ всичкитѣ форми на рѣчта ни, той ги е дотѣкмѣвалъ съ църковнорускитѣ форми, чрѣзъ което езикѣтъ на неговѣтъ сборникъ е излѣзълъ токо на половина живий български езикъ. —

При всичкото относително прѣимѣшество на старобългарското азбуке ние обаче гледаме, чекѣмъ краятъ на 18-тий в. то по-вече и по-вече отстапѣ мѣсто на църковноруското. Тѣй сѣ се бѣркали нашитѣ писатели и писачи съ правописанието си до нашия вѣкъ. Най главната имъ спѣнка е било неустроенното, ненатѣкмено спроти живитѣ звукове на новобългарската рѣчь азбуке. Тази бѣрканица трѣбваше да мине и въ печатаннитѣ български книги, заштото реченната спѣнка не се отстрани. Първитѣ ни книгоиздаватели се държѣхъ то за църковноруското правописание, слѣдователно и азбуке, то за сѣрбското, то за руското, което най-послѣ се загнѣзди на дълго време и въ което нѣкой кѣто наставихъ двѣ букви ж и ѿж, нарекохъ го новобългарско азбуке. —

III

Какво трѣбва да ни бѣде азбуке то?

Безъ да се простираме твѣрдѣ много, ние штемъ да пристѣпимъ право кѣмъ разглеждане на тѣй нареченното новобългарско азбуке, което за сега изучаватъ българскитѣ дѣца по букваретѣ и по таблицитѣ и за което до скоро се държехъ всичкитѣ ни писатели. Има ли въ това азбуке всичкитѣ знакове или букви, които сѣ нужни да изобрази-

своятъ звукъ, и потова гледаме, че твърдѣ рано е начепѣла да се мѣша съ други нѣкои букви, и по-вѣчето съ ж. На сегашно време въ народната ни рѣчь на нейното мѣсто се чуе по-вѣчето *е*, и токо въ малко думи и то въ нѣкои само области се чуе ж или *а*. Тѣй, горе-поменахитѣ думи сега се изговарятъ *гледамъ, деветь, светъ* (свети Никола), *иле*, и токо старобългарското са въ нѣкои мѣста се изговаря *се*, а въ нѣкои *са* или *сж*. Тѣй, и тази буква сега вѣче не си има мѣстото въ новобългарското азбуке. Сжшгто ште се каже и за смегчената отъ неѣж *ѣ*.

ѣ, тази буква е смегчена отъ *е*. Въ нашата рѣчь нейниятъ звукъ и до сега се е запазилъ. Въ рѣчга ни и до сега ясно може да се огличи *е* твърдо отъ *е* меко, или *ѣ*. Не трѣбваше, слѣдователно, да *ѣж* изхвърлеме.—

ѵ (ижица) е вземена отъ гърчкии езикъ заедно съ нѣкои слова, пренесени отъ гърчкии въ словѣнскии езикъ: *леунтъ, евангеліе, стѹхна, порфѹра* и пр.. Въ първитѣ двѣ думи, гдѣто тя се намира между гласни, ние *ѣж* изговаряме, като *е*, а въ другитѣ като *и*. Да *ѣж* държимъ, слѣдователно, нѣма потребѣа.—

И тѣй, отъ това кратко разглеждане слѣдва, че буквитѣ *ѣ* и *ѣ* безъ всека потребѣа сѣж изхвърлени отъ азбукето ни: звуковетѣ на тѣзи двѣ букви живѣѣтъ и до днесъ, слѣдователно, да изхвъргаме тѣзи букви ште да рече, да сакатимъ азбукето си. Но кѣто вземемъ на видъ:

1, че буквата *ѣ* е отдавна изхвърлена и, тѣй да речемъ, забравена отъ всичкитѣ ни писатели,

2, че буквата *ѣ* не на всѣду еднакво се отличава отъ *е*, и че поради това вѣстановлението ѣ ште възбуди голѣми прѣспирни и разногласия,

Като вземемъ на видъ това, то въ този случай по-е добрѣ да оставимъ тази невѣрностъ тѣй, както се е вече заглѣздила; особно кога то *ѣ* се чуе токо въ твърдѣ малко думи. а за *ѣ* може да се постави правило да се пише все съ *е*, пакъ нѣка си го изговаря всѣки, както ште, кой твърдо. а кой мѣко.—

Да минемъ сега къмъ букентѣ които не сѣж изхвърлени изъ новобългарското азбуке, а трѣбваше да се изхвърлѣтъ.—

Тѣзи букви сѣж: *ш, і, ѡ, ѣ*.

Буквата *ш*, както самото ѣ начѣртание показва, е сложена отъ *ш* и *т*, като шт ние *ѣж* и изговареме;— друго нѣкое изговаряне,

каквото на примѣръ въ руский и полскый езикъ, тя у насъ нѣма нито пѣкъ е имала нѣкога. Тя е била съставена и писала се е само и само краткости ради, на мѣсто *ши*. Забѣлжително е, че въ най-старитѣ ни книги тя се срѣща твърдѣ рѣдко, токо речн, че редома се пише *шт*, н. пр. хощеть, палаштъ, кръштенье, пештера, штитъ, штедрота и т. н. И тъй, може да се каже, че буквата *ш* е оставена въ новобългарското азбуке само и само като една съвсѣмъ ненужна роскошь, която обаче, скъпо струва на малкитѣ дѣца, които се учатъ да четатъ по български. Изхвърлянето на тази буква не е *новизна*, а оште по-малко е *схоластическа непотрибностъ*.—

і изпърво не е имало пѣленъ звукъ и звучало е като половинъ и. Писало се е прѣдъ гласнитѣ а, е, ъ, ѧ, оу, за да ги умѣгча (іа, іе, іѡ, іа, юу ю). Като пѣлна гласна і се е употрѣблявало токо въ нѣкои грѣчки думи или собствени имена. Слѣдъ време писателитѣ, кѣто сѣ забравили или, по-добрѣ да кажемъ, не сѣ знаели първобитното значение на буквата і, начинѣли сѣ да е мѣшатъ съ и, кѣто сѣ писали произволно, безъ всѣко правило, то едната то другата. Въ 17-тии вѣкъ единъ Русинъ, Полоцкый архиепископъ, Мелетий Смотрицкый, е издалъ пѣлна словѣнска грамматика, въ която той е съчинилъ за буквата і правило, че тя трѣбва да се *пише* на мѣсто и прѣдъ гласнитѣ букви. Това произволно Мелетиево правило е влѣзло въ сегашнитѣ църковни книги, които сѣ исправени и напечатани спроти неговата грамматика. Влѣзло е оште и въ руский езикъ отъ гдѣто е било прѣнесено и въ новобългарското азбуке. Всѣки знае, каква голѣма бърканица е тази съвсѣмъ лишна и съвсѣмъ неумѣстна буква въ азбукето ни, и ние молиствоваме добъръ успѣхъ на тѣзи малцина писатели, които въ последнѣо време захванѣхъ да ѣхъ изхвърлятъ.—

ѡ въ старобългарскый езикъ е звучала особно нѣкакъ си. Писала се е и въ коренятъ на думитѣ (дымъ, мышъ, тысашта и пр.) и въ окончанието имъ. У Польцитѣ, Руситѣ, такожде и у Чеситѣ, тя и сега има звукъ отличенъ отъ и, отъ това въ азбукето на тѣзи словѣнски писмена тя си има мѣстото и съхранила се е. Но Сърбитѣ, Хърватитѣ и Словинцитѣ, които такожде сѣ ѣхъ употрѣблявали въ старо време, сега кѣто ѣ не чуѣтъ вече звукътъ, изхвърлихъ ѣхъ. И у насъ нейниятъ звукъ не се чуе вече никждѣ, и писателитѣ, на коит

имъ се свиди да се лишѣтъ отъ ней, твърдѣ често ѣх пишѣтъ тамъ, гдѣто и старобългарското правописание не ѣх допушта.—Тѣй штото исхвърлянето ѣ, освѣнъ гдѣто ште улесни на дѣцата изучаването на азбукето и ште избави българскитѣ печатници отъ лишни разноски, но ште оште да отстрани единъ съвсѣмъ не нуженъ прѣдмѣтъ за прѣпири.— Намъ ни се е случвало да слушаме доказателства за оставяне тази буква въ азбукето ни, които доказателства не ште бѣде злѣ да разгледаме сега.

1. „Ако изхвърлимъ *gi*, казватъ нѣкои, „какъ штемъ да нахо-
„димъ тогава коренятъ на нѣкои производни думи? Знае се, доказватъ
„тѣ, „че буквата *и* се обършта въ нѣкои производни думи въ *ав*
„(Wird gesteigert), като на примѣръ: отъ коренятъ *хит* (хытити),
„по този законъ е станѣла думата *хваштамъ* (хвтити). А кѣто
„изхвърлимъ *и*, то какъ тогава штемъ да можемъ да найдемъ коренятъ
„на поменѣтиятъ глаголъ *хваштамъ*? Да речемъ, че отъ *хит* не може,
„заштото нѣма примѣръ, въ който буквата *и* да се прѣвършта въ *ав*.“
За оборване това доказателство ште бѣде доста да наумимъ, че и
думата *вземание* не става отъ коренятъ *взе*, заштото *е* никога не се
прѣвършта въ *ем*, а отъ *взѣ*, но чрѣзъ това ние не оставихме буквата
а, и изхвърлихме ѣх безъ всяко възражение.

2, Друго доказателство въ полза на *и* е слѣднѣото:

„Ако изхвърлите *gi*, то трѣбва и слѣдъ гърлѣнитѣ букви *г, к, х*,
„да го замѣните все съ *и*, а тогава ште излѣзе това, че *г, к, х*, въ
„нѣкой случай штѣтъ се мѣнуватъ въ *з, ц, с*, а въ други не; тѣй
„на пр. отъ *ковчезъ, ракъ*, въ множественното число ште имате *ковчези*,
„*раци*, а отъ *дѣлѣ, кротѣкъ* — *дѣли, кротки*. Отъ това, заключаватъ
„тѣ, ште да се роди бърканица: гдѣ *г, к, х*, — ште остава неиз-
„мѣняемо, а гдѣ ште да се мѣнува, бърканица, която, за да се отст-
„рани, трѣбва да обременяваме грамматиката си съ нови правила.“ —
Въ отговоръ на това доказателство штемъ да кажемъ, че за природний
Българинъ никаква бърканица нѣма да се роди; той природно ште да
знае, гдѣ гърлѣнитѣ се мѣнуватъ прѣдъ *и*, и гдѣ не. А за нѣкой
иностранецъ безкрайно по-ште да е лесно да запомни тѣзи случаи,
отколкото да научи всичкитѣ случаи, въ които единъ и сѣштий звукъ
трѣбва да се изобразява нѣкога съ *и*, а нѣкога съ *и*.

3. Третьо доказателство: „Какъ ште да отличавате безъ *и* твър-
дото прилагателно окончание *м*. родъ отъ мекото; напримѣръ *добрий*
(ж. р. добрата) отъ *синий* (ж. родъ синята).“ — Само за това отличие,
штемъ кажемъ да се държи въ азбукето ни особна буква, то е нѣчто

неразумно. Ето ги Словинцитѣ, тѣзи, които родиха Копитара и Миклошича, и тѣмъ имъ трѣбва това отличие, но тѣ не намѣрихъ за нужно да оставятъ само за него *и*.—

й въ старобългарското азбуке го нѣма, то е изработено отъ Руситѣ, отъ азбукето на които е прѣнесено и въ тѣй нареченното сега новобългарско азбуке. Както Руситѣ, тѣй и ние го пишемъ слѣдъ гласнитѣ, слѣдъ които се чуе половинъ *и*, на примѣръ: *край, мой, тзой*. Въ старобългарский езикъ въ тѣзи случаи се е слушалъ пълнъ звукъ *и*, оттова и реченитѣ думи тамъ сѣ се писали *краи, тои, твои*. Имало е и въ старобългарский езикъ полузвукъ отъ *и*, но той се е намиралъ прѣдъ гласнитѣ, а не слѣдъ тѣхъ, съ други думи да кажемъ — въ старобългарский езикъ е имало само *praejotirte* но не и *postjotirte* vocale. За начертание на този половинъ звукъ мѣдрий съставителъ на старобългарската азбука взелъ е знакътъ *і*, който не е друго, освѣнъ половина отъ знакътъ *и*, и писалъ е този знакъ прѣдъ гласнитѣ, прѣдъ които се е слушалъ полузвукътъ отъ *и*: *иѣ, іе, ю* (което е скратено отъ *юѣ*), *іѣ, іа*. Сега кѣто гледаме, че въ Българский езикъ се чуе този полузвукъ и слѣдъ гласнитѣ, то е най законно, най-естественно, най право да забелѣжемъ този звукъ съ сѣмътии знакъ, съ който го е забелѣжилъ св. Кирилъ прѣдъ гласнитѣ, т. е. на мѣсто чуждото *й* да пишемъ старобългарското *і*, и реченитѣ думи *край, мой, твой*, и пр. да пишемъ *краі, моі, твоі*.— Кѣто вземемъ обаче на видъ, че чуждото начертание *й* се е добръ загнивдило и влѣзло е въ обшито употребление, то ште бѣде по-добръ да го оставимъ вече, като една неправилностъ, нежели да го изгонваме и замѣняваме съ правилното и законното *і*.—

Оставя ни слѣдъ това да поговоримъ оште за нѣкои букви, които е имало въ старобългарското азбуке, които сѣ оставени и въ новобългарското, но за употреблението имъ има голѣми разногласия. Ние разумѣваме буквитѣ; *ѣ, ѝ* и *іѣ, іе, ю*.

ѣ изговаря се въ нѣкои мѣста все като *е*, въ други въ извѣстни нѣкои случаи като *я*, и токо въ шуменската областъ то има единъ особенъ звукъ, който е мѣчно да се изобрази (като *не*). Нѣма съмнѣние, че и въ старо време е сѣмъществувала сѣмътата разлика въ изговарянето на тази буква, оттова въ нѣкои рѣкописи твърдѣ често *іѣ* гледаме да се мѣша съ *я* или съ *е*, тогава когато въ други това мѣшанье не се забелѣзва. — *покланѣните сѣ, покланѣните сѣ; младѣнецѣ, младенецѣ; ѣко, ѣко; царѣ (р и), намѣсто царѣ, и пр.* Ние

намираме за добро да *ѣ* оставимъ, но намѣсто да прѣтърсваме старитѣ си книги и да диримъ гдѣ се е писала, таи ние да *ѣ* пишемъ тамъ, отъ много страни ште да е по-добръ да *ѣ* пишемъ тамъ, гдѣто нѣкога и нѣкъждѣ се слуша звукъ *я*, а нѣкога и нѣкъждѣ звукъ *е*; на примѣръ: *хльбѣ*, *мьрѣа*, *добрь*, *злѣ*, макаръ въ послѣднитѣ двѣ думи тя и да не се срѣшта въ най-старитѣ ни ръкописи, гдѣто срѣштаме: *добрѣ*, *злѣ*.

ж въ старобългарский езикъ се е изговоряла като *он*, *ом*, както и до сега въ Полский езикъ. Слѣдъ време тя е загубила този си звукъ, или по-добръ измѣнила го е въ други, който се срѣшта токо въ английский езикъ.

У насъ по-нѣкои мѣста буквата *а* въ нѣкои случаи се изговаря и тя малко тъмно и звукътъ ѝ се приближава къмъ звукътъ *ж*; това дава поводъ да се мѣшатъ въ нѣкои случаи тѣзи двѣ букви. За да се отстрани тази бърканица, не ште бѣде злѣ да разгледаме добръ, гдѣ се е писала тази буква въ старо време, когато е оште имала своятъ първобитенъ звукъ.

1. *ж* се е писало въ Винителний и Творителний падежъ (Ед. число жен. р.) на съществителнитѣ имена, прилагателнитѣ и мѣстоименията (оште и въ творителний падежъ отъ личнитѣ мѣстоимения: *мзѣиѣ*, *токоѣ*, *собоѣ*). Сега ние тѣзи падежи нѣмаме, и съвсѣмъ неразумно е да ги отличаваме съ *ж*. Изключение трѣбва да се направи само за мѣстоимението *неѣ* или *ѣ*. То е Винителенъ падежъ отъ *она*, който въ този случай се е зачувалъ, както и отъ *онѣ-неѣ*, *го*. (Сравни въ английский езикъ, който такожде си е загубилъ падежитѣ, отъ *she-her*.)—

2. *ж* се е употреблявало и въ глаголнитѣ форми: 1 лице един. число и 3 лице множ. число отъ настоящето време: *тежѣ*, *тежѣтъ*: Въ 3 лице множ. число отъ преходащото време *imperfecti*: *течаахѣ* (*течахѣ*). Въ дѣйствителното причастие настоящето време: *тежѣтъ*, *тежѣщи*, *тежѣщи*. Писала се е оште въ слогътъ *нж*, белѣгътъ на еднотѣтний видъ. Тѣзи форми ги имаме и до сега, слѣдователно трѣбва въ тѣхъ да пишемъ и сега *ж*, а не глухото *а*; да не ги пишемъ сирѣчь *тека*, *текатѣ*, *течеа*, *жекашѣтъ* и пр.

3. *ж* се е писало въ коренятъ на много думи, въ които сега такожде се мѣша съ *а*. За да се оправи тази бърканица, нужно е въ тѣзи мѣста понѣ, гдѣто по изговаряньето си не се отличаватъ тѣзи двѣ букви, нужно е за тѣзи мѣста да се напише таблица на всичкитѣ корени съ *ж*.

Въ коренитѣ на думитѣ въ нѣкои мѣста *ж* се мѣша съ *з* и *а*, за което штемъ да поговоримъ тутакъси при рѣзглежданъето на тѣзи двѣ букви.—

ѣ, ъ. Тѣзи букви въ старобългарскитѣ рѣкописи се срѣштатъ въ срѣдата и въ краятъ на думитѣ. Въ срѣдата тѣ сѣ имали цѣлъ звукъ, и всяка една особенъ, но да ли и въ краятъ тѣ сѣ били пълногласни, не може да се каже. Оште отдавна тѣзи двѣ букви сѣ наченѣли да се мѣшатъ въ старитѣ Български рѣкописи, което показва, че отдавна оште тѣхнитѣ изпърво отлични звукове сѣ се приближили единъ до други, уподобили сѣ се единъ на други. Забелѣжително е, че при това мѣшанье ѣ и ъ, на първото, то естъ на ѣ, се е давало прѣдпочтение въ Българскитѣ рѣкописи; тѣй на примѣръ: въ 12, 13 и 14 вѣкъ срѣштаме твърдѣ често ѣ тамъ, гдѣто въ 11 вѣкъ намираме ъ: *кижѣѣ, прѣва, безчислѣни, юсподѣ, богѣмѣ, ирѣжѣ, срѣбли* и пр. На сегашно време, когато звукътъ на тѣзи букви въ срѣдата на думитѣ е съвършено еднакъвъ, то е най добръ да приедемъ само една отъ тѣхъ за означение този звукъ, и именно ѣ; ъ да го махнемъ изъ срѣдата на думитѣ. Тѣй само ште да може да се прекратѣтъ разногласията за мѣстото на тѣзи двѣ букви, които разногласия другоѣче е мѣчно да се отстранѣтъ, заштото при отдавнашното мѣшанье на тѣзи двѣ букви мѣчно нѣшто е да се опредѣли (по старитѣ рѣкописи) мѣстото на едната и другата. А за да прибѣгваме въ този случай за помошть къмъ църковнословѣнскій езикъ или къмъ рускій, то е перазумно.— И тѣй, за голѣма полза на правописанието и безъ всякакъвъ вредъ за грамматиката ни, ъ трѣбва да се исхвърли изъ срѣдата на думитѣ, изъ срѣдата само, но не и въ краятъ имъ. Тамъ той ни е потрѣбенъ за отличие мекото свѣршание на думитѣ, което ясно се чуе въ по-вечето Български области: *копѣ, копѣмѣ, копѣю, учитель, учителямѣ, учителѣю* и пр. Колкото за ѣ въ краятъ на думитѣ, най доброто да го изхвърлимъ отъ тамъ, на което обаче ние не се рѣшихме за сега.

По-горѣ, кѣто говорихме за ж, ние споменѣхме, че въ нѣкои мѣста неговътъ звукъ се приближава до звукътъ, за който рекохме да се пише съ ѣ. Оттова нѣкои намиратъ за добро да пишѣмъ и на мѣстото на ѣ въ срѣдата на думитѣ все ж. То штѣше да е добръ, ако навсѣдѣ тѣзи двѣ букви се изричахъ еднакво. Но помолѣте нѣкой Търновченинъ, или Врачанинъ, или Панагюрецъ да ви изрече *бѣждѣ, жѣмѣмѣ, прѣво* или *пѣлно*, и вие лесно ште да се увѣрите, че буквитѣ ж и ѣ иматъ макаръ и не съвсѣмъ ясно, но все особенни звукове. Който познава английското азбуке, той ште забелѣжи твърдѣ лесно, че ж звучи като английското *и* въ думитѣ *ugly* (грозенъ,

нехубавъ), cut (рѣжжъ), but (но), а ѝ като *i* въ думи тѣ: bird (птица) dirty (нечистъ), birth (раждане), Sir (Господинъ) и пр. Поради това ние штемъ да кажемъ, че изхвърлянето на характеристичната българска буква *ѝ* изъ срѣдата на думитѣ не може да стане безъ осиромашаванье азбукето ни.

Ние, може би, се разпространихме твърдѣ много, позволихме си да говоримъ и за такива нѣшта, които сѣ добръ познати на читателитѣ ни, надаме се обаче, че тѣ нѣма да ни поставатъ за грѣхъ тѣзи подробности, които ние помѣстихме за да ни излѣзе прегледътъ по-пълненъ. Пѣка сега извадемъ на кѣсо изъ този прѣгледъ по-главнитѣ си заключения за съставътъ на новобългарското азбуке:

1. Изхвърленитѣ невѣрно изъ него *іе* и *ѝ* по добръ е да не ги ввождаме вече.

2. Оставенитѣ безъ всяко основание *щ*, *і*, *ы* и *ѵ* (сѣ срѣдата на думитѣ) да ги изхвърлимъ единъ день по-скоро.

Чрѣзъ това Новобългарското азбуке да състои вече отъ слѣднитѣ 31 букви:

а, б, в, г, д, е, ж, з, и (*й*), к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, ъ, ь, ѣ, ю, я, ѿ, ѿѣ.

Съ това азбуке (къто пишемъ ѣ, ѡ, ѣ, ѵ тѣй, както показахме при разгледванието имъ) можемъ на вѣрно да кажемъ, че на половина штътъ се умалѣтъ разноречията въ правописанието ни. Това азбуке ште държи „Българското Книжовно Дружество,“ него то и прѣпорѣча на благосклонното внимание на всичкитѣ Български писатели и издатели, а особно на Българскитѣ вѣстници. Ако благоизволѣтъ да го приематъ и тѣ, то половината отъ въпросътъ съ българското правописание е вече рѣшена, та оште и другата половина чрѣзъ това ште бѣде вкарана въ добръ пѣтъ за скорошно и'правилно рѣшение.—

М. ДРИНОВЪ.

НЕАПОЛЬ,
1870, Февруарий 8.

ЖИВОТОИЖСАННЕ.

IV.

(Продължение). *)

Ако сега, слѣдъ сичко, што казахме до тукъ, ний, Българетъ, погледнеме на себе си и се попитаме, да ли имаме казанитъ три условия, които сѣ тѣй необходими за единъ траенъ националенъ животъ, т. е. да ли населяваме едно извѣстно пространство земя и да ли сме народъ немалочисленъ, да ли имаме самостоятелно умствено живѣние, и — най-по-слѣ — да ли имаме какво да е *особенно* значение за другитъ народи: ште можемъ ли да дадемъ колко-годъ утѣшителенъ отговоръ на този въпросъ? Безъ колебание може да кажемъ, че отговорътъ ште бѣде до извѣстна степенъ доста утѣшителенъ.

Първо и първо, ний сме имале историческо живѣние, което, разумѣва се, невъзможно е било да го имаме, ако сме нѣмале първото условие, т. е. ако не сме били народъ доста многочисленъ, и ако не сме населявале (на купъ) едно извѣстно пространство земя. И днесъ ние се виждаме да сме народъ отъ 5—6,000,000 и да заемаме или да населяваме най-големата и най-добрата въ сѣко отношение частъ на тѣй наречениятъ Балкански полуостровъ. Това географическо съединение наше става опште пѣ-яко и прочно и отъ други двѣ доста важни въ тѣй отношение причини. Първата причина е тая, че ние — Българете — почти цѣлокупно се намираме подъ едно политическо управление; а другата е — религиозното единство у насъ. Тамъ, дѣто науката не е успѣла опште да се разпространи и усвои както трѣба, — тамъ върата е една отъ важнитъ причини на съединението или раздѣлението на народитъ. У насъ науката не е опште хванъла дълбоки корени, просвѣщението и развитието у насъ се намирътъ опште въ

*) Виж. Кн. 1. стр. 17—36.

началото си, и за то и религиозното единство е за насъ една отъ важнитъ причини на нашето народно единство.

И тъй, ний сме имале и сега имаме първото условие за траенъ народенъ животъ. Прѣди сме били ний, безсѣмнѣние, не по-малко на число, а границитъ, до които се е простиралъ народътъ ни, били сѣ — споредъ свидѣтелството на Историята — значително по-широки отъ колкото сега. Били сме прѣди подъ едно политическо управление; била и вѣрата ни една. Това сичкото е и днесъ тъй у насъ — съ едно малко изключение въ религиозно отношение особено.¹⁾

Имале сме ние и днесъ имаме и второто условие, т. е. самостоятелно умствено живѣние и развитие. Началото на нашето умствено развитие, ако и да се счита, че се тегли отъ *византийската* цивилизация, а именно отъ кѣто влѣзохме въ сношение и въ сблъсквания съ Византийцитъ, преимущественно же — отъ покръстванието ни, но нѣма ни най-малко сѣмнѣние, че и до това време ний сме имале свой духовенъ, умственъ животъ, който е билъ чисто нашъ народенъ, самостоятеленъ. Историята помни Словѣнетъ въобщте и особно насъ — Българетъ, за народъ *културенъ, индустриаленъ*. А такъвъ единъ народъ сѣ е ималъ какво годъ свое самостоятелно умствено живѣние. — Съ покръстванието ни, истина, подпаднѣхме въ своето умствено развитие подъ силното влияние на византийската цивилизация, но може да се каже, че това бѣше само въ началото, и то — тъй да речемъ — въ официалната сфера. Малко по малко, обаче, нашето умствено развитие е приемало своятъ народенъ видъ, т. е. ставало е самостоятелно. Нашитъ Апостоли — Кирилъ и Методий, кѣто ни просвѣтихѣ съ свѣтлината на Евангелското учение, — въ същото време ни дадохѣ и възможность да се развиваме самостоятелно — по духътъ и характерътъ си: тѣ ни дадохѣ *писменность*. Черквитъ и училиштата, които се устройвахѣ на съдѣ изъ пространното ни отечество отъ достойнитъ ученици на Св. Кирила и Методия, и въ които — безсѣмнѣние — на-

1) Изключениято съставляватъ Помацитъ и Павликианетъ. Помацитъ сѣ около 350,000 и най-много се намиратъ въ Ловчанската кааза и по политъ на Родопската планина. Същото много мохамеданци-българи (които не се наричатъ Помаци) има на съдѣ по Македония, особно по западнитъ ѝ страни. Павликианетъ сѣ около 60,000 — въ Филибелийската кааза, въ Никополюската; същото нѣколко села въ Румъния около Букурештъ, и сичкитъ Българи въ Унгария (около 27,000). Тѣзи послѣднитъ сѣ се преселили тукъ въ началото на 18 столѣтие.

ставленията и учението не са могли да не бъдат по народният духъ; немаловажните литературни трудове во времето на Симеона Великий и послѣ, най-сѣтънъ — *Богумилското* учение и литература, въ която, да забелѣжимъ на-бързо, се е въплотила преимущественно народната философия, народното *миросъзерцание*, — сичко това е немаловажно свидѣтелство не само за стремлението на нашитѣ прѣдци къмъ самостоятелно умствено живѣние, ами и за това, че тѣ — малко-много — имале са подобно живѣние.

Истина, въ сичко това, што го наредихме като доказателство за самостоятелно умствено живѣние и развитие на нашитѣ прѣдци, вижда се и византийско влияние, но това влияние е таквось, каквото въобщте бива влиянието на науката върху сичкитѣ народи. Самостоятелността въ това отношение се състои въ *начинѣтъ* на приеманieto, развитието и разпространението на просвѣщението и на науката, а не въ самата наука, защото науката — истинната наука — е една и съшта за сичкитѣ народи, и не съществува *нѣмска, френска, английска* или *грѣцка* наука. Ако ли по нѣкогажъ се прилагатъ тѣзи прилагателни на науката, т. е. ако казватъ по нѣкогажъ *грѣцка* наука или образование, *нѣмска* наука или образование и проч., това не ште рече, че науката е различна — грѣцка, нѣмска и проч., но ште рече, че Грѣцитѣ, Нѣмцитѣ или други нѣкои са успѣли да усвоятъ и да развиятъ една частъ на науката тѣй, штото другитѣ народи въ данното време (когато са се запознавале т. е. съ резултатитѣ на тѣхнитѣ трудове както и съ самата оная частъ на науката) не са намирале какво да измѣняватъ, да прилагатъ и да развиватъ вече въ нея, и са я приели тѣй, както са я развили — да речемъ — Гърцитѣ, Нѣмцитѣ или другий нѣкой народъ.

Днесъ, истина, ний кѣто че никакъ нѣмаме оште самостоятелно умствено развитие и живѣние. По причина на разни неблагоприятни обстоятелства ний бѣхме паднале въ едно дълбоко невѣжество, и кѣто че бѣше заглѣхнѣло у насъ сичко онова народно съзнание, што имавме въ старо време, кѣто че бѣхме съвършено изгубиле — тѣй да се изразимъ — народниятъ си *ликъ*, народната си *физиогномия*. Но, както искрицата въ пепелта се запазва едно доста дълго време, тѣй и народното ни съзнание, народниятъ ни *ликъ* се е запазилъ

до една доста утѣшителна степенъ — въ самиятъ ни народъ: въ неговата култура, въ неговитѣ *предания* и пѣсни, въ старитѣ ръкописи и други паметници. Тѣй штото, упираяштицѣ се на него, и при свѣтлината на съвременната наука (която толкосъ пò-добри резултати дава, колкото човѣкъ изказва пò-вече самостоятелностъ при нейното усвояване или разработване), нашето душевно развитие и усъвършенствование не-премѣнно ште става самостоятелно, — толкосъ пò-вече, че за таквось едно самостоятелно умствено развитие ний намира-ме улеснение и насърчване въ самото наше Правителство.

Та вече ний имаме и доста утѣшителни задатѣци за това. Слѣдъ *десетгодишна* явна борба за придобивание на черковни правдини, ний, кѣто имаме за оръжие святата пра-вда и пълната довѣрностъ въ мъдроста на Правителството си, излѣзохме отъ тая борба побѣдители и придобихме тѣзи пра-вдини, които ни усигуряватъ единъ добъръ успѣхъ въ само-стоятелното наше умствено развитие. Добродѣтината на е-динъ човѣкъ, както и на цѣли народи се корени въ тѣхното нравствено състояние. Колкото единъ народъ е нравствено пò-горѣ, толкова той е пò-честитъ въ сѣко едно отношение, или — по нѣ има сичкитѣ данни да бѣде честитъ. А въ рѣцѣ-тъ на Черквата е оная главна *точка*, на която се упира и корени цѣлиятъ нравственъ животъ на човѣка както и на народитѣ. Черквата има властъ да *наставлява* и *поучава*, да *свѣтства*, да *утѣшава*, да *насърчава* и проч., кѣто въ сѣштото време е снабдена съ властъ и да наказва за непослушание. И сичко това *тя* прави, кѣто се упира на религиозното чувство на сѣки човѣкъ. А кѣто земемъ въвъ внимание, че нѣма нито единъ човѣкъ, който да не пази въ дълбочината на сърцето си светото това чувство, което на простъ езикъ се казва *вѣра въ Единаго Истиннаго Бога*, ний лесно ште разберемъ, до колко Черквата — тази проповѣдница на Ис-тиннаго Бога и пазителница на истинната вѣра въ Него — може да бѣде единъ най-голямъ благодѣтель за единъ на-родъ — и въ настоящий и въ бѣдущий вѣкъ, — когато има тя достойни служители — пастири и учители. Нашата Хри-стиянска Черква е проповѣдникъ на чиста, истинна и свята вѣра, която е чужда отъ сѣки суевѣрия, и която, поради то-ва, ако и да се *усвоява преимущественно сѣсъ сърцето*, но

за утвърдението и укрѣпванъето ѝ иска се да бѣде тя добръ разбрана, което може да стане само при свѣтливъ умъ, свободенъ отъ сѣки суевѣрія. А такъвъ умъ може да се образува само при помошта на истинната наука. Поради това, ясна, здрава, разумна и истинна вѣра е невъзможна, немислима безъ истинна наука, заштото истинната и разумната вѣра необходимо е да бѣде безъ суевѣрія, а човѣкъ може да бѣде свободенъ отъ суевѣрія, само когато умътъ му е просвѣтенъ съ свѣтлината на истинната наука. Нашето чисто религиозно чувство ни казва, че Богъ е всемогущъ; на това ни учи и нашата Черква. Но ако не знаеме понѣ повѣрхностно законитѣ на природнитѣ явления, ний твърдѣ лесно можемъ да припишемъ на Божието всемогущество нѣкое си просто въздушное явление, и, съобразно съ впечатлѣнието, што би направило намъ това явление, да трѣсимъ причината му въ туй или въ унуѣ Божие намѣрение. А това неизбѣжно води къмъ заблуждение и суевѣрие, отъ което не може да бѣде свободенъ нито най-благочестивиятъ, но непросвѣтениятъ човѣкъ. Отъ това разбира се само по себе, че нашата Християнска Черква не може да не си поставя за главна своя грижа — разпространението на истинната наука, — здравето и якото нейно утвърждение въ народътъ ни. Въ противенъ случай, Тя би измѣнила на себе си, на своето високо и свето призвание, би се отклонила отъ истинниятъ пѣтъ и би паднала въ най-груби заблуждения и суевѣрія. За това ний казваме, че черковнитѣ ни правдини, што ги придобихме най-сѣтънъ слѣдъ толкосъ тежка борба, усигоряватъ ни единъ добъръ успѣхъ въ самостоятелното наше умственое развитие и живѣние. Като врагъ на сѣки заблуждения и суевѣрія и проповѣдникъ на *истината*, нашата Черква необходимо ште приема за свои *служители* човѣци такива, които имѣтъ сичкитѣ данни да бѣдѣтъ чужди отъ сѣки суевѣрія и достойни проповѣдници на истината, т. е. — човѣци *учени и правствени*. Такива то достойни служители, кѣто бѣдѣтъ — тѣй да речемъ — пронизани *до глубини души* съ тази неопровержима истина, че *нѣма истинна вѣра тамъ, дѣто религиозното чувство не се освѣтлява отъ науката*, тѣ безъ друго ште се грижатъ за *истинското* нравственое и умственое развитие и усѣвършенствование на народътъ ни, — по духътъ и характеръ

рѣтъ му, съ което ште му докаратъ едно истинско благополучие — и въ този и въ онзи свѣтъ.

И така, придобиванието на *церковнитъ ни правдини* е единъ силенъ задатѣкъ за самостоятелно умствено живѣние и развитие наше. Освѣнъ това, ний имаме оште много други задатѣци за подобно едно развитие. Чувствува се вече у насъ голѣма необходимостъ за самостоятелно разработване на езикътъ ни, — а това показва, че нашиятъ умственъ *кръгозоръ* става по-широкъ и по-богатъ, и че ний на мислитъ и идеи-тъ, ако и да бѣдѣтъ много отъ тѣхъ заимствувани, искаме да дадеме своя събственна, народна форма; ставатъ опитвания за самостоятелно разработване на историята ни; явяватъ се, макаръ и твърдѣ рѣдко, *словесни* и други *научни* произведения съ претензия на оригиналностъ и самостоятелностъ; нѣкои отъ вѣстниците ни сѣ по-вече и по-вече взиратъ се въ народното живѣние и се стараятъ да го освѣтляватъ колко може по-ярко, както и да *разбиратъ* истинските народни интереси, които и заштитаватъ по духътъ на времето и обстоятелствата. Откриванието на *Читалишната* у насъ, ако и да става по подражание, но, споредъ значението, што имъ се дава, вижда се, че нашиятъ Българе и тѣхъ (Читалиштата) се стараятъ да турятъ на *почва* самостоятелна: въ Читалиштата се държатъ сказки; въ тѣхъ се преподаватъ недѣлни уроци; въ тѣхъ се даватъ *театрални* представления; въ тѣхъ ставатъ и събрания, на които се обсъждатъ разни въпроси, относящи се до нуждите и потребностите на общините. Съ една рѣчь, — Читалиштата у насъ зематъ характеръ на нѣкакво си *главно сръдоточие* за умственното и нравствено народно развитие. Но онова, което има чисто оригиналенъ, самостоятеленъ характеръ у насъ, това е, — откриванието на *Женскитъ Дружества*. Отъ дѣ се е зела у насъ *идеята* за женските дружества и по какъвъ *образецъ* (юрнекъ) сѣ се скроили тѣ? — Това е трудно да се определи. Ако сме разбрале добръ, нашиятъ Женски Дружества нѣматъ оште каква-годъ опредѣленна, ясна цѣль — нѣшто, което дава силенъ поводъ да се върва, че тѣ сѣ се явили у насъ по *подражание*. Но нийдѣ въ образованниятъ свѣтъ не срѣштаме ние учреждения, подобни на нашиятъ Женски Дружества по духътъ и характерътъ. Истина, въ днешното време насѣдѣ по просвѣте-

нитѣ страни съществуватъ много *женски общества* съ разни *благодѣлителни* цѣли; при това днесъ въ просвѣтениятъ мѣръ съществува и тѣй нареченниятъ *женски въпросъ*, който се състои въ това, че женитѣ, „кѣто се виждѣтъ унижени и неправдани отъ мъжето, които имъ отнѣли ужъ сѣко право за самостоятелно развитие и живѣние, а ги удостоили само съ своето покровителство“, искатъ да се освободятъ отъ едно таквось *робство*, недостойно за човѣка въобщте, и отъ едно таквось *непросено* покровителство, и за то съставятъ разни учреждения въ полза на дѣлото си. Но нашитѣ Женски Дружества не може да се каже оште, че тѣ сѣ учредени съ нѣкаква си *благодѣлителна*, предварително пресмѣтната цѣль; оште по-малко пѣкъ тѣ имѣтъ претензия да се грижатъ за отмахванието отъ женскиятъ полъ на *яремътъ*, който сѣ имъ наложили мъжето. Но каква е цѣлта на нашитѣ Женски Дружества? Когато тѣ вече съществуватъ, разбира се само отъ себе, че имало е причини, които сѣ — тѣй да речемъ — извадили на видѣло тѣзи дружества, заштото ништо не бива безъ причина, — била е и цѣль, съ която сѣ се тѣ учредили.

Истина, Женскитѣ Дружества у насъ не сѣ се явили туку тѣй, безъ сѣка причина; тѣ не могѣтъ и да не имѣтъ цѣль. Ако и да не се е оште уяснила и опредѣлила добръ цѣлта на тѣзи Дружества, както и причинитѣ на тѣхното *изникване*, но съдяштитѣ по умственното и нравственно наше народно състояние, както и по особенноститѣ на нашѣтъ общественъ животъ, особено въ градиштата; съдяштитѣ оште и по малката тази дѣятелность, която вече изказаха нашитѣ Женски Дружества, — ний можемъ твърдѣ справедливо да заключаваме, че причинитѣ, по които сѣ се явили тѣзи Дружества, сѣ важни, важна е и цѣлта имъ, ако и да е *скромна*, много по-скромна отъ колкото цѣлта на сичкитѣ почти женски общества въ просвѣтениятъ мѣръ. Въ развитието си ний сме останѣле много назадъ, а между гова *средствата* за развитие — нравственно и умственно — у насъ сѣ твърдѣ ограничени. У насъ нѣма *обществени долове*, въ които да се събира публика и отъ двата пола и, заедно съ приятното прикараване на времето, да си образува и духѣтъ. Ний сме отвикнѣле да правимъ въ къштята си събирания отъ фамилиитѣ на роднинитѣ, приятелитѣ и съседитѣ си, на които съ-

брания въ веселитѣ разговори, смѣхове и други развлѣчения, да смѣсваме и разговори такива, които би дали добра храна на духътъ ни, би съдѣйствували за нашето душевно развитие.¹⁾ Истина, събиратъ се и у насъ въ празниците по купишта-купишта млади момци, както и женени хора, и ходятъ отъ къшта въ къшта, но за какво? за съжалъние, не за друго, а-ми само да се *напѣдѣтъ, напиятъ* добръ и да се *напѣятъ*...²⁾ Въ тѣзи събрания става ли по нѣкогажъ дума за нѣщо по-високо отъ колкото пѣснитѣ (твърдѣ често съвсѣмъ непристойни), виното и ъденъето, за нѣщо по-важно, — за нуждитѣ на общината на примѣръ? Никакъ! На другиятъ день, слѣдъ празникътъ, прислушайте се на разговоритѣ на млади и стари, и вий друго не ште чуете, освѣнъ разказване за вчерашнитѣ подвизи съ виното и т. п. Въ кавенетата, които наистина се пѣлнятъ отъ млади и стари, — и тамъ не става рѣчь за нѣщо такова, което би съдѣйствувало за нравственното развитие на посетителитѣ. Театри нѣма у насъ. Оставатъ Черквитѣ, Читалиштата и Училиштата, които би могли да съдѣйствуватъ на народното развитие. Но тая възможность е само за бъдущето поколѣние, заштото за възрастнитѣ тя се парализира съ свойството на сегашниятъ нашъ *ненормаленъ* общественъ живоугъ, тѣй кѣто празничнитѣ веселби, пиението, непристойното пѣние и кавенетата съ своитѣ ра-

1) Ний Българетѣ, както въобщте сичкитѣ Словѣне, обичае общественнодомашниятъ животъ, събираме се у роднинитѣ или у сѣсѣдитѣ си, но само — да си поѣдемъ, попиемъ, повеселимъ и да си поразкажемъ за своитѣ лични нужди: отъ това по-горѣ не се простира и не се възвишава разговорътъ ни. Криви ли сме ние дѣто не се грижимъ въ тѣзи събрания за духовната си храна, когато нѣмаме оште това съзнание, тѣзи побуждения? Разумѣва се, че — не. Отъ това, обаче, не слѣдва, че не трѣба да изповѣдаме този си тѣй прискрбенъ недостатокъ.

2) Пѣснитѣ и пѣнието е необходимо и твърдѣ полезно, но не таквизи пѣсни и таквози пѣние, каквито се чувхътъ въ празнични дни у насъ по улицитѣ и по къштата. Пѣсента облагородява, освѣжава и възвишава душата. Тя е изражение на душевната скръбъ и на душевнитѣ радости; въ пѣсента човѣтъ намира и утѣшение, и насърчение и въодушевление за пѣшто добро и високо. Но такива ли сж тѣзи пѣсни, што ги пѣхътъ у насъ стари и млади съсъ шишата въ рѣжа? О, да би били такива!.. Но тѣ сж непристойни, развратни... тѣ сж извикватъ не отъ потребността на душата, а отъ виното, и за то бивхътъ изражение на скотскитѣ чувства, а това помага за развалата на нравственността и характерътъ.

Тукъ не трѣба, обаче, да смѣсваме онѣзи тихи и приятни веселби, които срѣштаме и виждаме у насъ по селата. Трѣба да забелѣжимъ, че ний когѣто говоримъ за ненормалността на нашиятъ общественнодомашенъ животъ, разбираме преимущественно нашиятъ животъ по градинштата, дѣто наистина той е зель таквось направление и таквази форма, споредъ които доста се отличава отъ селскитѣ. Да си кажемъ правичката, селскитѣ общественно-домашни събрания и веселби въ сѣко едно отношение стоятъ много по-горѣ отъ градскитѣ. Пѣснитѣ, што се пѣхътъ на тѣзи селски веселби, винаги сж такива, штото правѣхътъ добро впечатлѣние на слушателитѣ и присѣтвувхъшитѣ и малко-много смѣкчаватъ, облагородяватъ и възвишаватъ душата на човѣка.

знообразни игри, поглъщатъ и заглушаватъ добритъ зарна,, които би паднали въ душитъ на тѣзи възрастни отъ черковнитъ и училищни наставления. До колко сме парализирани въ това отношение, твърдѣ ясно може да се види отъ това,, че когато дойде работата за нѣкоя веселба, дѣто ште има да се ѣде, пие и кряска, — съ една рѣчь — ште има да се лудува, ний съ готовность даваме своята *лента*, по нѣкогажъ твърдѣ значителна, а когато е нужно да жертвуваме за нѣкоя обща и твърдѣ полезна работа — ний се *чумеримъ* и свиди ни се да дадемъ и най-незначително количество... ¹⁾) — Криво ни е дѣто говориме това, но какво да сториме, когато си е тѣй. Съ това не искаме ние да *осъждаме* или да *изобличаваме* нѣкого, но искаме да кажемъ, какъ нѣмаме ние въ общественниятъ си животъ почти никакви сръдства за нашето умствено развитие.

Но тѣзи сръдства сѣ оште пò-ограничени у насъ за женскиятъ полъ. Забиколна съ дѣца, отрупана съ кѣштна работа, жената има твърдѣ малко време да се грижи за своето умствено развитие. Мома оште, тя не е излизала отъ кѣшти (рѣчта ъи е преимувствественна за градоветъ), тя се е готвяла за единъ дѣятеленъ домашенъ и окончателно подчиненъ на мъжътъ животъ. Сичкото нейно развитие се е състояло — въ да знае да плете, да преде, тѣче, да знае да мѣси хлѣбъ, да готви ѣстие и пр. Женитъ не сѣ приемале и не приематъ нѣкое колко-годъ свободно участие въ събраията на своитъ мъже. Напълно подчинени на мъжятъ, женитъ у насъ сѣ осѣдени да бѣдѣтъ винѣги *пассивни*, и отъ тѣхъ е отнѣто сѣко право да се смѣсватъ въ какви да е общественни работи, да даватъ своето мнѣние ²⁾) въ нѣкои важни или и неважни въпроси, които не се отнасятъ до *огништето ъи*. И тѣй, нашитъ жени сѣ запрѣни въ тѣсниятъ кръгъ на кѣштата, въ който кръгъ тѣ прекарватъ днитъ и годинитъ си. За съжалѣние, и този кръгъ пò-вечето е *удушливъ*; той пò-вече снижава и убива духътъ отъ колкото го

1) Пò-вечето отъ нашитъ Читалишта имѣтъ и Кавенета, които се правѣтъ нарочно, заштото при това условие Читалиштата имѣтъ пò-вече посѣтител и абонати. И това свидѣтелствува до колко ние цѣнимъ душевното си развитие и до колко се грижимъ за него.

2) Истина, има жени, които сѣ пѣлиовластни господарки въ кѣшти и надъ мъжѣто си, които поради това вършатъ сичко — и въ кѣшти и вънъ отъ кѣшти — по дитовката на своитъ жени. Но това е изключение и пò-вече зависен отъ слабиятъ характеръ или слабиятъ мозъкъ на мъжятъ, нежели отъ правото на жената.

възвишава и съживява. А жената не може да излезе вънъ отъ този кръгъ. Дъ е, прочее, *сферата*, въ която жената би имала възможность да си убогатява познанията, или — тъй да речемъ — кръгзорътъ понъ на домашното свое житие-битие? Дъ е сферата, въ която нашата жена би могла да почерпва што-годъ възвишени идеи, да почерпва *съзнание* за своето човъческо достоинство, за своето високо назначение и за своите свети длъжности къмъ къштата и дъцата си, както и къмъ другитъ? А на една жена е необходимо подобно съзнание, необходимо е за нея душевно развитие. Въ ръцътъ на жената сѣ дъцата ѝ — тѣзи бъдущи граждани. Тѣхното отхранване — и душевно и тѣлесно — естествено зависи отъ нея. Но дъ сферата, въ която жената би могла да се научина своите свети и високи длъжности, както и това, — какъ по-добрь да ги изпълня? До сега имало ли е у насъ нѣшто такова, което понъ што-годъ да е съдѣйствувало за душевното развитие и усъвършенствование на жената?

До сега е нѣмало у насъ таквось нѣшто; нѣмало е *сфери*, въ която нашитъ жени да могатъ да си освѣжаватъ духътъ, да го обогатяватъ. Но сега — това го казваме съ голѣмо душевно задоволение — такава сфера има вече у насъ и за напредъ — въ бъдущето — ште я има. Тая сфера сѣ — Женскитъ Дружества. У насъ се съзнава вече необходимоста да бѣдътъ женитъ и умствено развити, да си цѣнятъ важното значение както въ домашниятъ тѣй и въ общественниятъ животъ, и да умѣятъ да си изпълняватъ добрь важнитъ обязанности; но по причина на много предразсѣдци и криви нравствени ужъ правила, които отъ време сѣ се вкоренили вече въ насъ, — Богъ знае колко години штѣх-ме да отнемаме опѣс отъ жената възможность да се грижи за своето умствено развитие и усъвършенствование. Но съ възникванието на Женскитъ Дружества у насъ, нашитъ жени получиха вече възможность да попремислюватъ и за своятъ духъ. Женскитъ Дружества събирътъ сега нашитъ жени на едно мѣсто, и ги събиратъ въ името на просвѣщението и умственното развитие; събиратъ ги не тѣй, както ги събиратъ свадбитъ, сборовѣтъ и хорѣта, — съ единственна цѣль да си поприкажътъ, да се посмѣятъ, да си поиграятъ и да помѣрятъ една за друга, а послѣ по цѣла недѣля да раз-

правятъ на съсѣдитъ си (кону-комшѹ), коя какъ била облечена, коя какво рекла и проч.; но ги събиратъ съ цѣль — да попремислятъ и за потребноститъ на духътъ си, да попремислятъ за своето развитие и усъвършенствование душевно; съ една рѣчь, — събиратъ ги за да имъ разбудятъ съзнанието, да имъ внушѣтъ уважение къмъ сами себе си, и проч. и проч. Истина, не Богъ знае какви високи идеи се проповѣдватъ въ Женскитъ Дружества, но и това е достатъчно, че жената утива на събрание съ единственно увѣрение да чуе нѣщо за просвѣщение, нѣщо отъ наука. Ако въ едно събрание на Женското Дружество се прочете по нѣкой вѣстникъ и слѣди това станѣтъ малки едни разсѣждения върху прочетенето, — и то е достатъчно, защото при подобно четене и разсѣждане жената, безъ друго, начева да се чувствува нѣкакъ по-свободна, отъ колкото въ тѣсната и еднообразна сфера на нейното сегашно домашно живѣние, криво-ляво придобива тя понятия за съществуването на други хора и жени, на други събития и случки, отлични отъ нейното домашно еднообразие. А съ този начинъ жената малко по малко получава обогатяване на понятията си, и умствено развитие. Но не е само това. Въ тѣзи събрания нашитъ жени се запознаватъ една съ друга, завързватъ приятелски сношения, стѣпватъ между си въ разговоръ, начаватъ да съобщаватъ една на друга нѣщо отъ своето домашно житие-битие, нѣщо отъ своитъ впечатлѣния тукъ тамъ, и слѣдъ малко гледашъ, че нѣкой общественъ въпросъ вече станѣлъ — тѣй да речемъ — общо достояние на сичкитъ, които го обсъждѣтъ и рѣшаватъ между себе си. Слѣдствието на това е — че малко по малко нашитъ жени начеватъ да се интересуватъ съ общественнитъ работи и да влияятъ на тѣхното извършване. Ето кое дава на нашитъ Женски Дружества съвършено оригиналенъ характеръ. Както виждаме, тѣ отъ сега оште се евяватъ като основа на бъдущи едни учреждения, на които цѣлта ште е — и женитъ сами, съ събственнитъ си сили и средства да съдѣйствуватъ за развитието и образованието не само на свой женски полъ, но и въобще на сичкото младо поколѣние. Истина, и въ просвѣтената Европа женитъ имѣтъ грижата за своето развитие и образование, но тая грижа преимущественно се у-

пира на грижата за това на *Правителствата* и *Министерствата на Просвѣщението*. Въ тяхъ женитѣ винъги намирътъ и поддръжка, и насърчване, и *побуждение* най-сѣтнѣ. Но нашата жена не чака нѣщо отъ вѣнъ, отъ страни, а иска да намѣрва поддръжка, насърчване и побуждение за своето умствено развитие винъги въ сама себе си. Истина, тя винъги би срѣшнѣла въ Правителството силна поддръжка, насърчване и най-искренно съчувствие къмъ дѣлото си, но, вижда се, подобно на Американката, тя се счита пò-сигурна въ успѣхътъ на предприятието си, когато сама въ себе си намира и побуждение и насърчване и поддръжка. Въ Америка, наистина, женитѣ иматъ пълна свобода и право сами да се разпореждатъ съ своята съдба, сами да се грижѣтъ за своето умствено развитие, за своятъ напредѣкъ, и поради това женитѣ иматъ тамъ банкове, разни търговски компании и много други женски общества и дружества. Но не отъ Америка е прехвъркнѣла у насъ идеята на нашитѣ Женски Дружества. Тамъ, въ Америка, женитѣ си правятъ общества и дружества пò-вечето съ цѣль — да ведѣтъ борба съ мажѣтъ за окончателната своя самостоятелностъ и независимостъ отъ него,¹⁾ да измѣнятъ съштествуюащите отношения между мажѣтъ и жената на други пò-добри ужъ, да дадѣтъ другъ видъ, друга форма на домашниятъ свой битъ. Но нашитѣ жени нѣматъ тази претензия. Тѣ искатъ да върватъ въ своето развитие заедно съ мажѣтъ. Безъ да се отдѣли отъ кѣштата си, отъ огништето си, отъ мажѣтъ си, нашата жена иска да се просвѣштава, да се развива умствено. Нейното положение въ кѣшти сега за сега не е до тамъ леко. На нея лежѣтъ грижитѣ за дѣцата ѝ и за сичкиятъ кѣштень редъ, а въ додатѣкъ на това — на нейната глава пада сичката тежина на произволѣтъ на мажѣтъ ѝ, който, ако не винъги, то доста често се изказва твърдъ грубо. Но, при сичко това, нашата жена нѣма намѣрение да развали този домашенъ животъ и да го замѣсти съ другъ пò-хубавъ

1) Но Американкитѣ не се задоволяватъ вече само съ това: тѣ искатъ вече и да покорѣтъ на себе си мажѣтъ. Прѣди нѣколко време въ една Американска газета „Ню-Йоркъ Хералдъ“ бѣше се появило едно писмо, писано отъ нѣкоя си госпожа Виктория Вудзулъ (която има и банкирска кѣтора), въ което писмо тая госпожа доказваше, че управлението на сегашниятъ Президентъ на Съединенитѣ Штати, г-на Гранта, било слабо и нестойно, и за то трѣбало тя сама да стане Президентъ и да земе въ рѣцѣ управлението, което тогава шѣло да бѣде пò-достойно и енергично...

ужъ. Тя като че инстинктивно чувствава какъ не е въ това злото, т. е. въ сегашниятъ домашенъ животъ, който е осветенъ отъ времето и се е слялъ съ кръвта и коститъ ни, — а е въ *грубото невъжество*. Поради това тя иска да изгони отъ свещенното домашно огниште туй грубо невъжество; иска да освѣтли съ свѣтлината на истинната наука сегашните семейни отношения, и съ този начинъ да направи къштата си *земенъ рай*.

Ето какъ гледаме ние на нашитъ Женски Дружества и какви резултати предвиждаме отъ тяхъ. Подъ този изгледъ на тяхната цѣль, на тяхнитъ стремления ний признаваме и утвърждаваме тяхната оригиналностъ и самостоятелностъ. Но и въ изникването си може да се каже, че тѣ сѣ самостоятелни. Развитието у насъ е оште на твърдъ долня степенъ, при това то става у насъ подъ силното влияние на Европа, дѣто нѣма дружества или общества женски съ подобенъ характеръ, каквито сѣ нашитъ Женски Дружества, тѣй што то можемъ да кажемъ, че тѣ сѣ наше оригинално, чисто народно произведение. Впрочемъ, изслѣдованието на интереснѣйшиятъ въпросъ „какъ сѣ се явили у насъ Женскитъ Дружества и по каквъ образецъ“ ште покаже лъжеме ли се ние или не. —

Сичко това, што казваме като доказателства на нашето самостоятелно умствено развитие и живѣние, е слаби признаци, които обаче даватъ ни голѣми надѣжди за въ бъдущето. Но има оште една друга сфера на нашата дѣятелностъ обществена, въ която най-ясно и положително се изказва нашата умствена самостоятелностъ. Тая сфера е *културата, индустриятата*. Историята свидѣтелствува, че ние оште отъ незапамтни времена сме били народъ културенъ, индустриаленъ. Такива сме си останѣле и до сега. Колкото превратности на своята историческа съдба и да е тѣрпялъ народътъ ни, колкото и да е бивало плачевно нашето положение, колкото народното наше съществование и да се е намѣрвало вече на край на загинване, — културата и индустриятата сѣ се пазиле и почитале у насъ винѣги. Нашиятъ народъ инстинктивно е чувствувалъ, че съ запазването на тѣзи нѣшта тѣсно е свързано и запазването на съществованието му, и за то търговията, занаятитъ, земледѣлието, и проч. винѣги сѣ били у насъ на

една голѣма почетъ, и човѣкъ безъ какъвъ-годъ занаятъ се е считалъ и сега оште се счита за загубенъ човѣкъ. Хвърляте единъ, ако и повърхностенъ погледъ върху занятията на нашитъ Българе, въ която старна или царство и да бѣдѣтъ тѣ, вие ште видите, че тѣ съкогажъ предпочитѣтъ да се занимаватъ съ занаяти, ако и малко прибилни (кярлие), но зато *положителни*, на които се изисква и тѣлесна и умственна работа. И въ сичкитъ тѣзи почетни занятия нашитъ Българе постигѣтъ възможенъ успѣхъ и усъвършенствование съ собственитъ си сили, съ собственото си умение и съображение, както и постоянство. Както въ селскитъ, тѣй и въ много отъ градскитъ къштя български постелкитъ и другитъ разни украшения, доста искусствени, сѣ направени преимущественно отъ нашата Българка, по нейниятъ вкусъ и умение. Платна и други материи за дрехи такѣтъ се у насъ пакъ отъ нашата Българка, изъ ръцѣтъ на която излизатъ и доста хубави *килиме*. И мъжето въ своитъ занятия предпочитѣтъ съкогажъ да изработятъ нѣшто самостоятелно, отъ колкото да заимствуватъ нѣшто на готово. Въ сичкитъ занаяти ний ште намѣримъ отъ нашитъ си Българе искусни майстори самоучки. Въ последнѣо време отъ силното натрупване у насъ на европейскитъ произведения, особенно мануфактурни, нашитъ Българе кѣто че бѣхѣ зели да предпочитѣтъ европейското отъ своето, толкосъ пѣ-вече, че европейското на гледъ бѣше и е пѣ-хубаво и пѣ-изгодно; но тази по видимому двойна изгода не направи нашитъ Българе *пассивни*, напротивъ, възбуди имъ пѣ-вече самодѣятелность, и ний виждаме днесъ *шайци* и други материи, направени отъ нашитъ Българе и Българки, които, ако и да не сѣ до тамъ искусни, но иматъ — тѣй да речемъ — изгледъ да стѣпятъ съсъ време въ силно и успѣшно съперничество съ европейскитъ произведения въ този родъ. Не можемъ да кажемъ, наистина, че ний сме съвършенно свободни отъ влиянието на Европейцитъ и че не заимствуваме ништо отъ тѣхъ; но важното тукъ е въ това, че не оставаме пассивни или съ *сгърнати ръци* предъ европейското искусство, а правимъ усилия да стѣпимъ на почва самостоятелна, и въ тѣзи си усилия достигваме доста добъръ успѣхъ.

И тѣй, и второто условие, т. е. *самостоятелно умствен-*

но живѣние и развитие ний сме имале, имаме го отчасти и непременно ште го имаме напълно въ недалекото бъдущте.

Третьото условие, т. е. да имаме особно нѣкое значение за другитѣ народи, — това условие е едно — тъй да речемъ — сериозно, тежко условие. За него трѣба непременно наука, и наука колко може здрава, истинска, заштото, за да имаме значение за другитѣ, трѣба да имаме надъ тѣхъ нравствено превъзходство, а само науката може да даде на човѣка това превъзходство. При сичко това, обаче, ний сме имале такава значение, имаме сега што-годѣ, ште имаме и за напредѣ.

Нашитѣ Св. Апостоли, Кирилъ и Методий, сѣ тъй съшто апостоли и за другитѣ Словѣне; наштъ Черковенъ езикъ, нашата писменность бѣхѣ за сички Словѣне, а днесъ сѣ и за много милиона отъ тѣхъ тѣхна събственность, тѣхно притежание. За *всесловѣнското* значение на Кирила и Методия, — ето какъ се изразува рускиятъ историкъ, *Гилбердингъ*: „Кирилъ и Методий иматъ тази забележителна съдба, че и подиръ хиляда години тѣ не принадлежатъ съвършено на минълото, че и сега, въ XIX вѣкъ, тѣхното име е неразлъчно съ въпроситѣ и страститѣ на съвременниятъ словѣнски мѣръ. Това се обяснява съ туй, че въ старо време *тѣ сѣ били единственнитѣ всесловѣнски дѣятели*. Тѣхнитѣ трудове еднакво принадлежали и на Южнитѣ Словѣне, и на Западнитѣ, и на Вѣсточнитѣ. Словѣнската *Македония* и *България* справедливо ги считатъ свои, справедливо ги считатъ за свои и *Моравия*, и земята на *Словацитѣ*, и *Чехия*; и на *Полѣтитѣ* тѣ не сѣ чужди, заштото Краковската земля (която е била областъ на тогавашното Великоморавско господарство) влизала въ Методиевата епархия, и нѣкой-си князь, който е извѣстенъ подъ титулъ „князь силенъ вельми, съдя въ Вислѣхъ“, билъ отъ него (отъ Св. Методия) убѣждаванъ да приеме Християнството; даже на *Лужицкитѣ Сърби* се е простирало влиянието на Методия; най-послѣ и до тѣхъ Словѣне, които се наричатъ *Руский народъ* е стигнѣло непосредственно словото на Солунскитѣ братия.“ Ето такива сѣ словата на знаменитиятъ руски историкъ за *всесловѣнското* значение на нашитѣ св. Апостоли. А другий, не пд-малко достоинъ и ученъ Русецъ, ето какъ се изразува за другъ нашъ великъ мъжъ, за Св. Бориса: „Кой е този мъжъ, на

кого то памятта ни е свикала тукъ на тържество? — пита г. Григоровичъ въ тържественната си рѣчь, казана по случай на празнуванието денятъ на Бориса, и отвѣштава: — „Той е *правтецъ* на *всесловѣнското* просвѣщение; той е билъ избранно орудие на Божиятъ Промисълъ въ устрояванието на словѣнскитѣ съдби.“ Освѣнъ това, руската история свидѣтелствува, че първитѣ проповѣдници на Християнството у тяхъ — у Руситѣ — първитѣ тяхни учители и презвитери, както и Архипастири, били — Българе, че тѣ — Руситѣ — зели отъ насъ и писменностъ и книги. При това днесъ сичкитѣ Православни Словѣне се молятъ въ черквитѣ си на онзи езикъ, на който сѣ се молиле нашитѣ прѣдци прѣди хиляда години.

Но нашето влияние и значение не се е ограничавало само съ словѣнскитѣ мѣрѣ: то се е простирало и на цѣла Европа. Богомилството се породи у насъ. Злоупотрѣбленията на съществуващото тогава у насъ духовенство, което се намираще подъ силното влияние на Гръцкото (духовенство), бѣхѣ главна причина да се породи Богомилството, което не е друго, освѣнъ силенъ и явенъ протестъ на самостоятелната народна мисълъ, народно *миросъзерцание* противъ тия злоупотрѣбления, както се види и отъ самото това богомилско учение.¹⁾ Но у насъ, както въобщте на въстокъ, Богомилството биде усъдено и изгонено. Насѣдъ по въстокъ, слѣдователно, и у насъ, въ религиозно отношение господствуваще *деспотизмъ*. Християнската Черква на въстокъ въ своето учение и въ своята практика винаги даваше едно широко предпочтение на свещенното *Предание*, и, основащицѣ се на това предание, не търпѣше никакво нововведение у себе си, никакво проявление на личната независима мисълъ, както и на самобитната мисълъ народна или фантазия. Но на Западъ условията бѣхѣ други. Тамъ не отхвъргахѣ, наистина, Св. Предание, но давахѣ въ черковното учение и въ черковната практика широко мѣсто и на мисълта. Когато на въстокъ тълкованието и изяснението на Евангелието и въобщте на Св. Писание трѣбаше да се основава на Светитѣ Отци и Учители Черковни, на Западъ това можѣше да става и по личниятъ умъ, личната мисълъ на тълкователя, —

1) Знае се, че тѣ отхвъргале сѣба духовна власть.

стига само Християнското учение да не се е повреждало въ основите си.¹⁾ Поради това и Богумилството, ако и да бѣше се разпространило по сичките почти Южнословѣнски Земи, не можя да има такива сѣтнини, каквито имѣ за Западна Европа. Тукъ то поради разни секти, дору най-послѣ биде причина на Реформацията, която нанесе такъвъ ударъ на Папството, и съ това даде пълна свобода на човѣческиятъ умъ. Подъ силното давление на папскиятъ *абсолютизмъ*, човѣческата мисль на Западъ цѣпенѣше и се управляваше само отъ волята и мисльта на Папата, който се считаше *непогрѣшимъ*. Но слѣдѣ появяванъето тамъ на свободниятъ богумилски духъ, и сѣпенатата тамъ мисль доди въ себе си и се отправи по онзи пътъ, който ѝ показва Богумилството.

И така, въ старо време ний — Българетъ — имале сме особно значение за другитъ народи. Но сега имаме ли понѣ сѣнчица отъ подобно значение? Вѣрваме да не бѣде самооболштение, ако кажемъ, че особно въ една сфера, — въ сферата на индустрията и културата, ний и сега имаме значение, макаръ и малко, — понѣ за съседитъ си. Въ Сърбия, и въ Съединеннитъ Княжества *дюлгерството*, *калдарамджилѣктъ*, *градинарството* и т. п. се работятъ и усъвършенствуватъ почти единствено отъ нашитъ Българе. Последнъото (градинарството) се работи отъ насъ даже и въ Австрия, а въсточнитъ Сърби не могътъ откажа, че на орачеството тѣ сѣ се учили и се учятъ пакъ отъ насъ, Българетъ. Но у насъ има *задатъци* на значение за другитъ народи и въ друга пò-висока, пò — тѣй да речемъ — благородна сфера — въ сферата на науката, ако и да е това за въ бъдущето. Ний прекарахме тежки години, — години на дълбоко невѣжество; но ето, че при самото си разбуждане и свѣстяване, ний полагаме усилия да направиме нѣщо такова, което да стане об-

1) Въобщите мисльта на Вѣстокъ се е различавала отъ мисльта на Западъ. На Вѣстокъ внигы е преобладавала отвѣченността, сѣзерцанието, а на западъ — пò-вече положителността, практичността. При това на вѣстокъ човѣческата мисль сѣкогажъ се е подпирала на авторитети, тогасъ, когато на западъ авторитетитъ твърдѣ-твърдѣ не се е уважавалъ. Само Папството можя да утвърди и укрѣпи своитъ авторитетъ тѣй, шото на него се упираше сичката религиозна практика на Западната Християнска Черква. Самò Папството не признаваше никакъвъ авторитетъ и твърдѣ малко значение даваше на Св. Предание. Въ това отношение То (Папството) постѣпваше съобразно съ духътъ на западнитъ народи, но доди въ съвършенно противорѣчие съ този духъ, шотомъ постави себе си на мѣсто сѣкакъвъ авторитетъ, и поиска човѣческата мисль да върви по неговтъ личенъ произволъ. Но никогажъ не може безъ наказанно да се онеправдава свободата на човѣческата мисль. Историата на Папството и съвременното негово състояние сѣ ярки свидѣтелства на това.

што достояние на сичките народи. Тъзи усилия може да са незначителни, може даже да извикватъ усмивка у много сериозни дѣатели; но тѣ свидѣтелствуватъ за това понѣ, че у насъ има *стремление* да заявимъ себе си прѣдъ цѣль свѣтъ съ нѣшто сериозно и полезно и въ научната сфера. Г-нъ П. Беронъ има огромни оригинални съчинения на френски езикъ, съ които се сили да постави съвременната наука на свършено нови начала, да обори съществуващитѣ сега научни системи за *произхождението на мѣрътъ и за законитѣ на природата и тяхното проявление*, и на мѣстото имъ да постави свои, чисто оригинални. До сега г. П. Беронъ възбужда само очудване въ учениятъ мѣръ съ своитѣ громадни познания. Ако не се признаватъ сега съчиненията му и не се приематъ идеитѣ му, — това не може да умали значението на г. Берона. Учениятъ мѣръ сѣ ще се ползува *нищо* отъ таквоя едно натрупване на разни познания, г. Бероновитѣ съчинения сѣ ще да иматъ своето значение и своята цѣна за челоувѣчеството, ако и да не *разклатятъ* отъ основание съвременната наука, както мисли самъ г. Д-ръ П. Беронъ.

И тѣй, третѣ условия, необходими за трайното съществуване на кой да е народъ, т. е. *почва и съединена численность, самостоятелно умствено и нравствено живѣние и особно значение за другитѣ народи*, ний сме имале, имаме сега што-годъ и безъ друго ще имаме и въ бадушгето си много по-вече отъ колкото сега. Това го казваме тѣй положително, заштото сме напълно убѣдени, че единъ народъ, кѣто има вече што-годъ съзнание, кѣто има *култура*, писменность, — такъвъ народъ *непремѣнно* ще има и свѣтла, трайна бѣднина, само ако, *заедно съ облагородванието на характертъ, на душата си, той се грижи за усвояванѣто на науката*. А. както е извѣстнѣ, ний сме народъ културенъ, имаме и писменность; при това ние вече трѣсиме науката, усвояваме я малко-много, вече съзнанието, че *въ науката е почти единственната, истинната честитина на човѣка и на народитѣ*, — това съзнание сѣ по-вече и по-вече се вкоренява въ насъ. При такива условия, за насъ не може да бѣде друго, освѣнъ — успѣхъ и добра, трайна народна бѣднина.

Твърдѣ е възможно тѣзи наши слова да породятъ у читателитѣ единъ такъвъ въпросъ: „Има ли нашиятъ народъ

достатъчно данни за успѣхъ въ науката и въобщте въ умственниятъ и въ нравственниятъ напредѣкъ, който, както се каза, е тъй важенъ и необходимъ за траенъ и честитъ народенъ животъ? — Ний ще кажемъ, че въ настоящето време — има ги вече. Какво се иска за да прави единъ човѣкъ успѣхъ въ умственното си развитие? — Споредъ доказателствага на новата наука, иска се най-първо *физически удобства*. Тоза е истина¹⁾. Дору сме ние потъпѣле въ сироманія, дору нѣмаме понятия за други пѣ-високи потребности, дору се задоволяваме само съ това, штото да работиме по цѣли дни повече отъ добитаци и, при сичко това, наградата за този ни трудъ да състои въ ѣденъето сухъ хлѣбъ и чесанъ, и въ спанъето на голата земля, — разумѣва се, че до тогава ние шге бѣдѣме сиромаси и умственно и нравственно. Но штомъ се понаучимъ и попривикнемъ на пѣ-доброто, ние непременно ште употребяваме усилия да се удържимъ въ това *пѣ-добро* и, ако е възможно, — да го направиме опште пѣ-добро. А тоза усилие непременно ште съдѣйствува за нашето пѣ-добро умственно развитие, заштото въ него (въ усилието) ште призма, безъ друго, участие и умътъ ни. И така, колкото повече ставатъ нашитъ физически удобства, толкова пѣ-голъмъ успѣхъ ште правиме ние въ умственниятъ и въ нравственниятъ нашъ напредѣкъ. *Дренеръ*, единъ отъ знаменититъ съвременни учени въ Америка, кѣто превъсходно развива и доказва тази истина (въ своето съчинение: „Гражданското развитие на Америка“), прилага я и на цѣли народи. „Ний, казва той, нѣ-пусто би се старале да усъвършенствуваме единъ народъ умственно и нравственно, ако не гледаме да у-добриме неговитъ физически условия, заштото *измѣнението* на последнитъ ште ни даде възможность да направиме измѣнение и на първитъ (т. е. на умственното и нравственно негово усъвършенствование). Пѣ-добрата кѣшта, пѣ-добрата дреха и пѣ-добрата храна, — съкогажъ сѣ били предшественици на пѣ-добритъ умствени понятия.“

1) Въобщте, физическитъ удобства могатъ да се считатъ за всемогущиятъ онзи ус-тентъ, който е накараа човѣка да развива и усъвършенствува и умственнитъ си способности. Ако човѣкъ не бѣше принуденъ отъ гладътъ, студътъ и толкосъ други неволи, да си трѣси храна, облѣкло, заштита отъ дѣждътъ, вѣтара, студътъ и проч., той не штеше да владѣ сега съ толкова искусства, спечелѣни съ умътъ, искусства, които му даватъ толкосъ разнообразни удобства въ животътъ и го правятъ господаръ надъ природата.

Сега, имаме ли ние тѣзи *физически удобства*, по нѣ на толкосъ, колкото е нужно да се извиква умътъ ни на по-вече и по-добра дѣятелность? Никой не може да откаже у насъ такива удобства, ако и да не са тѣ оште до тамъ добри, както е желателно. Като народъ културенъ, като народъ индустриаленъ, като народъ, който отъ день на день развива търговската си предприимчивость и вече криво-льво прави успѣхъ въ умственното си развитие, — ний — Българетъ, като такъвъ единъ народъ, не може да не имаме вече какви да е физически удобства. А еднѣжъ кѣто сме са запознале съ какви да е физически удобства, ний непременно ште гледаме да увеличаваме тѣзи удобства, и ништо не ште бѣде въ състояние да ни въспре въ това наше стремление. Истина, *препятствия* могатъ да ни правятъ въ това ни стремление, но да ни въспрѣтъ — никога.

Но имаштицъ малко-много физически удобства, които са *потикътъ* къмъ умственното и нравственно наше развитие, ний трѣба да полагаме голѣми усилия за да имаме по-вече успѣхъ въ това си развитие, при помошта на което е само възможно и да запазимъ физическитъ си удобства, оште да ги увеличимъ, да ги разширимъ. Тукъ умственното развитие — тѣй да речемъ — *се отплаща* на физическитъ удобства за услугата, която правятъ нему. Ако умственното развитие не може да прави какъвъ да е успѣхъ, дору предварително не се появятъ физическитъ удобства, — така съшто на тѣзи послѣднитъ не могатъ да поддържатъ своето *существование* и да направятъ какъвъ годъ прогресъ безъ първото (умственното развитие). Нашиятъ земледѣлецъ не е лишенъ отъ малко-много физически удобства: той си има доста добръ направена и наичена къшта, има си хубави дрешки, не си отказва и въ добра храна; но погледнѣте, колко малко възможность има той да удържи тѣзи удобства, или да ги увеличи. Сичко зависи у него отъ голѣмиятъ му трудъ, който често се унищожаватъ отъ нѣкои си ништожни причини, които той би лесно отстранилъ, ако да е зналъ какъ. Нашиятъ земледѣлецъ отъ по-вече земля, която е и плодородна, вадитъ много по-малко плодъ, нежели — да речемъ — Англичанинътъ отъ по-малко земля. При това, не трѣба да забравяме, че нашиятъ земледѣлецъ се труди и двойно и тройно по-вече. Кое е

причината на това? Разумѣва се — *незнанието*. Ако напиятъ земеделецъ би ималъ тѣзи познания, които има Англичанинътъ, безъ друго — той би билъ много по-богатъ, защото земята му е и по-голяма и по-плодовита.

И така, умственното развитие е необходимо за доброчестието на човѣка. При сичкитѣ физически удобства, човѣкъ не може да бѣде оздравенъ въ доброчестината си безъ умственното развитие. Безъ него се изгубватъ и физическитѣ удобства.¹⁾ Толкосъ по-вече е необходимо умственното развитие за доброчестината на цѣли народи. Споменътниятъ Американски ученъ казва врѣхъ това: „Просвѣщенитѣ правителства вече съзнаватъ тази истина (т. е. че умственниятъ напредѣкъ е необходимъ за доброчестината на цѣли народи). Тѣ възлагатъ своитѣ чакания и надѣжди на всеобщтото образование, и, ако е нужно, даже на-силно даватъ възможность съкому да се просвѣштава, да се усъвършенствува, — споредъ колкото му позволяватъ природнитѣ способности.“

Слѣдъ сичко това, остава ли мѣсто за горниятъ въпросъ, който предположихме въ читателитѣ си? Мислиме, че — не. Въ това умственно и нравствено състояние, въ което се намираме днесъ за днесъ, при тѣзи физически удобства, които ги имаме сега за сега — ма били какви били — отъ никого по-вече не зависи нашето народно доброчестие, освѣнъ отъ самитѣ насъ. Ако ний имаме твърда воля, енергия и постоянство въ запознаването съ резултатитѣ на науката, както и въ нейното усвояване, — тогава непременно ще имаме успѣхъ въ сичко и ще можемъ да си оздравимъ добра и трайна народна бѣднина, — безъ да гледаме на препятствията, които може би да срѣшнемъ отъ нѣкъдъ. Но ако *сами* не се грижемъ за своето умственно и нравствено развитие и усъвършенствование, ако бъдемъ хладнокрѣвни къмъ нау-

1) Тукъ, по видимоу, практиката противоречи на нашитѣ слова. Има много богати търговци и въобщте много богати хора, които благодарение на богатството си, ползуватъ се съ сичкитѣ удобства и съ сичкитѣ блага мѣра сего, а между това, не сѣ обогатени съ познания и наука. Истина, това е тѣй. Но между тѣзи богати търговци има много такива, които отъ природата сѣ надѣлани съ остъръ и смѣтливъ умъ, и които съ практика сѣ придобили много полезни за тѣхъ познания. При това можеме ли отказать въ тѣхнитѣ материаленъ успѣхъ силното и почти най-главното влияние на умътъ? Богатиятъ търговецъ спечелва много, когато си изпрати стоката — да речемъ — въ Цариградъ; но тази стока се доносва тукъ съ паракодитѣ, които сѣ чисто произведение на умътъ. При това, стоката ако не е сурова, тя непременно е произведение пакъ на умътъ. Мануфактурджиятъ не би ималъ възможность да продава разнообразна и тѣй хубава стока, ако човѣческиятъ умъ не би открилъ и завладѣлъ много тайни отъ природата.

ката и не полагаме старания да я усвояваме малко по малко, да се запознаваме със благодѣтелнитѣ нейни резултати, — тогава *нищо не ще ни спаси, тогава ще си заглѣхнемъ сами отъ себе си и ще изгубимъ и това, което го имаме сега.*

Науката е *всемогъщата*. Кой може да въспре нейнитѣ благотворни лучи? Никакви *прегради* — рѣшително *никакви* — не сѣ въ състояние да въспрѣтъ тѣзи лучи. Истина, по нѣкогѣжъ кѣто че се въспиратъ тѣ отъ нѣкои препятствия, но това е само *на време*. Рано или късно препятствията се унищожаватъ, преградитѣ се разрушаватъ отъ всемогуществото на науката, и нейнитѣ благотворни лучи оживотворяватъ и облагодѣлствуватъ ония — но само *ония*, — *които неуморно сѣ я дирили и усвоявале*. Това си е *непрѣложенъ, неумолимъ законъ*. Историята на цѣлото човѣчество велегласно потвърждава непрѣложността, неумолимостъ на този законъ. Притворствата и хитруванията на *древнитѣ жреци и маги* ли не бѣхѣ за чудение? Мѣкитѣ и убийствата ли отъ старна на *инквизицията*, както и на много други подобни учреждения не правѣхѣ съкиму да настрѣхвѣтъ космито и сичко да нѣмѣе? Проклятиитѣ на папството ли не бѣхѣ страшни? Но нищо не можя да въспре ясната човѣческа мисль: слѣдъ лоша и постоянна борба съ хиледи години, науката удържа върхъ надъ *мракътъ*, и сега нейното господство се утвърждава се пѣ-вече и пѣ-вече по сичкитѣ страни на нашата земля.

Ето и у насъ. Много време ли има отъ както у насъ господствуваше пълно невѣжество? При това, малко ли бѣхѣ и препятствията, които се полагихѣ на *нѣтътъ* на нашето свѣстяване? Но ето че днесъ се виждаме *поутрѣсинички* отъ невѣжество, виждаме се да имаме вече задатъци за успѣшното наше умствено и нравственно усъвършенствование. Прочее, прѣди, дору невѣжество ни натискаше, както и много други несгодности, ний не *заглѣхнѣхме*, а излѣзохме на видѣло, добихме свѣсъ и съзнание, та сега ли, когато времената сѣ вече *свѣршено* *други*, когато сѣ тѣ таквизъ, штото на съка *стѣпка* се вижда тържеството на науката, и нейната необходимостъ за добродѣтелната както на единъ отдѣленъ човѣкъ тѣй на цѣли народи се признава отъ сички, — сега ли, казваме, да се страхуваме отъ какви да е препятствия или прегради на умственното и нравственното наше напредва-

ние и усъвършенствование? Никакъ! Нѣка имаме пълна, непоколебима въра въ бъдущето си, нѣка имаме твърда воля, енергия и постоянство въ стремлението си къмъ умственното народно развитие и усъвършенствование; и — сички препятствия ште паднѣтъ, ште се унищожѣтъ.

(Слѣдва).

НОВИ ПАМЕТНИЦИ

за историята на Българетъ и на тѣхнитъ съсъди.

ПИСМО III.

Минълата година, въ броятъ си отъ 11 януария, „Дунавска Зора“ бѣше напечатала едно твърдѣ любопитно извѣстие. Нѣкой си Български пътникъ извѣстяваше, че се срѣщнѣтъ по Дунавътъ съ единъ православенъ Хърватинъ на име *Мавро-Урбини*, родомъ отъ *Пезаро*, който зарадвалъ нашия пътникъ съ новостъ, че у него, у Мавро-Урбини сирѣчь, се намирала Българска пергаменна ръкопись, която съдържала въ себе историята на Българский царь Самуила. Въ това извѣстие бѣше оште притурено, че Мавро-Урбини драговошно предлага тази ръкопись да я прѣгледватъ и правѣтъ изводи изъ нея онѣзи, които додѣтъ съ такава цѣль при него въ Пезаро. Думитъ: *православенъ Хърватинъ, Мавро-Урбини, отъ Пезаро* — давахъ голѣмо съмнѣние за точноста на тази новостъ, но отъ друга старна това съмнѣние го разсѣивахъ нѣкои подробности, съ които тя бѣше изложена и които ъ давахъ документаленъ видъ. Поради това, една отъ първитъ ми грижи, когато идѣхъ въ Италия бѣше — да издира Мавро-Урбини и да се възползувамъ отъ любезното му предложение. Съ тази цѣль азъ нарочно додохъ тѣзи дни въ Пезаро, дѣто става вече два дни какъ питамъ и разпитвамъ за владѣтелятъ на драгоцѣнното българско съкровиште, но все! И, уви, могъ вече на върно да ви кажа, че въ Пезаро нито Хърватинъ на име Мавро-Урбини или Мавро Орбини, нито

пъкъ други нѣкой гражданинъ съ такова име не се намѣрва. Пезаро е малъкъ градецъ, — жителитъ му сѣ всичко около 10,000 души и токо речи всичкитъ се знаятъ и познаватъ по между си, както е редомъ по такива малки градовци. Разпитвахъ по гостинници, по магазини, по кафената, у много хора по улицитъ; питахъ у чиновниците и служителитъ на поштата, трасихъ въ градскій Магистратъ, гдѣто сѣ записани имената на всичкитъ граждане. Въ цѣлий градъ се намѣри токо единъ *Орбини*, та и той безкниженъ берберинъ. Дойде ми на умъ, да не би въ извѣстието на нашия пътникъ името Мавро-Урбини да е побъркано и поставено на мѣсто друго нѣкое име, съ други думи, — да не би нѣкой Пезарски гражданинъ съ друго нѣкое име да има Самуиловата ръкопись. Но скоро трѣбаше да се отрека и отъ тази надѣжда. Двама Пезарски жители, Директорътъ на гимназията г. *Ванцоллини* и графътъ *Доменико Бонамини*, мѣ увѣриха, че ни у одного отъ съгражданитъ имъ не се намира никаква българска ръкопись и че ако да се намираше такова нѣшто въ градътъ имъ, тѣ щѣха да знаятъ безъ друго. Трѣба да ви кажѣ, че господство имъ сѣ страстни любители на всекакви стари ръкописи, иматъ свои частни ръкописни събрания и знаятъ почти всека ръкопись, што се намира въ Пезаро и въ околноститъ му. Ето зашто следъ тѣхното увѣрение азъ трѣбаше да загубя всичката си надѣжда. Работата види се да е ето кава. Рагуский абатъ *Мавро Урбини*, който е живѣлъ оште въ 17-тии вѣкъ, *печаталъ* е своята добръ позната у насъ история на Словѣнскитъ народи въ *Пезаро*. Въ тази история, както е извѣстно, говори се и за Българскій царъ Самуила. Трѣба за този Мавро Урбини и за неговата история да е приказвалъ нѣкой чужденецъ на нашия пътникъ, който или не е дочулъ добръ или е злъ разбралъ и съчинилъ е реченното извѣстие за ръкописната Българска Самуилова история въ Пезаро.

Както ви споменѣхъ, Г. Ванцоллини и графътъ Бонамини иматъ свои частни сбирки отъ ръкописи. Тѣ бидоха толкова любезни, штото ми ги предложиха да ги прѣгледамъ, кѣто ми пожелаха при това, дано найдѣ въ тѣхъ нѣшто любопитно, което да възнагради всеуветний ми трудъ за мнимата българска ръкопись.

Въ сборката на Г. Ванцолини намърихъ една любопитна история за прѣвземаньето на Константинополь отъ *Мухамеда II* (De Constantinopolis expugnatione), която, до колкото зная, — не е обнародвана. Намърихъ и нѣколко извѣстия отъ нѣкои Венециански посланници за Турция, между които и Соранцово извѣстие отъ 1581 г. (Relazione e Diario del viaggio di Iacopo Soranzo ambasciatore nel 1581). Между многото твърдѣ любопитни свѣдѣния, които излага Соранцо за Турската държава въ онова време, намира се и слѣдующтето: Въ царуваньето на *Султанъ Мурадъ III* (1574—1595) първъ визиръ е билъ *Синанъ Паша*, родомъ Албанецъ (di nazione Albanese); втори — *Чауизъ Паша*, родомъ Хърватинъ (di nazione Croato), трети *Месиръ Паша*, родомъ Бошнякъ (di natura Bossinense), четвърти — *Мехметъ Паша*, родомъ Българинъ (di nazione Bulgaro). За последний Соранцо казва, че е билъ роденъ отъ проста рода, нѣгдѣ между София и Нови-базаръ (nato vilmente tra Sofia e Novibasar). Въ Константинополь го довели като робъ, — тамъ нѣколко времето билъ простъ берберинъ, но съдбата му помогнѣла да стане берберинъ на Султанътъ (barbiere di S. M.), който го обикнѣлъ и направилъ го *Ениверъ Ага* (Aga di Giannizari), та че го оженилъ за сестра си, а после го въздигнѣлъ до визиръ. — Привождамъ тѣзи подробности отъ прѣписътъ на Г. Ванцолини, заштото тѣ не се намърватъ въ напечатаното извѣстие Соранцово (то е напечатано въ Флорентинский сборникъ — Relazione degli ambasciatori Veneti), та освѣтъ това въ последнѣто на мѣсто Нови-базаръ (Novibasar), напечатано е Nuovo Balaro.

Г. Ванцолини, който се занимава специално съ историята на Пезаро, ми каза, че въ старитѣ имъ градеки книги се споменува твърдѣ често за търговски сношения между Пезаро и Далматинскитѣ Словѣне. Отъ него азъ оште се научихъ, че около една миля на сѣверъ отъ Пезаро се намърва единъ морски носъ, който се нарича *Словѣнски носъ*, punta degli Schiavi. —

Сборката на графътъ Бонамини състои отъ ръкописи, които иматъ важностъ токо за Италианската История. —

Въ Пезаро се намърва публична библиотека, която отъ иметс на учредителятъ ѝ, графъ Аннибалъ Оливieri се на-

рича *Оливериянска*. Тя съдържа до 20,000 печатани книги и до 1,000 ръкописи. Благодарение на особната любезност на библиотекарятъ — Отца Рафаели, азъ можихъ да прегледамъ каталогътъ на ръкописигъ, макаръ и да се случиха празнични дни, и забълъжихъ съдуюштитъ много или малко любопитни за насъ. —

Nr. 47, Relazione di Benedetto Rhamberti del viaggio fatto da esso da Venezia a Constantinopoli, insieme con il magnifico Daniele dei Lodovici, mandato dalla repubblica per un incontro seguito tra l'armate Veneta e la Turchesca. Partirono da Venezia nel 1530. —

Nr. 113, Relazione delle cose del Turco con Soffi nel 1553. — Relazione di Marino Cavalli, ritornato ambasciatore dal gran Turco. — Trattato e Conclusione di lega nel 1571. —

Nr. 117, Relazione di Sasomeno dell' armata Turchescha.

Nr. 118, Diploma del gran Signore, che dichiara Tekeli principe d' Ungheria 1682. — Letteri di Osman Comandante di Aleppo a Massimigliano duca di Baviera, generale dell' Imperatore, — Responsio Maximiliani ad Emmanuelem Osman pascia Aleppinum. — Ambasciata, del gran Signore per dar parte all' Imperatore della sua esaltazione al Trono. — Relation de Ligourne touchant l'ambassadeur des Moscovits. —

Nr. 167, Vratislao Re di Boemia del Sig. Gerolamo Vespa tragedia in 5 atti in Prosa. —

М. ДРИНОВЪ.

ПЕЗАРО,
1870, Мая 4.

ПИСМО IV.

Отъ Пезаро азъ додохъ въ Римъ, по-вечето за познатата ви българска ръкопись, която съдържа българский прѣводъ на *Манасиевата* летопись и се намира въ Ватиканската библиотика. Византийский летописецъ *Манассий* е живѣлъ въ 12-тии вѣкъ и написалъ е своята летопись во времето на императорътъ *Мануилъ Комнинъ*. Тази летопись е писана въ стихове и иде отъ създаването на свѣтътъ до царуването на Никифора Вотанията, сирѣчь до 1078 г. Манасий е събиралъ своите летописни сказания отъ други по-стари византийски летописци, които ни са добръ познати, тъй шото неговата летопись не съдържа никакъвъ особенъ исторически материалъ. Като *поетическо* творение тя е много долна: прѣизпѣлнена е съ многосложни думи и съ високи изречения, въ които обаче има малко поезия, и *Лессингъ* привожда изъ нея нѣколко стихове въ *Лаокоонътъ* си за примѣръ на лоша описателна поезия. — При всичко това Българский прѣводъ на Манасиевата летопись, който е направенъ въ 14-и вѣкъ, е твърде важенъ за насъ. —

1. Българский прѣводвачъ е измѣнявалъ и прѣправялъ нѣкои мѣста отъ оригиналтъ, въ много мѣста той е допълнилъ прѣводътъ си съ свои летописни бѣлѣжки, които по-вечето се отнасятъ до Българската история. Тѣзи бѣлѣжки, като писани отъ Българинъ въ такова време, когато Българетъ са имале оште свой политически животъ и старобългарската писменность е била оште въ цвѣтуште състояние, са драгоцѣнни за нашата история.

2. За сега ни са познати токо два прѣписа отъ Българский прѣводъ на Манасиевата летопись, — единъ е Византийский, а другий се намира въ Синодалната библиотика въ Москва. И двата са отъ 14-и вѣкъ, и за оште по-голяма честитина — и двата са писани на-скоро слѣдъ появяването на прѣводътъ, който е билъ направенъ по желанието на ученолюбивий Български царъ — Иоаннъ Александръ, въ царуването на когото са написани и реченните прѣписи. По тѣзи прѣписи ние можемъ най-добръ да се опознаемъ съ състоянието на Българский езикъ въ срѣдата на 14-и вѣкъ, т. е. не много време прѣди паданьето на Българското цар-

ство. Въ този изгледъ сѣ любопитни не само граматически-тъ форми и правописанието на тѣзи прѣписи, но и думитѣ и изричанията, които българскій прѣводчачъ е искусно събиралъ за да изрази по български гърчкото велеречие Манасиево.

3. Ватиканскій прѣписъ е украсенъ съ много изображения (миниатюри), които сѣ до 70 на брой и които прѣдставятъ лица и произшествия отъ Свещенната, Гърчката, Римската, Византийската, Българската и Руската История. Освѣнъ дѣто сѣ важни за историята на Българското и Византийско *живописание*, тѣзи изображения сѣ още драгоцѣни за изучаване Българската и Византийска старина, особно за опознаване облеклото, въоружението, домашний битъ на Българетъ въ 14-й вѣкъ, когато сѣ писани тѣзи изображения; заштото нѣма съмнѣние, че писецътъ имъ малко или много е запечатлѣлъ въ тѣхъ съвременната и родствена нему дѣйствителностъ. Освѣнъ това, въ изображенията, които се отнасятъ до Българската история, намиратъ се образитѣ на Крума, Бориса-Михаила и жената му, Симеона, Самуила, Иоанна Александра съ жената и синоветъ му: Михаила, Иоанна Шишмана, Иоанна Асѣня. — Нѣма съмнѣние, че въ тѣзи образи малко или много вѣрно сѣ съхранени чѣртитѣ на тѣзи Български вѣнценосци, отъ които послѣднитѣ писецътъ е познавалъ, като тѣхенъ съвременникъ, а първитѣ трѣба да е изобразилъ сироти нѣкои стари тѣхни изображения.

Ватиканскій прѣписъ е описванъ отъ нѣколко учени, а именно, отъ *Ассмани*, който прѣвъ е обърнулъ на него внимание, отъ *Бобровски*, *Шевирева*, *Палацки* и *Черткова*. Шевиревъ е напечаталъ и кратки изводи отъ него за опознаване съ езикътъ и правописанието му. Палацкій е извлѣкълъ притуренитѣ отъ Българскій прѣводчачъ летописни бѣлѣжки и ги е напечаталъ (съ латински букви обаче). Чертковъ е писалъ и подробни бѣлѣжки за езикътъ и правописанието му, кѣто ги е сравнявалъ съ езикътъ и правописанието на прѣписътъ, што се намѣрва въ Московската синодална библиотика. Други единъ ученъ Славистъ, покойний *Билярски*, е посвѣтилъ особно списание на тѣзи два прѣписа, списание, което се почита за едно отъ най-добритѣ списания на словѣнската наука. — И тѣй, колкото до първитѣ двѣ важни

старни на Ватиканский прѣписъ може да се каже, че тѣ сѣ вече извадени на свѣтъ, но третята, сирѣчь изображения му, — и до днешенъ день остава съвсѣмъ непозната. Покойний Чертковъ е ималъ намѣрение да извади на свѣтъ и тази не по-малко важна старна, но преждевременната му смъртъ му е позволила да издаде токо 4—5 отъ изображенията, што се отнасятъ по-вече до Руската история, и то безъ боитѣ, които сѣ отъ голѣма важность въ този видъ паметници. Не иска тълкуванье, че при този дълбокъ мракъ, който лежи на нашата мила старина, и при нѣманието други нѣкакви паметници, които биха можале да разсѣятъ колко-годѣ този мракъ,¹⁾ не иска тълкуванье, повтарямъ, че изважданьето на свѣтъ изображенията отъ Ватиканский Манассия не малко лгте зарадва любителитѣ на нашата старина. Ето зашто азъ намѣрихъ за небезплодно да обърнѣ внимание на тѣзи изображения и да вземѣ копии понѣ отъ по-характеристичнитѣ. —

За да се занимава чловѣкъ съ ръкописитѣ на Ватиканската библиотика и да прави изъ тѣхъ изводи или да снema копии, за това той е длъженъ да земе особно дозволение отъ правителственний секретарь на Папата, *Кардиналъ Антонелли*. Тази формалность ме много плашеше, зашто то мнозина бѣха ми я прѣдсталяли като твърдѣ мѣчна: едни ми казваха, че за да се получи такова дозволение трѣба да се чака 10—15 дни, други пъкъ, че по нѣкога то и съвсѣмъ не се дава. Ето зашто азъ се почетохъ за особенно честитъ, когато оште на другий день слѣдъ подаваньето просба на Кардиналъ Антонелли се извѣстихъ, че ми се дало нужното дозволение. За тази добра сполука има да благодарѣ по-вечето на *Термолинский* епископъ, монсиньоръ *Луиджи Ветта*, родомъ отъ Италиенскитѣ словѣне, който има добрината да препорѣчи просбата ми на Кардиналтѣ. Въ библиотеката, дѣто се упѣтихъ,

1) Нѣма съмнѣние, че между старитѣ ни книги е имало доста много съ подобни изображения. Въ библиотеката на Робертъ Кърцънъ (Rob. Curzon at Parham in the county of Sussex) се намиратъ нѣколко стари Български ръкописи, отъ които двѣ сѣ украсени съ образитѣ на нѣкои Български царе отъ Асеновитѣ. Н. Н. Срезневский, комуто има да благодаря за това извѣстие, ми е казвалъ, че въ Русия се намиратъ подобни ръкописи. Изображенията на Български царе, царедворци и царски роднини сѣ се намирали по стѣнитѣ на стари църкви и манастири, дѣто сѣ ги изобразявали като ктители. Тѣй, въ една стара църква Св. Никола въ село Бояно (около София) Г. Верковичъ е забѣлжилъ образитѣ на Български Севастократоръ и Севастократорица. Руский историкъ Лукари разказва, че е видвалъ (въ 16 в.) образитѣ на Иоанна Александра въ манастиръ Св. Богородица (nella giurisdizione de Stanimaca la qual Chiesa fu accresciuta et beneficata di molti cutrate d' Alessandro).

штомъ получихъ нужното дозволеніе, ме посрѣшна нова радостъ, съ която надамъ се да възрадвамъ и васъ. Служителтъ, комуто любезний библиотекаръ, монсиньоръ *Мартиноуи*, поръча да ми наиде нужната ръкопись, следъ малко се завърна съ извѣстие, че тя не се намира на мѣстото си. Захванъхъ да разпитватъ и узнахъ, че съ нея се занимава единъ отъ професоритъ на Римскій университетъ — Отецъ *Джовани Боллигъ*, съ когото азъ прибързахъ да се запозная. Отъ Боллигъ, родомъ Нѣмецъ, прѣдава въ Римскій университетъ *Източнитъ езици*, отъ които се слави да има дълбоки познания. У него има голѣмо събрание отъ ръкописи на различни източни езици, които той е събиралъ по Ориентътъ и по Италиенскитъ библиотики, и които мисли да обнародва. Старословѣнскій езикъ той, види се, познава такожде добръ: въ библиотеката му азъ намѣрихъ *Востокова*, *Миклошича*, *Шлейхера* и другитъ *корифеи* на словѣнската филологическа наука. На сегашно време той се занимава съ прѣписване Ватиканската Манасиева ръкопись, съ намѣрение да я издаде заедно съ Гръцкій оригиналъ, който му е познатъ по единъ прѣписъ по-старъ и следов., — по-правилень отъ прѣписътъ, който е напечаталъ *Беккеръ* въ *Боннското* събрание на Византийскитъ историци. При това той оште мисли да притурѣ и Латински прѣводъ по-точенъ отъ Бекеровътъ. Трудъ голѣмъ и тежкъ, но дълбокитъ познания и трудолюбието на Отца Боллига даватъ надѣжда, че този трудъ ште бѣде важно приобрѣтение за Словѣнската наука. —

Отецъ Боллигъ биде толкова любезень, штото прекрати занятіята си въ Манасиевата ръкопись, която ми отстъпи догдѣ я разгледамъ и извлѣка штото ми е потрѣбно. Благодарение на тази голѣма любезность, азъ можихъ отведнѣжъ да се зема за разгледванъето ѝ. — Тя заема единъ особенъ томъ добръ подвързанъ, който на дължъ е около половинъ аршинъ, а на ширъ — около 3 рупа. Листѣто му сѣ на брой 215, всичкитъ кожани и всичкитъ изписани, освѣнъ една страница (на листо 127), която е оставена бѣла. 20 отъ тѣзи листѣ, а именно отъ 42 до 63 л. л. сѣ заузети съ една особна повѣстъ, която не се намира въ грѣцкій оригиналъ на Манасиевата летопись, нито пъкъ въ Московскій прѣписъ отъ българскій ѝ прѣводъ, и отъ това се види, че

е притурена отъ прѣписвачѣтъ на Ватиканскій прѣписъ. Писмото на тази повѣсть, както и на самата лѣтопись е едро, право (установъ), твърдѣ чисто и хубаво. Изображенията ѝ са писани съ бои и са размѣстени всеко, гдѣто се говори или споменува за прѣдмѣтътъ му въ текстѣтъ, освѣнъ нѣкое и друго, които са помѣстени безъ да иматъ нѣкое отношение къмъ текстѣтъ. Тѣ по-вечето са се зачувале добръ, но има нѣкои, и при това отъ по-важнитѣ за насъ, които отъ времето са замърчани до толкова, щото е мѣчно да имъ се хванѣтъ и по-главнитѣ чѣрти. Надъ изображенията се намърватъ надписи, писани съ червено мастило, които вкратцѣ излагатъ съдържанието на това, което е изобразено. Съ червено мастило са писани и лѣтописнитѣ бѣлѣжки, които е притурилъ Българскій прѣводвачъ, и които са вмѣстени въ текстѣтъ. Отъ странитѣ на листѣто, т. е. по полетата, се намиратъ самъ тамъ различни бѣлѣжки, отъ които по-главнитѣ са:

На листо 3, отъ другата страна, въ текстѣтъ се говори за сѣтворението на небеснитѣ свѣтила, а отъ страна се намърва слѣдната бѣлѣжка: а се великия звѣзды луна ермие афродит слице арѣдна кронъ¹⁾. При всяка една се намърва астрономически ѝ знакъ.

На листо 174: Симеон прѣ Блгаром запали Инигия.

На листо 136, отъ другата страна, въ текстѣтъ се говори за Костантина Гноеиметнааго, а отъ страната изяснение: сирѣчь Копронима.

На л. 144. Въ текстѣтъ се споменува Кикносъ духовнишъ, а отъ страната: птици естъ имя Кикносъ.

На л. 202, отъ другата страна въ текстѣтъ се споменува за градъ Кохліа, а отъ страната бѣлѣжка: Кохліа глаголет грѣцкѣи синавасѣ.

Всичкитѣ тѣзи изяснения и бѣлѣжки са писани съ особно писмо, което не оставя съмнѣние, че тѣ са приписвани послѣ отъ нѣкои читатели. — На листо 152 отдолѣ на крайтъ са приписани съ по-ново писмо имената на *Ружински* и *Ряболински*, и край тѣхъ поставено лѣто ахн (1608), отъ което се види, че въ това лѣто ръкописѣтъ е билъ тѣхънъ.

Езикѣтъ въ прѣводѣтъ на Манассиевата лѣтопись е ви-

1) Тѣзи бѣлѣжки трѣбало би да са съ старочерковни букви, но кѣто нѣма въ печатницата подобни букви, печататъ се съ такива, каквито има.

сокъ и тържественъ, както ште видите по-долъ, гдѣто штѣ имамъ случай да ви приведа нѣколко рѣдове. Особно сѣ любощитни многосложнитъ думи, които прѣводвачтъ е подбиралъ и съставялъ за да изрази, както казахъ, велеречието Манассиево. Съвсѣмъ противоположенъ е езикътъ на повѣста, за която ви споменѣхъ по-горѣ, че е вставена отъ прѣписвачтъ на ватиканскій прѣписъ и която носи слѣдното заглавие:

Повѣсти о извѣствованыхъ вѣштей. Еже о кралехъ прича и о рожденихъ и прѣбыванихъ. Тя е вставена слѣдъ разказътъ на Манассия за Троянската война.

Езикътъ на тази повѣстъ е простъ, лекъ и напомнува рѣчта на народнитъ ни приказници. Ето за примѣръ нѣколко рѣдове отъ началото ѝ.

Бѣше въ прѣвое врѣмя единъ кралъ иже ся зовѣше именемъ пришедъ кралъ. и бѣше зѣло богатъ и поиде въ нѣкои днѣ ловъ ловити понеже драго муу бѣше ловити. и доиде на морскыя отоцы. и обрѣте единъ отъ отокъ лѣтъ, и красенъ велми. оу коего отока отъ единѣ старинъ течаше великое море. а отъ другыя страны течаше рѣка, коа ся именуваше Кашантуша рѣка, а отъ третия страны течаше того отока море, кое ся зовѣше пелешино море, а отъ четвъртыя страны того отока стоаше лѣтъ. Еже ся зовѣше оудомалтъгъ, а отъ пятая страны того отока стоаше Жи н-долъ на коемъ растѣхѣ цвѣти многоразлични. И видѣ то пришедъ кралъ яко добро естъ и нача зиздати градъ. и съзизда градъ до старости своея и нарече имя градоу томоу своимъ именемъ да муу е имя прижѣа градъ: потомъ приидешъ кралъ остарѣ и роди сына своего, именемъ оилоуша кралъ и порѣчи емоу зиздати градъ, а самъ почи отъ смърти своея. и кои кралъ оилоуша сътвори силное дѣло вѣште призизда отца своего по смърти его, и що намы съзизда оилоуша кралъ. то именова своимъ именемъ да муу бѣдетъ имя илионъ градъ и пр.

Освѣнъ тѣзи кратки бѣлѣжки азъ прѣписахъ оште и лѣтописнитъ притурки отъ Българскій прѣводвачъ. Тѣ сѣ, както споменѣхъ по-горѣ, вече издадени отъ Палацки, който обаче ги е напечаталъ съ латинскитъ букви, и поради това, разумѣва се, не е можилъ да съхрани всичкитъ тънкости на правописанието. Отъ по характеристичнитъ изображения забѣлѣжихъ токо десетъ, които ми се видѣхѣ особно важни, и беззабавно ги дадохъ на единъ живописецъ, когото ми препорѣчихѣ за най-добъръ по тази часть, да ги сHEME. Тѣ сѣ слѣдуюштитъ:

1. (На 2-рото листо). Смърта или тѣлото на Иоанна Асѣна, синътъ на Иоанна Александра. Усопшииъ лежи на одъръ, около който стоятъ отецътъ му, майка му. нѣколко ца-

редворци или родственници царски, патриархътъ съ още нѣкои духовни лица. Надъ тяхъ сѣ изобразени небеснитъ врата отворени. изъ които излази ангелъ да приеме душата на Усопшии. Надъ това изображение се намърва слѣдний надписъ:

Души праведнихъ въ рѣцѣ гднѣ.

Нбснаа врата и силы нбсныя отвързоши приѣти душѣ носимѣя агломъ Иоана Асѣнѣ царѣ сна великаго Иоа Александра царѣ.

Отъ другата страна на съштото листо се намърва друго изображение. въ което е прѣдставенъ Иванъ Асѣнъ въ небесното царство. Надъ това изображение се намърва надписътъ:

Свѣтъ невечерний идеже вѣдика Христъ на крстѣ разбоиникоу рече. днесъ съ мноѣ бѣдешъ въ раи. въ семъ бо раи приѣтъ Бгца и мти Хва Иоана Асѣнѣ царѣ. сына великаго Иоана Александра царѣ. и прѣдасть его Аврааму прѣоцу веселитися посрѣдѣ раи.

2. (На 91 листо отъ другата страна). Пророкъ Давидъ и Иоаннъ Александръ. Последний стои отъ лѣва старна и е прѣдставенъ въ пълно царско одѣяние. Надъ него стои ангелъ, който му възлага на главата корона. — Прѣдъ това изображение се намира въ текстътъ слѣдующтето мѣсто, което Българскій прѣводчачъ е прѣправилъ малко нѣшто отъ Гръчкый оригиналъ:

И сѣя оубо приключиши ся старому римоу. нашъ же новын цариградъ доитъ и раститъ. крѣпнѣтъ и омлаждаются. бѣди же емоу и до конца расти. Еи царю всѣми претвуѣи снцеваго приемыоу свѣтла и свѣтоносна прѣ. великаго вѣдѣа и изряднаго побѣдоносца. коренѣ стѣща Иоана прѣизящнаго прѣ Българомъ Асѣнѣ Александра глѣ прѣкроткаго и милостиваго и мнихолобиваго нишѣмъ крѣмителѣ, и великаго царѣ блггаромъ. егоже дръжавѣ слнца бесчислънаа да исчѣтятъ.¹⁾

Тази похвала Иоану Александру е дала поводъ за реченото изображение.

3. (На 145 листо) Плънението на Императорътъ Никифоръ. Крумъ е изобразенъ отъ лѣва страна, обиколень отъ нѣколко обрѣжени войници. отдѣсно нѣколко души водѣтъ

1) Въ Гръчкый оригиналъ това мѣсто е написано тъй:

Καὶ ταῦτα μὲν συμβέβηκαὶ τῇ πρεσβυτέρᾳ Ρώμῃ
'Η δ' ἡμετέρα τέθηλεν, αὖξει, κρατεῖ, νεάζει
Καὶ μέχρι τέλους αὖξειτο, καὶ βασιλεὺς παντάναξ,
Τοιοῦτον σχοῦσα τηλαυγῇ φωσφόρον βασιλέα
Μέγιστον αὐσονάναχτα, μυριονικηφόρον,
Κορμηνιάδην Μανουήλ. πορφύρας χρυσοῦν ῥόδον
Οὐπερ τὸ κράτος ἡλλοὶ μετροῦσαιεν μυρίαί.—

при него пленениятъ императоръ съ вързани ръце. Надписътъ говори:

Крумъ князь ухвати Никифора цръ и отсѣчи главѣ его.—

4. (На същото листо отъ другата страна) Пируванъето на Крума. Изобразена е трапеза въ една стая украсена съ завѣси, около трапезата сѣдѣтъ нѣколко болере, на челото имъ тържествующий Крумъ, комуто единъ служител подава вино въ обкованата Никифорова глава. Отъ страна стоятъ нѣколко служители, които приносятъ ястия. Надъ това изображение е надписано:

Крумъ князь окова главѣ никифора цръ и напивать здравица блгаромъ.

5. (На 147 листо) Рат Крума княза.—

6. (На листо 163. отъ другата страна) Кръщение Българомъ. На сръдата стои купель, въ която се намира единъ възрастенъ момъкъ, когото кърштава свенгтенникъ. Отъ лѣва страна стоятъ нѣколко хора, които, види се, чакатъ редътъ си за въ купелятъ, отъ дѣсно, подъ една стрѣха стои Борисъ съ царската си, а може би и съ сестра си.

7. (На 172 листо, отъ другата страна) *Пируванъето на Симеона въ палатътъ на Костантина Багренородни.* Изобразена е дълга трапеза съ много ястия, около нея сѣдѣтъ много царедворци. На челото сѣди Симеонъ между императорътъ и патриархътъ. Надъ това изображение се намѣрва слѣдующата бѣлѣжка:

При семъ Костандинъ при Симеонъ цръ блгарскыи вьниде по мироу въ приградъ и блгелвися отъ патриарха и обѣдова съ нимъ. изшедже отъдѣ начятъ плѣновати. и брани бывши побѣди злѣ грѣхы, но дващи.—

8. (На 175 листо) *Смъртъ на Симеона.* зде умрѣтъ Симеонъ цръ блгаромъ.— Симеонъ лежи на одъръ, постанъ съ нѣкакви чървени постели и окръженъ отъ нѣколко царедворци.

9. (На 183 листо). Василіе цръ прѣтъ Плиска. Изобразена е българската крѣпостъ *Плиска*, на която се развѣва чървенъ прѣпорецъ. Единъ български конникъ влиза въ вратата ѝ и въ същото време пушта стрѣла въ Императорътъ *Василия*, който съ войската си се стрѣми да влезе въ крѣпостта.

10. (На същото листо, отъ другата страна) *Смъртъ на Самуила.* — Самуилъ лежи мъртавъ на одъръ. Отъ къмъ главата му стои обрѣженъ тѣлохранителъ въ твърдъ характеръ.

ристично облекло. Прѣдъ одѣртѣ стоятъ нѣколко ослѣпени отъ Василия Български плѣнници. Надписътъ на това изображение е: и видѣвъ Самойлъ прѣ ослѣпеныхъ отъ яда умрѣтъ. —

Други по-важни за насъ изображения са:

1. На първото листо, отъ другата старна. Иоаннъ Александръ е изобразенъ между Иисусъ-Христа и лѣтописецътъ Манасия. Надъ него стои ангелъ и възлага на главата му корона. Прѣдъ това изображение е надписано: іоанъ александръ Христа Бога вѣренъ прѣ и самодържецъ всѣмъ Българомъ и грѣкомъ.¹⁾

2. На 146 листо. Друга една война на Крума.

3. „ 166 „ Кръштенieto на Руситѣ.

4. „ 168 „ Команска войска.

5. „ 174 „ Война на Симеона.

6. „ 178 „ Война на Руситѣ съ Българетѣ.

7. „ „ „ Руситѣ влизатъ въ Дръстръ (Доростолъ).

8. „ 183 „ Цимисхий воюва съ Българетѣ. взима въ плѣнъ Бориса и завладѣва Прѣславъ.

9. На 183 листо. Война на Самуила съ Императорътъ Василия.

10. На 205 „ което е и последнѣо, изобразенъ е пакъ Иоаннъ Александръ съ синоветъ си: *Иоаннъ Аспънъ*, когото закрилява ангелъ, *Михаилъ* и *Иоаннъ Страшимиръ*.

Отъ тѣзи 10 изображения 1-вото е издадено отъ *Анжинура* въ притуреннитѣ при неговата история за искусства-та таблици, отъ гдѣто го е прѣпечаталъ приснопамятний *Априловъ* въ *Денницата си*. 3-то, 6 и 7-то сѣ издадени отъ *Черткова* въ книгата му *о войнѣ Святослава съ Българии*. (Кръщение роусомъ, рускии плѣнъ еже на българь, плѣнъ рускы, идѣтъ въ дръстръ).

Отъ другитѣ библиотеки въ Римъ азъ имахъ време да поработѣ токо въ *Казанатската* (Casanatense), която се намира въ *Доминиканскій* мѣнастиръ S. Maria sopra Minerva и се управлява отъ монаситѣ на този мѣнастиръ, които я държатъ въ много добъръ редъ. Въ нея има до 6,000 ръкописи.

1) Одолѣ подъ това изображение е подписано съ новолатинско писмо: Iohannes Alexander Macedo ad cuius petitionem iste liber fuit translatus de Graeco in Slavonico. На същата страница има и друга латинска бѣлѣжка, въ която тази българска ръкопись се нарича *Цвѣтето на всичкитѣ лѣтописи*: iste liber appellatur flos omnium Cronicarum.

Тамъ азъ се занимавахъ съ една ръкопись, за която знахъхъ отъ извѣстието на г. *Кукулевича*. Въ нея се съдържатъ *различни бѣльжки за състоянието на Християнествъ въ Босна, Сърбия и Бѣлгария*, писано отъ Рагузскій посланникъ *Матей Гондуличъ* въ 1674 г. (Diverse notizie dello stato della Christianità ne regni di Bosna, di Servia e di Bulgaria, raccolte da me Matheo Gondola in occasione della mia ambasciaria alla Porta per Ecc. Republica di Ragusci). Азъ извлѣкъхъ изъ нея всичкитъ по-важни бѣльжки, отъ които ви провождамъ нѣкоя и друга.

„Христенетъ въ тѣзи страни (въ Босна, Сърбия и Бѣлгария), говори Гондуличъ, сѣ уобщте отъ грѣчкѣй обрядъ и служатъ въ църквитъ си по словѣнски езикъ, на който отъ много време сѣ прѣведени свештеннитъ книги. Управляватъ се отъ патриарси и митрополити, къмъ които иматъ голѣмъ почитъ. Тѣзи людѣ сѣ твърдъ привързани къмъ своята вѣра, съ която се хвалятъ че сѣ я съхраниле чиста отъ всякакви новизни (intatta da qualunque novità). Въ отличие отъ Католицитъ сѣ гордостъ наричатъ себе си *старовѣрници* (Staroviernizi).“ Слѣдъ тѣзи кратки бѣльжки за православнитъ Христене, Гондуличъ минува къмъ католическитъ жители на тѣзи страни и говори за тѣхъ по-подробно. Католицитъ, казва той, сѣ твърдъ малко и прѣсѣнѣти по разни мѣста. Най-много ги има въ Босна; въ Херцеговина има токо въ *Маковка, Требинѣ и Мостаръ*. Въ Бѣлгария и Сърбия тѣ сѣ разпелѣни по слѣднитъ мѣста:

1. Въ *Кипровецъ*, който се намира на сѣверъ отъ София (dalla parte Tramontana) живѣятъ до 4.000 жители, все католици. Това село е принадлежало на майката на Султанътъ (alla regina madre, pro tempore), която обаче не вземала доходътъ си отъ него, а го поклѣнявала на селенетъ, които чрезъ това живѣятъ добръ и сѣ свободни отъ сѣкакви даноци и други прѣтѣснения. Во времето, кога е пътувалъ Гондуличъ, Софійскій католическѣй архиепископъ е живѣлъ въ Кипровецъ.

2. Въ *Никополь* е имало доста католици, които сѣ населявале и въ околноститъ му 14 села (castelli). Тѣ сичкитъ били по-прѣди отъ *павликенската* ересъ, и токо прѣди малко време ги е обврнѣлъ въ католичество нѣкой-си епи-

скопъ *Филипъ Станиславъ*. Гондуличъ разказва, че този епископъ за нѣкаквosi непослушание (*hebbe contravenuto agli ordini di Roma*) билъ изпърво изгоненъ отъ епархията си и лишенъ отъ епископскій санъ, но чрезъ ходатайството на пропагандата го простиле, и тогава, той извършилъ този подвигъ. За наследникътъ му Гондуличъ се бои, че на-да ли ще може да удържи новопросвѣтенното латинско стадо, защото се показале много препятствия. И тъй, тази кратка бѣлѣжка ни показва твърдъ върно, че павликенскитъ села между Никополъ и Свиштовъ сѣ се покатоличиле въ срѣдата на 17-й вѣкъ, нѣщо, което ние не знаехме до сега, и за което нѣкои исторически писатели прѣдполагаха да е станъло оште въ 13-й вѣкъ.

3. Въ *Каличево*. (*Calusevo*), което е състояло отъ три колиби (*tre casali*) и намирало се около три часа отъ Пловдивъ. Отъ тази бѣлѣжка се види, че во времето на Гондулича токо една малка частъ отъ Пловдивскитъ павликене сѣ били католици. Каличевскитъ павликене-католици не сѣ имале нито църква, нито свештеникъ, и по нѣкога е дохождалъ Рагузскій свештеникъ въ Пловдивъ да имъ служи (*sopra altari portatili*).

4. Въ *Янско* (*Ianevo*), което се намирало на Югъ отъ София (*dalla parte australe*), живѣли сѣ пò-вечето православни, но имало и доста Католици.—

Всичкитъ тѣзи католици сѣ *турски подданици* (*raja Turcsa*) и сѣ обременени съ тежко бreme, което едвамъ могатъ да носятъ. Най-тежко имъ е това, че имъ зематъ дѣцата за да ги турчатъ и отхранватъ въ царскитъ сарае, отгдѣто послѣ нѣкои оставятъ да слугуватъ при дворътъ, а други записватъ въ Еничарската войска. Тѣзи зимание дѣцата на раята ставатъ токо речи всяка година.—

Освѣнъ тѣзи католици въ България и Сърбия имало е да живѣятъ и други католици, но не рая, не подданици турски: тѣ били *Венецианци*, *Генуезци*, но най-много *Рачужане*. Рачужанетъ, казва Гондуличъ, догдъ тѣзи земи се управлявахъ отъ свои владѣтели, въртѣха голѣма търговия въ различни мѣста по тази цвѣтушта и богата тогава страна (*esercitavano in gran frequenza i loro traffichi in diverse piazze di quell' allora florido e divitoso paese*), бѣха се заселили тамъ като

колонисти и ползоваха се съ голѣми правдини. Тѣзи *рагузски* колонии въ България и Сърбия, които сѣ съществувале опште и до времето, когато Гондуличъ е писалъ своитѣ бѣльжки, сѣ се на-мѣрвале въ *Бѣлградъ, Русе* (Russi, Rusciuk), *Силистрия, Баба, Провато, Адриянополъ, Филипполъ, София, Прокопѣ* и *Новибазаръ*.— Въ всичкитѣ речени градове Рагуженетъ сѣ имале по една църква и по единъ свештеникъ, които сѣ можале во всяко време да извършатъ богослужението си явно и тържественно, което е било забранено на раята. Тѣй на примѣръ, Гондуличъ казва, че въ негово време, когато Султанскій дворъ живѣлъ въ Едрене, не е било позволено да се служи по другитѣ Христиенски църкви въ този градъ, а въ Рагузката се е служило и твърдѣ тържественно. Освѣнъ горѣреченнитѣ градове имало е Рагужане и по други опште нѣкои мѣста, гдѣто обаче тѣ не сѣ имале ни църкви, ни свештеници, та сѣ ходиле да имъ черкуватъ (*sopra altari portatili*) свештеницитѣ отъ реченнитѣ градове. Тѣй свештеникътъ отъ Баба е ходилъ да служи въ *Исакче* (Isaku). *Исмаилъ, Тулча, Бендеръ, Килия*, дѣто е имало да живѣятъ много Рагужане. По тѣзи мѣста, казва Гондуличъ, католицитѣ имале похваленъ обичай (*un ledevole usanza*) да пазятъ добръ свештеникътъ си, и кога намирале, че той падне въ нѣкое нечестие, отведнѣжъ го мѣнувале. Безъ тази строгость свештеницитѣ имъ сѣ лесно развѣгле и по-вечето *чрезъ нечестиви дѣла съ Турчинитѣ* (*e massimamente dalla pratica dishonesta con donne di Turchi*).— Свештеникътъ отъ Провадия е ходилъ въ *Варна, Шуменъ, Пазарджикъ* и по други опште мѣста, гдѣто такожде имало Рагужане.— Уобште Рагужанетъ сѣ се ползувале, както по тѣзи мѣста, тѣй и по цѣлото Турско царство, съ голѣми граждански и търговски правдини. Турцитѣ не сѣ имъ земале нито данокъ, нито *мито* (гюмрукъ). И Рагужскій гражданинъ можалъ да ходи на всѣхъ свободно, купувалъ и продавалъ е безъ да плашта нѣкакъвъ гюмрукъ, освѣнъ въ градоветъ — *Константинополъ, Адриянополъ и Бруса* (*le città regie*), гдѣто е билъ дълженъ да плашта по 2 на 100. — Зарадъ тѣзи правдини мнозина отъ католическата *рая* сѣ ставале Рагузски подданници, за да могатъ да се ползватъ отъ тѣзи правдини. И мнозина отъ православната *рая* сѣ ставале католици

за да могатъ да станътъ Пагузски подданици (Per la qual cagione passano molti del rito greco al latino...).—

Пръгледахъ и каталогътъ на ръкописитъ въ Казанатската библиотека, въ който забѣлжихъ слѣднитъ, които не сѣ забѣлжени отъ г. Кукулевича.

1. De origine vitae Eremiticae in Ungaria, de modo vivendi Monachorum et de illorum in Ungaria regno propagatione XX. I. 15.

2. Ragione dell impero Ottomano XVII, 56.—

3. Relazione di Costantinopoli e del gran Turco E, III, 13.—

4. Relazione del Turco XX, I, 31.—

5. Commandamento del gran Signore al Bascia d' Asia dopo dichiarata la guerra a Pietro I—X, VI, 35.

6. Formola delle patenti, che dà il gran Signore ai vescovi; Cattolici X, IV, 18.

6. Relazione dell' Ambasciator Imperiale al Moscovita XX, I, 31.

8. Constantinopolitanus patriarchatus. — Archiepiscopales eidem subjectae ecclesiae G. VI. 7. (Cod. Graec),

9. Indiculus Patriarcharum G. III. 10 (Cod. Graec).

10. Διόριον κατὰ μανυχίων G. V. 14.—

11. Photii epistolae duae: ad Nicolaum et ad Michaellem Boritzen.

Писмото Фотиево до Бориса полюбопитствовахъ да видя и изпърво ми се показа, че е нѣкое ново, неизвѣстно до сега писмо, заштото съгледахъ, че то не се начева тѣй, както извѣстното. Радоста ми обаче мина слѣдъ като го попръгледахъ. Увѣрихъ се, че то съдържа токо последната половина на извѣстното. А все е чудно, зашто тази половина е направена на особно писмо!—

М. ДРИНОВЪ.

ЗА ОТХРАНАТА

(Продължение). 1)

V.

До тукъ ний се старяхме да покажемъ необходимостта, голѣмата важностъ и голѣмото значение на добрата отхрана, за добротестината на единъ човѣкъ, на едно общество, на единъ народъ и на цѣлото челоуѣчество; старяхме се да опрѣдѣлимъ въ какво се състои истинната добра отхрана, да опрѣдѣлимъ времето, отъ което е необходимо да се начева тая отхрана, както — и това, кои сѣ лицата, што могатъ най-добрь да даватъ подобна отхрана на едно дѣте. — Ний видѣхме, че добрата отхрана е необходима за добротестината на челоуѣка, че безъ нея самата наука не може да даде на човѣка желанната отъ сички добротестина въ животътъ, тъй кѣто сърце и характеръ, безъ които и най-силниятъ и богатиетъ умъ бива по-често вредителенъ отъ колкото полезенъ, — образуватъ се въ човѣка и земватъ добро направление опште отъ най-крѣхката му възраст, и единствено — при помошта на *добрата отхрана*; видѣхме, че добрата отхрана се състои въ това — човѣкъ съкогажъ да обича и предпочита правдата и истината отъ неправдата и лѣжата, съкогажъ да се отличава съ такоуа добро сърце и съ такиуа добри наклонности, штото и *да съчувствууа* и *да помага* на другитъ въ тѣхнитъ добри грижи и старания, при това — и сичко, което върши, да го върши съзнателно и самостоятелно; видѣхме — най-сътнѣ — и това, че отхраната трѣба да се начева понѣ отъ самата минута на рождението дѣтѣуо, и че родителитъ и учителитъ сѣ първитъ и главнитъ лица, отъ които най-много зависи доброто или лошото отхрануване на човѣка.

Нс за насъ не е достаточнo знанието на сичко това. Необходимо е да знаеме и *способтъ*, по който може най-добрь да се дауа добра отхрана. Сичко, што казахме до

тукъ за необходимостта и важноста на отхраната и проч. — не може да ни удовлетвори. Отъ знанието на сичко това ражда се единъ твърдъ естественъ въпросъ: „вѣрваме, че добрата отхрана е необходима, защото има голѣмо и важно значение въ животътъ на човѣчеството, че родителитъ и учителитъ сѣ главнитъ и единственни лица, които могатъ да положатъ въ душата на дѣтето първата основа на добра или зла отхрана, но пита се — какъ?“ Какъ трѣба родителитъ да постѣпватъ съ дѣтето си тѣй, щото то да получи добра отхрана и отъ него да излѣзе човѣкъ добъръ въ сѣко едно отношение? Какъ трѣба учителитъ да постѣпватъ съ питомцитъ си за достиганieto на същата тая цѣль?

Този въпросъ е единъ отъ най-важнитъ въ отхраната. Отъ правилното или неправилно негово рѣшение, — и единствено отъ това — зависи и честитото или злочесто живѣение на човѣка, на народитъ и на човѣчеството, защото въ този въпросъ е същността на отхраната. Ако знаемъ, че добрата отхрана е необходима за добротѣстната на човѣка, че нейната важностъ и нейното значение сѣ твърдъ голѣми въ човѣческиятъ животъ, а не знаемъ какъ трѣба да се дава тая отхрана, — тогава нищо не знаемъ, нищо и не можемъ направи въ полза на желанната добра отхрана.

Но рѣшението на този тѣй важенъ въпросъ е много трудно. Коя майка не си обича дѣтето? Кой може да каже, че коя да е майка отъ цѣла душа и сърце не желае доброто на рожбата си? Онази душа, която деня и нощта *бди* надъ милото си малко чедо, която за неговото спокойствие се отказва отъ своето спокойствие, и която съкогажъ е готова да принесе всевъзможни мъки и теглила, само и само дѣтето ѝ да бѣде добъръ, — тази душа не може да не желае отъ сичко друго най-много — доброто на чедото си. И не би ли желала една майка да бѣде дѣтето ѝ добъръ възпитано? Нѣма на свѣтътъ майка, която да не желае да види дѣтето си чуждо отъ пороци и лоши наклонности, да го види съ добъръ и достопохваленъ характеръ, и въобщте — наичено съ сички добри качества. Но, при сичко това, не само нашитъ — Български — майки, но и много други майки отъ образованныятъ мѣръ не могатъ да дадѣтъ на дѣцата си именно онова, което най-много желаятъ, и за което тѣй много се грижѣтъ, —

добра, надлежна отхрана. А трѣба да забѣлѣжимъ, че тамъ, дѣто има искренна любовъ, тамъ се постигва и извършва и най-трудното дѣло. Въ Св. Писание, което за насъ — православнитѣ — е най-авторитетно, любовта на много мѣсти се прѣдставлява като съвършенна и всемогуща сила, която една е въ състояние да накара човѣка да изпълнява и най-труднитѣ си обязанности. Божественниятъ нашъ *Спасителъ* въ *любовта* полага пълното изпълнение на човѣческитѣ обязанности къмъ Бога, къмъ само-себе си и къмъ другитѣ. Апостолъ *Павелъ* на много мѣсти изъ своитѣ послания прѣпорѣчва любовта като всемогущъ двигателъ къмъ извършване на сичко онова, което е необходимо за добродетелната на човѣка. Въ този смисълъ прѣпорѣчва любовта и Апост. *Иаковъ*, както и други Апостоли и Св. Отци на нашата Православна Черква. Та и житейската мъдрость и опитность ни учи, че при въодушевлението и любовта къмъ нѣкое дѣло, — това дѣло, какви ште и да сѧ прѣпятствията, съкогажъ се свършва благополучно, заштото, както казва *Дистервегъ*, единъ отъ първитѣ Германски педагоги, „*любовта често ни подсказва онова, което не може да ни го каже хладниятъ умъ, и много пѣти управля ни на онзи истиненъ пѣтъ, какъвто не би откриле и при най-продължително размислювание*“. — Кѣто е така, кѣто любовта има таквози могущество, майчината любовъ трѣбало би много да спомага при даването на добрата отхрана, заштото тая любовъ е една отъ най-светитѣ, най-искреннитѣ и най-силнитѣ. Но, когато, както казахме, по-вечето майки, при сичкото си голѣмо желание да видятъ чедата си наикичени съ добри нравственни качества и при сичкитѣ си старания да достигнѣтъ това, та не могатъ да го достигнѣтъ, — това ште рече, че и тая най-висока любовъ, — любовта майчина — е недостаточна при рѣшението на въпросътъ, за който ни е рѣчта.

Наистина, въпросътъ е труденъ за рѣшение. Работата тукъ е — правилно да се опредѣли, какъ трѣба да се постѣпва съ една душа тѣй, штото тя да стане *добра и полезна въ сѣко едно отношение*. Както съки вижда, задачата тукъ е трудна и многосложна. Едно, трѣба да се знае, *какъ да се постѣпва* съ една душа. Но за да знаеме това, трѣба *добри да познаваме* тая душа, трѣба да знаеме на какви измѣнения

е способна тя, при какви условия и подь какви влияния може да земе таквизи или други измънения. Това е едно. Друго — тръба да знаеме какъ да постъпваме съ една душа тъй, штото тя да стане *добра и полезна въ сѣко едно отношение*. Но за да знаеме това последнѣото, т. е. за да знаеме кога може човѣкъ да бѣде полезенъ, — тръба да знаеме и кое е добро и полезно въ животътъ, тръба да знаеме и кое е добро и полезно за едно общество, за единъ народъ, за цѣлото човѣчество. Следователно, тръба да сме добръ познати и съ *общественниятъ, икономическиятъ и нравствениятъ животъ* на цѣлото човѣчество; тръба да сме познати, при това, и съ *стремленията и идеалитъ* на това човѣчество. Ште рече, че за правилното рѣшение на казаниятъ въпросъ т. е. какъ тръба да се дава добра отхрана, — потребна е наука, наука *цѣла*, наука *пѣлна*.

Безъ наука ний трудно можемъ направи *вѣрна* стѣпка въ Отхраната. Това е твърдъ естествено. Отхраната е такава областъ, до която се допирѣтъ сичкитъ клоништа на науката, или — да се изразиме инакъ, — за своя изгода и за своитъ цѣли Отхраната тръба да се ползува отъ сичкитъ клоништа на науката. Въ отхраната ний имаме работа съ *човѣка* въ пѣленъ смисълъ на това слово. Чрезъ отхраната искаме ние да поставимъ човѣка тъй, штото той въ своята *среда*, въ своето *общество*, въ своя *кръгъ*, дѣто той ште има случай и възможность да дѣйствува, следователно, и да изказва своитъ душевни качества, както и физически, — да бѣде добъръ и полезенъ и на себе си и на другитъ. Но безъ наука не можеме си постигна цѣлта. Какъ ште можеме на пр. да постъпваме съ нѣжната дѣтска душа умно и разумно, ако не знаеме тая душа, или по-правилно да речемъ — ако не знаеме нейнитъ свойства и измънения? ¹⁾ Но за да знаеме това последнѣото, — непрѣмънно тръба да знаеме оная наука, която се нарича *Психология*. Но душата човѣческа безъ тѣлото никогажъ не може да извади на явъ (въ този свѣтъ — разумѣва се) своитъ свойства и измънения. Това тя прави *непрѣмънно* чрезъ тѣлото. Отъ туй само по себе става ясно, че за да можеме да имаме правилно познание за

1) Да знаеме съ штиноста на душата, — това оште не е достѣпно за човѣческото знание.

свойствата и измѣненіята на душата, трѣба непременно да знаеме каква връзка има между тѣлото и душата, до колко развитието на второто зависи отъ развитието на първото и т. п. Но това не ще може да знаеме, ако не знаемъ още една наука, която се казва *Физиология*, и която ще ни научи още *какъ да си усъвършенствуваме* тѣлото. Но уроцитѣ на тая последня наука ние не ще можеме да разберемъ добръ безъ *Химията* и *Физиката*, които отъ своя старна изискватъ знанието на *Ботаниката*, *Естественната история*, *Математиката* и проч. Това е за едната старна на отхраната, т. е. за познаването на душата и за нейното пд-правилно развитие. Но не стига само това, а трѣба да знаеме и *животътъ*, за който искаме да приготвимъ едно дѣте тѣй, щото съ време да бъде то полезенъ членъ на обществото, на народътъ си и въобще — на човѣчеството. На това, обаче, ще ни научятъ — Гражданската обща и частна история, словеснитѣ произведения на народитѣ, въ които най-добръ се изказватъ или — тѣй да речемъ — *олицетворяватъ* се *идеалитѣ* и *стремленията* на човѣцитѣ, *Езиковѣдѣнието*, *Географията*, *Юристиката* и сичкиятъ други положителни науки, както и *знанието на религията*, което знание е не само основа на съка нравственностъ, но още и служи за *потикъ* на постоянно стремление къмъ душевното ни усъвършенствование, служи за *потикъ* на духовното наше въздиганье, тѣй кѣто винѣги ни сочи за идеалъ най-високото и най-свършенното Същество — самага Бога, кѣто ни учи да се грижиме за да бъдемъ свършенни като Него. Съ една рѣчь, — сичкиятъ клоништа на науката сѣ необходими за отхраната, отъ сички тя трѣба да черпи *жизнени влага* за себе си. „За да си запазва човѣкъ съществуването, — казва Англичанинътъ *Спенсеръ*, — т. е. за да си поддържа животътъ и здравето, най-важното знание е — *науката*; за надлежното изпълнение на *родителскитѣ обязанности* най-доброто ръководство може да се намѣри въ *науката*; за разбиранieto на *народниятъ животъ* — минѣлъ и настоящи, *безъ което единъ гражданинъ не може разумно да опредѣля своето поведение*, *необходимиятъ ключъ дава науката*; за най-доброто *творчество* и за най-високото наслаждение съ съкакъвъ родъ *искуства* необходимо приготвенье е *науката*; най-послъ — за

„умственната, нравственната и религиозна дисциплина (т. е. за да може да има човѣкъ редъ и положителностъ въ „мислитъ си, въ поведението си и въ религията си, — ¹⁾ „най-доброто занятие е науката.“ Тѣзи слова на знаменитиятъ Англиець най-добрь могатъ да се приложатъ на Отхраната. Отъ тѣзи слова се вижда, че, за да може човѣкъ да достигне до едно възможно за сега на човѣка съвършенство — нравствено и физическо, — необходимо му е наука цѣла, наука здрава и пълна. А каква е цѣлта на отхраната? Не иска *м* тя да поведе човѣка тѣй, щото той да бъде полезенъ и на себе си и на другитъ, при това и въ сѣко едно обстоятелство да се показва съ душа и характеръ достойни и благородни? Но това е възможно само при нравственното и физическо съвършенствование на човѣка. Цѣлта на отхраната, слѣд. не може да бъде друга, освѣнъ — нравственното и физическо усъвършенствование човѣка. Поради това Отхраната справедливо може да се нарече, както се и нарича, — наука на наукитъ. За да бъде тя въ пълното си значение, трѣба непременно да се основава на сички-тъ клоништа на науката, трѣба да е резултатъ на цѣлата наука.²⁾

Отъ това сѣки вижда до колко е важна и велика науката за отхраната и какви високи и сериозни познания се

1) Това послѣдното, т. е. да има човѣкъ редъ и положителностъ въ мислитъ, въ поведението и въ религията си, — е едно отъ най-важнитъ условия за благоуспѣванieto на човѣка въ животътъ и въ душевното развитие и усъвършенствование. Безъ редъ и положителностъ въ мислитъ, — и най-богатиятъ съ познания не може да се ползва отъ познания си — именно дѣто трѣба и когато трѣба. Това сѣштото бива и съ поведението и религиознитъ чувства на човѣка, когато той има редъ и положителностъ въ тѣхъ. Съ това се обяснява чудноватото опова явление, че човѣкъ богатъ съ добри и сериозни познания твърдъ често не може да се задви и да направи нѣнто порядочно. У насъ — Българетъ — има такива личности. Гледашъ — човѣкъ образованъ, даровитъ и богатъ съ познания; но на дѣло — не показва ништо: познанията и дарованията си различава на дребни и ништовки работи, които, обаче, удовлетворяватъ егостическитъ му потребности, ако и да не сѣ полезни на обществото. Не може да се каже, че тукъ и нѣма никакво влияние и отхраната. Отхраната, наистина, има доста влияние, но главната причина е — безредицата въ мислитъ, въ правственността и въ религията, която безредица — разумѣва се — може да се отстрани при доброто отхранване.

2) Това тѣй трѣба да бъде по самото естество на прѣдмѣттътъ, съ който се занимава отхраната. Науката не е друго, освѣнъ разкриванне и разяснение на цѣлата природа въобше въ сѣко едно отношение, — на цѣлиятъ мѣръ. Но по словата на Св. Писание, както и по доказателствата на науката, човѣкъ обема въ себе си цѣлиятъ мѣръ, т. е. той е малъкъ мѣръ. Слѣдователно, онай наука, която има за прѣдмѣтъ човѣка, тя има за прѣдмѣтъ и цѣлиятъ мѣръ, който въ малъкъ видъ се олицетворява въ човѣкътъ. Педагогиката има за прѣдмѣтъ цѣлиятъ човѣкъ, — неговото все-странно развитие и усъвършенствование. Но за да може тя да върви успѣшно къмъ цѣлта си, — трѣба непременно да знае законитъ и условията, по които се извършва човѣческото всестранно развитие и усъвършенствование. Тѣзи закони, обаче, ги трѣба си и открива науката.

искатъ отъ сички онѣзи, които самата природа, самъ Богъ е назначилъ да бѣдѣтъ ръководители и възпитатели на малките безпомощни дѣца. Да, *при доброто сърце и добриятъ характеръ, при добрите нравствени качества*, на родителите и въобще на възпитателите сѣ необходими и *сериозни познания* за да могатъ тѣ съ достоинство и както трѣба да си изпълняватъ толюкъ високите и свети длѣжности.

Кѣто казваме това, ние не си противоречимъ на изказанната пѣ-прѣди мисль, че за добродетелната на челоуѣка въобще не е достаточна и самата наука, а потрѣбна е оште и добра отхрана; напротивъ, съ това ний пѣ-вече потвърждаваме тази мисль, зашто то полагаме добрата отхрана *като цѣль* на цѣлата наука. — Но така съшто пѣ-прѣди изказахме мисль, че пѣ се предпочита и уважава онзи, който има малко наука, а добра отхрана, отъ оногози, който има много наука, а отхрана лоша. Естествено е сега да се запита: когато отхраната се полага като цѣль на науката, какъ е възможно да има добра отхрана онзи, който нѣма наука, или я има малко? Наистина, този въпросъ си има мѣстото, но само по отношение къмъ *отхранителите* или възпитателите, а не къмъ онѣзи, които получаватъ отхрана. Ний казахме, че дѣтето штомъ се роди не може да не подпада на сичките впечатлѣния, които му се прѣдаватъ отъ вънъ чрезъ чувствата, а тѣзи впечатлѣния не могатъ да не оставятъ *слѣди* или *дѣри* въ душата му, която поради това *волею неволею* начева да се развива. Ште каже, че дѣтето начева да получава душевната си отхрана, или, — да кажемъ инакъ — въ дѣтето начеватъ да се образуватъ сърце и характеръ отъ самата минута на рождението му. Слѣдователно, за да получи едно дѣте добра отхрана не му трѣба да има пѣ-първо наука: тая отхрана дѣтето я получава безсѣзнателно, само по единъ навикъ. Но работата е съвършенно друга, когато бѣде рѣчта за възпитателите. На тѣхъ *трѣба* наука, за да могатъ да даватъ на дѣцата добра, надлежна отхрана. Истина е, че *само онзи може да даде на едно дѣте добра отхрана, който самъ има тая отхрана*; но нѣма съмнѣние, че *само при помощта на науката единъ педагогъ може да върва и да се надѣва, че старанията му ште могатъ да се увѣнчаятъ съ пѣленъ и най-добъръ успѣхъ*.

Кога е така, родителитѣ, които сѣ първитѣ и единственни възпитатели на дѣтето въ най-крѣпката му възраст, не би могли да дадѣтъ на дѣтето си добра отхрана, ако не сѣ убогатени съ познания, съ наука? Тѣй е. Грозна е тази истина, особено за насъ — Българетѣ — но тя не трѣба да ни плаши. Сичко на свѣтътъ става постепенно, а не изеднѣжъ. Толкосъ по-вече постепенность се изисква въ отхранванието на челоуѣка, а особено въ отхранванието на цѣль народъ. Справедливо забѣлѣзватъ, че за да се изучи и образува единъ народъ искатъ се години, но за да се *въспитае* — искатъ се вѣкове. Моисей 40 години води Евреитѣ по пустинята, дору възпитае ново поколѣние, способно да завладѣе и да удържи обѣтованната земля: днешната по видимому тѣй нечакано въздигнѣта и усиленa *Прусия* достигна това слѣдъ *цѣло-вѣковно* народно отхранвание. — Поради това нѣкой блѣгоразуменъ челоуѣкъ не може и нѣма право да иска отъ нашитѣ башти и майки сега за сега да сѣ въ състояние да даватъ на дѣцата си добра и надлежна отхрана. Както се каза, за да може нѣкой да даде на едно дѣте добра отхрана, той самъ не само трѣба да е убогатенъ съ познания, ами оште да има и необходимата добра отхрана, т. е. да има вече добро сърце, добъръ характеръ, — нѣшта които не можѣме оште да ги искаме на пѣлно отъ нашитѣ родители и възпитатели. Образованието и науката не сѣ се оште разпространиле у насъ както трѣба и не сѣ пустнѣле дълбоки коренѣ, а пѣкъ въ лицата, въ рѣцѣтъ на които сега за сега е отхранванието на дѣцата, образувалъ се е вече и се е укрѣпилъ извѣстенъ характеръ, извѣстни наклонности. При това, не трѣба да забравяме оште, че нашитѣ родители иматъ вече *по прѣданіе* и *по навикъ* усвоена и дълбоко вкоренѣна въ тѣхъ *метода* на възпитанието, иматъ, ако и неправилни, но *твѣрди* свои убѣждения за отхранванието на дѣцата. Сичко това прави невѣзможно за сега да искаме отъ нашитѣ родители *умѣние* да даватъ добра и разумна отхрана на дѣцата си, — която да е съгласна съ резултатитѣ на науката.

Необходимо е, обаче, колкото може по-скоро да се положи вече у насъ *начало* на подобна добра и разумна отхрана. А за *начало* не е нужно да се зема отхраната въ та-

къвъ широкъ смисълъ, какъвто ѝ придаваме, кѣто казваме, че добра отхрана може да се дава само при помощта на науката. За това *начало* достаточное е да се запознаватъ родителитѣ и да усвояватъ нѣкои необходими и важни правила за отхранванието на дѣцата. Благодарение на голѣмитѣ и неуморими усилия на ученитѣ челоувѣци, науката вече дава такива резултати, на които могатъ да се построяватъ добри правила за отхраната, които правила придобиватъ оште по-вече върноть, сила и важноть, ако биватъ съгласни и съ дълговременна, разумна и — по възможности — всестранна практика въ това отношение (т. е. въ педагогията) на умни и учени хора. А за усвояваньето на тѣзи правила не е нужна голѣма и пълна наука. Таквази наука е необходима за съставяньето или изработваньето на тѣзи правила, но за разбираньето и усвояваньето имъ, — достаточна е добра воля и благоразумно внимание. Никой челоувѣкъ не е лишенъ отъ умъ и разумноть. Малко-много — съки може да придобие правилно съждение и да направи надлежно заключение за нѣкой прѣдмѣтъ, ако този прѣдмѣтъ е изложенъ ясно, разумително, съ убѣдителнитѣ доказателства, и ако онзи, който иска да го разбере, полага надлежно старание и внимание. Кога е така, възможно е и на нашитѣ родители или въобщте възпитатели, ако и да нѣматъ наука, — да полагатъ *начало* на добра отхрана на дѣцата си, стига само да имѣтъ добра воля и усердие. При добрата воля и усердието родителитѣ и въобщте възпитателитѣ лесно могатъ усвои необходимитѣ за добра отхрана правила, и съ полза могатъ да ги полагатъ въ дѣйствие. Тѣй наченъто дѣлото непременно ште принесе желанныятъ плодъ и първото наше младо поколѣние може да има вече што-годѣ добра отхрана и да бѣде въ състояние и отъ своя старна да приготви друго поколѣние съ оште по-добра отхрана, — и тѣй на нататѣкъ постепенно...

Ето зашто, слѣдъ кѣто съзнаваме и утвърждаваме, че *даваньето* на надлежна добра отхрана е възможно при помощта на науката, ний намираме за твърдѣ справѣдливо и *резонно* да искаме отъ нашитѣ башги и майки — ако и да нѣматъ тѣ наука, — добро и разумно отхранвание на дѣцата. Знаяштицъ добри и разумни правила — какъ трѣба да се по-

стъпва съ дъцата още отъ най-крѣхката имъ възраст за да станѣтъ тѣ добри и полезни чловѣци, — родителитѣ и възпитателитѣ непременно ще се стараятъ да полагатъ въ дѣйствиетѣ тѣзи правила и съ този начинъ ще правятъ достаточенъ успѣхъ въ даванетоъ добра отхрана на дъцата.

И така, на въпросѣтъ — „Какъ трѣба да се дава на дъцата добра отхрана?“, ний ще отговоримъ съ изложението на надлежни нѣкои за това правила и наставления, отъ които, кѣто се ръководятъ родителитѣ и възпитателитѣ, да могатъ да добиятъ желанныятъ резултатъ, т. е. да видятъ дъцата си по възможности добръ отхранени, наичени съ желаннытъ добри душевни качества. Тѣй кѣто въпросѣтъ е единъ отъ най-важнитѣ и сериознитѣ, ще гледаме, при рѣшението му, да се ползуваме, колкото е възможно по-вече, отъ сичко онова, што е изработила до сега *педагогическата* наука, ще заемствуваме отъ нея сичко, което може да ни послужи за правилното и по възможности точното рѣшение на въпросѣтъ. При това, ще гледаме изложението да бѣде колко може простичко и ясно. Простота и яснотъ се иска въобщте при изложението на съки единъ прѣдмѣтъ, но тукъ — за отхраната — това е още по-вече необходимо, а особено, — когато се има прѣдъ очи не толкосъ строго научната старна на въпросѣтъ, колкото практическото му приложение въ животѣтъ. А нашата цѣль е именно това послѣдното. Освѣнъ тѣй, ний имаме прѣдъ очи и сичкитѣ родители безизключение — и тѣзи, които иматъ што-годъ образование, и онѣзи, които могатъ само малко-много да четѣтъ. Въ послѣднѣо време *криво-мѣо* захвана да се пише у насъ за отхраната. Това ще каже, че и у насъ се вече съзнава *важността* и голѣмото *значение* на отхраната за благосъстоянието и добродѣстината въ животѣтъ. Ний върваме, че това *писаніе* (за отхраната) е усилило съзнанието на любящитѣ родители и тѣ, безсѣмѣние. силно желаятъ при отхранването на дъцата да се ползватъ, да се ръководствуватъ отъ сичко, што се пише за този прѣдмѣтъ. Прочее, и това най-много изисква да бѣде прѣдмѣтътъ, за който ни е рѣчта, изложенъ просто и ясно, за да неби, разбранъ не тѣй, както се слѣдва, да принесе лошевъ плодъ. — Това, което казваме за родителитѣ, има си съштото приложение и за много отъ нашитѣ

учители. Сега *Отхраната* е — тъй да речемъ — на *мода*: за нея се пиши и разправя, казва се въ всеуслишание, че отхраната е важна и необходима, че отъ нея зависи честитото или злочестото живѣние както на единъ човекъ, тъй и на цѣли народи; казва се оште, че учителитѣ играятъ въ отхраната една отъ важнитѣ и главнитѣ роли. Сичко това, безъ друго, възбужда въ много наши учители силно желание да бъдѣтъ и тѣ добри възпитатели, и за то тѣ, вѣроятно, четѣтъ сичко, што се пиши за отхраната и гледатъ да се ръководствуватъ отъ него. Но не знаеме да ли ште има много учители тъй добросъвѣстни, които *да се не рѣшаватъ* да полагѣтъ въ дѣло онова, *което сѣ чели или чули, но не разбрали добръ*. А въ таквъ единъ случай, — когато, сирѣчь, се полага въ дѣло онова, което не е добръ разбрано, — сътнинитѣ биватъ почти съкогажъ вредителни¹⁾.

VI.

На много мѣста изъ своето до тукъ изложение, ний сме казвале, че отхраната трѣба непрѣмънно да се начева отъ самата минута на рождението дѣтрово. Това не трѣба да плаши нашитѣ родители, че ако тѣ не сѣ поченѣли оште отъ самото рождение на дѣтето да се грижѣтъ за добрата му душе-

- 1) Ний познаваме учители, които сѣ чели или чули, че не е добръ да се напихва главата на дѣтето съ разни нравственни наставления, непонятни оште за него, както и съ много религиозни молитви, и, по слѣдствие на това, не само считатъ за излишно да правятъ какво да е наставление на дѣцата, ами оште имъ възбраняватъ да изпълняватъ онѣзи невинни обичаи, които е освѣтило времето и които, наистина, полагатъ основа на нравственната дисциплина, на нравствения редъ. Какво зло за едно дѣте въ това на пр., че тѣ, кога си дойде вечеръ отъ училиштето трѣба да каже на родителитѣ си и въобште на въштитѣ си „добъръ вечеръ“? Въ това нѣма никакво зло, напротивъ — изпълнението на този, както и на други подобни обичаи отъ старна на едно дѣте е много благодѣтелно за неговото нравствено развитие. Съ този начинъ то се учи на редъ въ поведението си съ други хора, и не само се учи, ами оште този редъ въ нравственоста тѣй се вкорѣнѣва въ него, штото дѣтето и да ште отъ послѣ — не ште може да се отнася грубо и дивански съ другитѣ. Но нѣкои отъ учителитѣ не познаватъ това и за то запретяватъ на дѣцата да казватъ у тѣхъ невинното „добъръ вечеръ“ или „добъръ день“, — на това основание, че дѣтето, което не разбира оште значението на сичкитѣ думи и постъпки, кѣто кажело „добъръ вечеръ“ отъ това вечерътъ нѣма штѣлъ да стане добъръ... Това не е ништо друго, освѣтъ — чуло та не разбрало.

вна отхрана, та това неште бъде вече възможно по-подиръ, когато дѣтето стане малко по-голямичко. И по-подира може. Развитие-то на дѣтската душа не стаза изеднѣжъ, а постепенно: днесъ малко, утрѣ-малко. При това дѣтската душа запазва *нѣжността и мякостаси* почти презъ сичкиятъ периодъ на дѣтскиятъ и отроческиятъ — даже и частъ отъ юношескиятъ — възраст, тѣй штото въ нея ништо оште не може да бъде така вкоренѣно и укърпѣно, штото да не може да се изкѣрени и изправи. Поради това, съка майка може да прѣдвари лошото отхранване на дѣтето си и отъ послѣ. Но дѣ сѣ границитѣ, отъ които вече се прекъсва възможността за по нататашното образование въ дѣтето характеръ, воля, наклонности? Т. е. до коя година на възраста могатъ едни родители да считатъ, че вече е невъзможно да се измѣняватъ душевнитѣ качества на рожбата имъ? — Това не може да се опрѣдѣли съ една положителна точностъ. Въобщте чловѣческиятъ животъ се дѣли на двѣ главни половини. Въ първата половина чловѣкъ се готви за оная роль, която му прѣдстои въ животътъ, т. е. готви се за дѣятелностъ, — а въ втората половина — той вече дѣйствува като същество самостоятелно, което опрѣдѣля своитѣ дѣйствия и постѣпки по свои събственни убѣждения, по своя събственна воля и съвѣсть. Отъ това може само по себе да се разбере, че главната *сфера* на отхраната трѣба да е първата половина на чловѣческиятъ животъ, защото, както видѣхме, цѣлта на отхраната е — да приготви добри и ползни граждани въобщте — добри и ползни за презъ животътъ чловѣци, т. е. *да приготви човѣка за втората половина на животътъ му*. Но да ли човѣкъ бива съвършено свободенъ отъ какво да е *въспитивающето* влияние въ втората половина на животътъ си? Не. Таквось влияние произвежда на него *обществото*, между което той живѣе, *неговата събствена опитностъ*, *превратноститѣ на съдбата* му и мн. др. За това се случавя човѣкъ, въ зрѣлиятъ си възраст вече, да си измѣнява характерътъ, наклонноститѣ и проч. Истина, тукъ има *своята рѣка* и първоначалното отхранване, но нѣма съмнѣние, че много или даже преимущественно участвува тукъ и *въспитивающето* онова влияние, за което споменѣхме погорѣ, т. е. обществото, събственната опитностъ на човѣка,

превратноститѣ на съдбата му и проч.¹⁾ И така, не може да се каже съ положителна точностъ, че *еди до коя година* може да се продължава образование въ дѣтето характеръ, воля и наклонности. Кѣто знаеме, обаче, че колкото е дѣтето малко, толкова неговата душа е по-мѣка, по-нѣжна, и следователно, — по-способна да правиме съ нея каквото искаме, ние трѣба да бързаме колкото е възможно по-отрано да полагаме въ дѣтската душа основа на добра отхрана. Никогажъ не трѣба една майка да мисли, че ако дѣтето ѝ сега изказва нѣкакви лоши наклонности, кога по-порасне и стане по-умничко, — тогава неште прави тѣй. Наистина, то може да стане по-умничко, но да не изказва лошитѣ си наклонности — не, ако само майката употреби усилия за по-скорошното имъ искоренѣние. Трѣба да знаеме, че справедливо е казано, какъ *навикътъ е втора природа*. Онова, което се придобива отъ навикъ, никога или понѣ доста-трудно се искоренява. Придобитото отъ навикъ много по-яко устоява противъ сичко, отъ колкото онова, което се придобива по разумностъ и съзнание. Въ тежкитѣ и неблагоприятни минути въ животътъ чловѣкъ често остава *глухъ* къмъ гласътъ на разумътъ и даже на съвѣста, но рѣдко *измѣнява* на навикътъ си. Навикътъ е сила почти *всемогушта*. А сичко, което придобива дѣтето въ дѣтството си, то е по подражание и по навикъ. Дѣтето нѣма опште онова съзнание и оная разумностъ, които сѣ необходи-

1) Тукъ кѣто че си противоречимъ. Ний казахме, че цѣлта на отхраната е — да приготи човѣка тѣй штото, при сичкитѣ превратности на съдбата, при сичкото влияние на обществото, чловѣкъ да може да си остане чистъ, съ същиятъ добъръ, благороденъ характеръ, съ същиятъ добри наклонности, които отхраната успѣла да вкорѣни въ него. Кога е така, нште каже че, ако чловѣкъ измѣнява характеръ, наклонности и проч. било по превратности на съдбата, било по други причини, — та кѣвъ човѣкъ е нѣмалъ потрѣбната добра отхрана, коя му би дала възможностъ да противостои на сичкитѣ давления въ животътъ, безъ да си измѣни характерътъ, наклонноститѣ и проч. Това е така; но кѣто казваме фразата въспитивающе влияние, ний разбираме сичко, което съдѣйствува за да се образува въ човѣка добъръ или лошъ характеръ, добри или лоши наклонности, ма въ кой ште и да е неговъ възраст. Характеръ, сърце и наклонности образуватъ се въ човѣка, както се казва вече нѣколко пѣти, преимущественно (ако не единственно) подъ влиянието на външани причини, или тѣй да речемъ — по съдѣйствието отъ вънъ. Прочее, тѣзи външани причини биватъ по нѣкогажъ такива, штото правятъ човѣка да си измѣнява първоначалниятъ характеръ и наклонности, т. е. тѣ измѣняватъ първоначалната отхрана на човѣка на друга по-лоша или по-добра.

ми за да се знае *защо това трябва да се прави тъй, а онова иначе*. Дѣтето сичко прави по подражание и по навикъ. А кѣто е така, то отъ насъ зависи да направиме тъй, штото дѣтето да *привикни* да прави онова винъги, което е добро и полезно. Ако дѣтето отъ малка привикни къмъ хубавото, трудно ще да остѣпва то отъ привычката си, макаръ и въ най-лошевитъ за него обстоятелства. Поради това родителитъ и въобще възпитателитъ колкото по-отъ рано се постараатъ да научтъ дѣтето на добро, толкосъ по-добрь. Истина, възможно е да се исправи нѣкой недостатъкъ, който се е вмъкнълъ вече въ дѣтето, но колкото е дѣтето малко, толкосъ по-лесно става това изправяние, а колкото е по-големо, — толкосъ по-мъчно, или по-правилно да кажемъ — колкото дѣтето по-малко е привикнѣло къмъ нѣшто лошево, толкосъ отучванието му отъ това лошево бива лесно, и на опаки — колкото по-вече е привикнѣло, толкосъ отучванието му бива по-мъчно. Въ този случай трябва винъги да помниме, че ако никогажъ не е късно да се учи човѣкъ, *никогажъ нѣкъ не е рано да се зематъ мърки за придобиване и укореняване въ него добъръ характеръ и добри наклонности*. Колкото по-отъ рано придобива едно дѣте добъръ характеръ и добри наклонности, толкосъ по е сигурно то за добротчина въ животътъ.

VII

Главнитъ дѣатели, които могатъ най-добрь да даватъ на едно дѣте надлежна отхрана, както видѣхме, сѣ почти винъги родителитъ и учителитъ, или *родителскиятъ домъ и училището*. Въ тѣзи къштя човѣкъ прекарва нѣжниятъ и крѣпкитъ възрастъ свой, — този възрастъ, въ който сѣ душата на дѣтето може да се направи сичко, каквото искаме; — въ тѣхъ се готви той и за втората половина на животътъ си. Ште каже, че областа на отхраната сѣ тѣзи каштя — родителскиятъ домъ и училиштето — тъй кѣто нейната цѣль е да *приготи човѣка за въ животътъ тъй*, штото да се прѣкара този животъ съ полза и достоинство. Поради това и отхраната се дѣли на *отхрана домадина и отхрана училищна*. Тѣзи двѣ отхрани трябва *непрѣмънно* да допълнятъ една друга тъй, штото онова, което не е могла да постигне първата, — втората да се постараетъ за пълното му постигание. Едната и другата

въ съединението си трѣба непрѣмънно да съставляватъ една цѣла, добра и разумна отхрана.

Ний ще се постарееме, до колкото ни е възможно, да изложимъ, *какъ* трѣба да се дава първата отхрана и какъ втората.

А. ЗА ДОМАШНАТА ОТХРАНА.

Ний знаеме вече, че отхраната трѣба да се начева по нѣ отъ самата минута на рождението дѣтрово, и че въ това време майката е единствениятъ, най-естественниятъ и най-необходимиятъ неговъ отхранителъ и ръководителъ. Сега, какво е потребно на една майка? На какво трѣба тя да обръшта най-строго и най-сериозно внимание, за да може развитието на дѣтската душа да се почне по единъ правиленъ начинъ?

Истина е, че дѣтската душа отъ самата минута на рождението подлежи на впечатлѣнията отъ вънъ, и че майката е обязана да гледа отъ самата тая минута да бѣдѣтъ впечатлѣнията такива, щото образованието и развитието на душата да земе едно надлежно и правилно направление. Но заедно съ това, даже и по-прѣди, майката трѣба да обръшта и съсредоточава сериозно внимание и на нѣщо друго, отъ което именно зависи възможността за правилното развитие на душата, — на тѣлесното здравие на дѣтето. Человѣкъ не състои само отъ душа, ами оште и отъ тѣло. Тѣзи двѣ части тѣй тѣсно сѣ свързани по между си, щото една безъ друга не могатъ да съществуватъ — по нѣ въ този видимий нашъ мѣръ и въ такъвъ видъ, въ който виждаме човѣка. Ний незнаеме — и науката не може да ни каже оште, — каква е и каква би била душата ни сама по себе, безъ тѣлото. Сичко, което знаеме ние за душата, знаеме го отъ онѣзи явления или дѣйствия, които тя прави или открива чрезъ тѣлото. Отъ това само по себе става ясно, че душата не би могла да открива себе си както трѣба, ако тѣлото не ѝ даде тая възможность. Освѣнъ това, ний казахме по-прѣди, че развитието на душата става отъ разнообразнитъ впечатлѣния, които тя приема отъ вънѣшниятъ мѣръ чрезъ *чувствата*. А тѣзи чувства, безъ които душата не би приела ни едно впечатлѣние отъ вънъ, и следователно, — не би се развила ни най-малко, — могатъ да се кажатъ, че сѣ *собственностъ* на тѣлото. И така, оште и отъ туй

става ясно, че и развитието на душата зависи пакъ отъ тѣлото. И наистина, по излѣдованията и доказателствата на ученитѣ, правилното умствено и въобще душевно развитие и усъвършенствование на човѣка зависи преимущественно отъ правилното развитие на тѣлото му. Колкото тѣлото е слабо, болѣдничаво, толкова развитието на душата върви полека и неправилно. А когато това е тѣй, нѣма съмнѣние, че за доброто и правилно развитие на душата, необходимо е правилното развитие на тѣлото, или — тѣлесното здравие. Съка майка, прочее, е длѣжна първо и първо да се грижи най-много за тѣлесното здравие на своята новородена рожба.

Че здравieto е необходимо за човѣка тѣй, както му е необходимъ и въздухътъ, — това го разбиратъ сички. Първото, што най-много желаятъ човѣцитѣ, е — здравие. Съки знае, че безъ здравие ништо не е мило на този свѣтъ, — нито богатство, нито слава, нито почести, — нито — ништо. Съки си пази най-много здравieto. При сичко това, обаче, многома болѣдуватъ често и даже постоянно. Да ли причина на това е — тѣхното *неумѣние* да си пазятъ здравieto? Не е само това. Спорѣдъ увѣренiята на умнитѣ доктори, многома не си *виждатъ* здравieto преимущественно по тая причина, че въ тѣхъ се е загнѣздилъ коренятъ на разни болѣсти оште отъ най-крѣхкиятъ имъ възраст — оште отъ дѣтството, и че *виновникъ* на това е *неумѣието* на родителитѣ да запазватъ здравieto на дѣтето. Нѣма съмнѣние, че и майкитѣ съзнаватъ истината, какъ здравieto е най-драгоценно въ животътъ, и за то ги виждаме оште отъ първитѣ минути на рождението дѣтство да обръщатъ голѣмо внимание почти единствено на неговото тѣлесно здравие. Майкитѣ трепърятъ надъ дѣцата си. Тѣхнитѣ грижи за запазване здравieto на дѣцата сѣ безкрайни, безпокойствата имъ — отъ най-голѣмитѣ. Това не е инстинктивно само побуждение въ майката; то почти съкогажъ е и слѣдствие на сериозното туй съзнание, че малкото безпомощно дѣтенце има нужда отъ поддържка, има нужда отъ запазване на здравieto му, и че майката особено има света длѣжностъ да се грижи за това запазване. Майчината любовъ пѣкъ до толкосъ усилва това съзнание, штото майката много пѣтя забравя себе си, кѣто полага сичкитѣ си грижи върху здравieto на дѣтето си. И

слѣдъ сичко това, възможно ли е да се върва, че родители-тъ, или — по-добрь — майката е виновникъ на това, дѣто многома не си виждатъ доброто здравие? Не е желателно да се върва, но *тъй си е*. Майкитъ, наистина, много грижи полагаѣтъ за запазване дѣтското здравие, но — за съжалѣние — *способѣтъ* на това запазване бива по суевѣрни нѣкои прѣдания и бабишки наставления, основани ужъ на дълговременна практика, отъ колкото по обмисленни и разумно изработени правила и медицински съвѣтвания. А сътнинитъ на единъ такъвъ способъ почти винѣги, или твърдѣ често биватъ много вредителни: дѣцата или умиратъ оште въ дѣтството си, или па оставатъ, ако не презъ цѣлиятъ си животъ, — то на дълго време болѣдничаѣви, а слѣдователно, и злочести. А трѣба да знаеме, че *нето* на едно дѣте не е прѣдначено да умрѣ въ дѣтството си, или да тегли отъ разни болѣсти, особено когато е родено отъ съвършенно здрави родители, — че сичкитъ дѣца се раждатъ не за да умиратъ въ дѣтството си, ами да се развиватъ и да рѣстѣтъ. Ако ли дѣцата умиратъ или много страдаятъ отъ разни болѣсти, на това сѣ виновати родителитъ, особено майката, която наистина полага голѣми старания за запазване дѣтското здравие, но съ своето *неумѣние* тя по-вече го поврежда, отъ колкото запазва или исправва. Грозна е тази истина, но те се потвърдява ежеминутно въ животѣтъ, дѣто хиляди хиляди дѣца умиратъ напрасно, а оште по-много пѣкъ — болѣдуватъ и си оставатъ болѣдничаѣви презъ цѣлиятъ животъ. Тая истина се потвърдява оште и отъ ученитъ. Докторъ *Бокъ*, въ своитъ *медицински раскази* съ едно прискѣрбие и — тѣй да речемъ — съ жлъчка исказва тази истина. „Майкитъ. казва той, на мѣсто да проливатъ сълзи надъ своитъ болнаѣви и развалени дѣца, трѣбало би да оплакватъ своитъ събственни погрѣшки, што сѣ правиле при отхранванието имъ“.... „Причината на голѣмата смъртностъ между дѣцата — продължава той — се корени почти само въ майчиното отгледвание дѣтето.... Но не само въ смърта на дѣцата можемъ да обвиняваме майкитъ, но и въ много други болѣсти, отъ които тѣй много тегли чловѣкъ не само въ дѣтинството си, но и въ продължение на сичкиятъ си животъ. Майката умѣе да плаче и да се кѣса, да *виси* надъ постелката на своитъ болни дѣца, но *не може* и

нѣште да се научи, какъ да прѣварва болѣстите на дѣцата. Много майки считатъ и вѣрватъ, че дѣцата имъ болѣдуватъ и умираатъ по *Божие* *сѣизволение*, тогасъ когато това бива само и само по тази причина, че родителитъ или-пò-добрь майката не е знаила какъ да запазва здравieto и животътъ на своитъ рожби. Къто че Богъ е далъ на човѣка *умъ* и *разумъ* не за да може той да си *усигорява* добро здравие, честитъ и спокоенъ животъ. Прочее, човѣкъ, надаренъ съ умъ и разумъ, грѣши, когато не се старае да се съображава съ нареденитъ отъ Бога естествени закони, за да си запазва и усигорява здравieto“.

И така, на майкитъ преимущественно пада *грѣхътъ* за прѣждевременната смъртъ на дѣцата, както и за тѣхното болѣдувание, което тѣй много ги мъчи по нѣкогажъ презъ сичкиятъ имъ животъ и ги прави така злочести. Поради това майкитъ, особено нашитъ, трѣба да *заковѣтъ* тази горчива истина въ сърцата си и строго да внимаватъ на здравieto на своитъ дѣца. Нѣка знаятъ тѣ, че суетвѣрниятъ онзи и по *бабишки мѣдрувания*¹⁾ узаконенъ способъ на лѣкуванието, по който тѣй много се грижѣтъ тѣ за запазване здравieto на

- 1) Бабишкиятъ способъ на лѣкуванието има по нѣкогажъ добри сѣтнини, нежели обмислѣнниятъ ужъ и специаленъ способъ на медицинитъ. Но отъ това не трѣба да се заключава, че бабишкиятъ способъ е пò-вѣренъ и практиченъ. Бабишкиятъ способъ на лѣкуванието наистина се основава на дълговременна практика, но той не е нето обмисленъ добрь, нето разбранъ, нето съзнанъ. Еди коя баба, или еди кой дѣду даватъ за нѣкоя болѣстъ извѣстно лѣкерство, или правятъ извѣстни баяния — не че заштото познаватъ причинитъ на болѣста или заштото знаятъ, че таквостъ лѣкарство помага на тая болѣстъ, ами заштото тѣй видѣли или чули да се прави. Отъ таквъ единъ способъ, разумѣва се, не може да се чакатъ много добри сѣтнини. Ако ли по нѣкогажъ подобниятъ бабишки способъ дава желаниятъ резултатъ, — това бива случайно, и то — на сто случаи единъ. Отъ друга старна пѣкъ, дѣто обмислѣнниятъ ужъ и специаленъ медицински способъ на лѣкуванието много пѣгитѣма успѣхъ, това зависи отъ неумѣнието и шарлатанията на онѣзи, които се зематъ да лѣкуватъ по този способъ, безъ надлежитѣ способности и познания, и много пѣтя пѣкъ — безъ надлежното внимание и уважение къмъ дѣлото си. Медицината е наука висока и важна, и има много доктори, които съ своитѣ сериозни познания, съ строгото внимание къмъ дѣлото си, оште пò-вече въздигатъ славата и важноста на тая наука; но има и такива доктори, които съ своитѣ шарлатани снижаватъ до немайкъдѣ и тѣпчѣтъ въ калтъ тая хубава наука. Такива-то шарлатани — доктори безъ да узнаятъ болѣста, свойството ѝ, причинитѣ ѝ и проч, и проч, даватъ лѣкарства, каевито имъ дойде на умъ, и слѣдъ това не е чудно дѣто такива доктори пò-вече убиватъ болнавитѣ отъ колебото ги лѣкуватъ.

дъцата си, — нѣка знаятъ, че този способъ именно е, който имъ осуетява неуморнитѣ грижи и старания и който докарва на тѣхнитѣ дѣца смъртъ и болѣсти.

Но неумѣнието на родитѣлитѣ, или преимущественно на майкитѣ ²⁾ да запазватъ здравието на рожбитѣ си, прави първитѣ отговорни не само за смърта на тѣлото и неговитѣ болѣсти, ами оште и за другъ — така същото тежѣкъ грѣхъ, — за душевнитѣ *недуги*. Както казахме, тѣлото и душата сѣ тѣсно съединени едно съ друго, и, по слѣдствие на това съединение, тѣхното развитие и усвѣршенствувание не може взаимно да не зависи едно отъ друго. Но възможно ли е развитието на душата да върви правилно, когато тѣлото болѣдува? Съки може да е забѣлѣжалъ, че болнавиятъ челоувѣкъ съкогажъ бива злѣ расположенъ духомъ, бива сърдитъ, недоволенъ отъ ништо и никакъ не може да върши каква да е — особено умственна — работа. При такива условия, разбира се, че развитието на душата бива неправилно и лошо. Както знаеме вече, душевното развитие става отъ впечатления, които отъ вънъ *чрезъ тѣлото* достигватъ до душата. Но когато тѣлото не е здраво, не може то правилно да прѣдаде на душата нито едно впечатление отъ вънъ. Отъ друга страна пъкъ, тѣлесната болка, която се *испитва* или *чувствува* събствено отъ душата, възбужда въ нея недоволство, гнѣвъ, злѣчностъ, и ако таквось състояние се продължава дълго време, челоувѣкъ по неволя трѣба да става жестокъ и въобщте — съ характеръ неопредѣленъ и лошъ. Отъ сичко това ние лесно може да повѣрваме, че за да е душата здрава, *трѣба по-първо да е здраво тѣлото*. Прочее, когато майката не умѣе да запазва тѣлесното здравие на дѣтето си, ами съ своитѣ бабишки способности на лѣкуванието по-вече го развали, не съдѣйствува ли тя съ това за лошото и неправилно развитие и на душата му? Безъ друго — съдѣйствува. Характерътъ на милото ѳ, но болѣдничаво дѣте ште стане *неравенъ, неправиленъ, слабъ или жестокъ*; душевнитѣ му

2) Родителитѣ (бащата и майката) сѣ длѣжни еднакво да се грижѣтъ за доброто здравие на чедото си, но заштото въ първитѣ дни и недѣли новороденото дѣте се намира подъ постоянното и непосредствено надгледвание само на майката, — за това и ний, кѣто говориме за запазване на дѣтското здравие слѣдъ рождението му, обръштаме се по-вечето къмъ майкитѣ.

способности — не тъй добър и хубаво развити, както би могли да се развиятъ при известните и възможните за времето и обществото или семейството условия, защото, при частото му боледуване, развитието имъ подъ никакъвъ видъ неште може да върви правилно и успѣшно³⁾.

Прочее, онова, което може и трѣба да се каже на една майка като най-първо, най-важно и най-необходимо наставление е — *здрава душа — въ здраво тѣло*. Майката трѣба отъ самата минута на рождението дѣтрово да полага голѣми старания и грижи — но само *разумни* — за запазване здравието му, защото само тогава ште има тя възможностъ да даде правилно развитие и на душата му, когато тѣлото му е ствършено здраво.

Сега, въ състояние ли сѣ нашигѣ майки разумно да бдятъ надъ здравието на дѣцата си и да го запазватъ? Не е ли необходимо за това да иматъ тѣ поне малко нѣшто *медицински познания*? Медицинскитѣ познания сѣ отъ висока важность, и една майка, да има колко-годе такива познания, — това било би *превзходно*, това било би *благодѣяние* за цѣло то й семейство. Но при сичко това, тѣзи познания не сѣ до то-лкось необходими на една майка защото съка една майка може и безъ тѣхъ да запазва здравието на дѣцата си. Медицинскитѣ познания въобщте ставатъ потребни или необходими слѣдъ кѣто се развали здравието. Тѣхната цѣль е — да се прѣдвари напреднуванието на болѣста и да се униш-тожи. Но задачата на майката не трѣба да е *лѣкувание дѣ-тето слѣдъ заболѣванието му*, а трѣба да е *завардване дѣте-то отъ заболѣване*. При това, медицинскитѣ познания,

3) Заради това не е свършено лишено отъ правда туй, дѣто казватъ, че повредениятъ *тѣлесно* (сакатиятъ) човѣкъ е забѣлѣженъ отъ Бога, т. е. има въ него нѣшто лошево. Поврежданието на тѣлото, ако и да е станѣло то оште въ най-крѣхката възраст на дѣтето, безъ друго е повредило и правилното развивание и усвършенствување на душата. Но и отъ послѣ, когато повреденото тѣломъ дѣте дойде въ възраст и въ съзнание, има ли възможностъ да развива въ себе си равенъ и добъръ характеръ, добро сърце и проч.? Не. Едно, — че то вижда себе си повредено и слѣдователно — злочесто, а друго — не еднѣжъ и не дважъ а много пъти чува присмивания надъ своето тѣлесно повреждане. Но подъ влиянието на подобно съзнание и подобни присмивания не е възможно характерътъ на човѣка да не стане ло-шевъ, сърцето жестоко....

които би имала една майка. едвамъ ли би помогнѣле много слѣдъ развалата здравieto на малкото дѣтенце. Лѣкарствата въобщте биватъ малко — много силни и люти, а дѣтето е оште твърдѣ малко и нѣжно, тѣй штото не е винаги *безопасно* да му се даватъ какви да е лѣкарства. Поради туй, майката трѣба да има най-голяма грижа за запазване дѣтето отъ заболяване. Това нѣкъ не може да бѣде трудно за никоя любяшта майка, стига само да има тя благоразумието да дава прѣдпочтение на разумни наставления и на разумни способности на лѣкуванието, а не да се ръководи по бабишки нѣкои съвѣти, които въобщте не разбира по тази именно причина, че такивато бабишки съвѣти и способности сами по себе сѣ твърдѣ често *безсмислени* ¹⁾. Както и по-прѣди казахме, отъ науката могатъ вече да се изваждатъ такива общи истини, които могатъ да бѣдѣтъ достъпни за сички. Така е и по отношение къмъ здравieto на тѣлото ни. Науката сега ни дава възможность да си знаемъ почти до подробности устройството на нашето тѣло, както и законитѣ на неговото развитие. Основаващитѣ се на таквози едно знание, не е трудно да се извадятъ общи нѣкои правила, за *какъ може да се запази и поддържа правилното и доброто развитие на тѣлото*, които правила могатъ да бѣдѣтъ достъпни и за разумението на онѣзи, които нѣматъ надлежнитѣ познания за устройството на тѣлото и проч. Слѣдователно, и съка майка, само кѣто има надлежното внимание и кѣто ѝ е *присърце*, лесно може да се научи, какъ да запазва доброто здравие на чедото си.

И така, на какво трѣба една майка да обръшта най-повече внимание, за да може да запазва дѣтето си отъ заболяване?

Майкитѣ, ако искатъ да бѣдѣтъ спокойни отъ къмъ здравieto на чедата си, трѣба строго да пазятъ понѣ слѣдующитѣ:

1. *Да се грижатъ, штото въздухътъ, съ който начева*

1) По-вечето бабишки съвѣти и способности на лѣкуванието се основаватъ на съвѣрни иѣкакви-си понятия и вѣрования, — та може ли да се иска отъ тѣхъ какъвъ да е смисълъ. Особенно отъ таквъ характеръ сѣ баянията. Поради това сѣко едно баение не е друго, освѣнъ събране на пусти и безсмислени думи, прозѣвания, плуения, и т. п.

и съ който продължава да диши новороденото дъте, да бъде колкото е възможно чисто.

Тръба да знаемъ, че за да можемъ да живѣеме, необходимо е да дишаме т. е. да вдъхваме въ себе-си и да изхвърляме на вънъ въздухъ. Безъ дишанъето ние не можеме живя нето секунда, нето едно мѣгновение. За поддържане на животътъ ни, необходимо е нашата *кръв* винаги да е *чиста* и *животворяща*. Но тя се прѣчистя и става животворяща, т. е. таквази, каквато е потрѣбна за да се поддържи въ насъ животътъ — чрезъ дишанъето. Обаче, за да може чрезъ дишанъето кръвта ни да се прѣчистя и да става животворяща, необходимо е въздухътъ, който вдъхваме въ себе-си, да бъде *чистъ*. Кой въздухъ се казва *чистъ*? Въздухътъ, който ний обикновенно вдъхваме въ себе си, се състои прѣимущественно отъ двѣ части, които на книжовенъ езикъ се казватъ *азотъ* и *кислородъ*. Но за нашата кръвъ, или-подообръ да кажемъ — за прѣчистението и за оживотворението на кръвта ни е потрѣбна и необходима само едната частъ на въздухътъ, и именно *кислородътъ*. Този кислородъ, обаче, въ *атмосферата* никогажъ не бива самъ, а винаги заедно съ азотътъ. Поради това, при дишанъето, ний винаги вдъхваме въ себе си азотъ и кислородъ. Последниятъ се съединява съ кръвта ни и начева своята полезна работа, а първиятъ — азотътъ — си излиза пакъ на вънъ (при дъханъето), безъ да направи вредъ или полза¹⁾. И така, отъ това ние виждаме, че *чистъ въздухъ* е онзи, който се състои преимущественно отъ казаннитъ двѣ части — азотъ и кислородъ. Но въздухътъ не си остава винаги само съ тѣзи двѣ части; твърдѣ често съ тѣхъ се смѣсватъ и други *пари* или *въздухи*, които также си иматъ своитъ имена, на пр. *въглена кислота* и др., и които така съшто ние, при дишанъето, вдъхваме въ себе си. Въ такъвъ случай, въздухътъ не бива чисто,

1) Кислородътъ има свойство да произвежда горението, и, както доказватъ ученитѣ, той би запалилъ и изгорилъ сичко, ако да не го въспираше отъ това пагубно стремлѣние азотътъ, който въ атмосферата винаги е съединенъ съ него. Азотътъ, обаче, не е назначенъ само и само да умѣрява или да въспира пѣргавостта на кислородътъ, но той, ако и да му е името азотъ (азотъ е грѣчка рѣчь и ште каже — безъ животъ, или-подообръ — врагъ на животътъ), служи оште за едно отъ най важнитѣ вѣщества за хранение на тѣлото ни.

а напротивъ, — вредителенъ, и толкосъ по-вредителенъ, колкото по-вече има въ него отъ тѣзи други *пáри* и *въздухи*. Такъвъ единъ въздухъ, който има въ себе си тѣзи *пáри* и *въздухи*, не може да има потребното за кръвта ни количество кислородъ. Ние вдъхваме въ себе си въздухъ не за друго, ами да влѣзе въ насъ кислородъ, който се съединява съ кръвта ни, слѣдъ което тя се прѣчистя и оживотворява. Но когато кислородътъ е по-малко отъ колкото трѣба, при това е и съединенъ съ други вредителни *пáри* и *въздухи*, — тогава разумѣва се само по себе, че вдъхванието на единъ такъвъ въздухъ е опасно и твърдѣ често погубно за животътъ ни. Тѣзи *пáри* и *въздухи* не правятъ тѣй, както казахме да прави азотътъ, т. е. — да влѣзътъ само въ насъ и пакъ да се изхвърлятъ, безъ да причинятъ вредъ или полза; напротивъ, тѣ се съединяватъ съ кръвта ни и начеватъ малко по малко да я отровватъ, и съвършенно я отровватъ, ако кръвта нѣма възможность на скоро да се снабди съ чистъ въздухъ, т. е. съ кислородъ, и да се освободи отъ тѣхъ ¹⁾).

И така, *кислородътъ* е главниятъ дѣятелъ при прѣчистѣ-

- 1) Сѣки е чувалъ за злочести такива случаи, дѣто чловѣци съвършенно здрави сá умирали въ едно късо време отъ удренѣе на соба или на мангалъ. Това удренѣе не е ништо друго, освѣнъ вдъхвание отъ тѣзи хора такъвъ въздухъ, който е ималъ по-малко кислородъ (или и съвсѣмъ го е нѣмалъ), а по-много въглена кислота. Въглената кислота почти че е позната на синца ни, ако и многома отъ насъ да не ѝ знаятъ името. Когато гори огънь (въ соба ли било, на огниште ли, на мангалъ ли) сѣки е виждалъ и винѣги може да види синкавъ пламѣкъ. Този синкавъ пламѣкъ е въглената кислота. Тя става отъ горението, а горението става отъ туй, че кислородътъ се съединява съ въглеродътъ, който винѣги го има въ дървата, въ кюмпуртъ и въ сичкитѣ други нѣшта, които сá способни за горение. Когато затулятъ нѣкоя соба, въ която дървата не сá оште догорени добръ, — въ стаята, която е добръ затулена тѣй, штото нѣма отъ дѣ да влѣзе чистъ въздухъ, горението се продължава — тѣй да речемъ — за смѣтката а на онзи кислородъ, който е останалъ въ стаята, и който слѣдователно, по-вече се умалява (заштото той се съединява съ въглеродътъ на дървата, произвежда горението или въглената кислота), а въглената кислота, която въобще е отровна за кръвта ни, особенно при дъхванието, — распространява се по стаята. И така, чловѣцитѣ, които се намиратъ въ такава една стая, при дишанието вдъхватъ въ себе си и отровната въглена кислота, която става сѣ по-вече, а животворниятъ кислородъ се умалява. Ако чловѣцитѣ не сá будни и не побързатъ да отворятъ вратата или друга нѣкое дупка, отъ дѣто да влѣзе добъръ и чистъ въздухъ (т. е. такъвъ, който да има кислородъ), тѣ начеватъ малко по малко да се отровватъ, дору най-послѣ съвършенно се утровятъ и умрѣтъ.

нъето и оживотворяването на кръвта ни. Безъ него кръвта ни не би била въ състояние да поддържа въ насъ живъеніето. Сега, какъ може кислородътъ да оживотворява кръвта ни? — Този въпросъ може да е нѣкакъ излишенъ тукъ и рѣшението му не необходимо. Но за да може по-добрь да се види важноста на онова, што казваме за необходимоста на чистиятъ въздухъ, ний намираме за нуженъ и за умъстенъ този въпросъ, както и рѣшението му (понъ и въ кратецъ) за неизлишно.

Освѣнъ *храна*, нашето тѣло има потреба и отъ *топлина*. Хемъ такава топлина, която да се възбужда и да се поддържа вътрѣ въ него, и да не зависи отъ външната *атмосферическа* топлина или студенина. И тѣлото ни, наистина, има такава една топлина. Ако да нѣмаше то подобна топлина винъги, въ сѣка една сѣкунда, въ сѣко едно мѣгновение, ний не би могли да живѣеме. Въ то мѣгновение, въ което тѣлото ни се лиши отъ собственната си вътрѣшна топлина, непрѣмънно се прѣкъсва и животътъ ни. Поради туй, и тая топлина се нарича *жизненна топлина*. — И така, за поддържаніе на животътъ си, ние имаме потреба отъ двѣ нѣшта — отъ храна и своя собствена, вътрѣшна топлина. Отъ дѣ земаме ние тѣзи необходими за насъ двѣ *нѣшта*? — Отъ ѣденіето и пиеніето. Желудокътъ (жерката) ни отъ онова, което ѣдемъ и приемъ, приготвюва нашата *кръвъ*, която се състои отъ два *вида*: единъ видъ е назначенъ собственно за *хранение* на тѣлото ни, а другиятъ видъ — за горение, или — за възбужданіе и поддържаніе въ насъ жизненната топлина. Обаче тѣзи два вида, отъ които се състои кръвта ни, излизтъ отъ желудѣкътъ *смѣсени*, а въ такъвъ смѣсенъ видъ тѣ не би могли да си изпълняватъ назначението, т. е. не би могли нето да хранятъ тѣлото ни, нето да го топятъ. Поради това, Прѣмудрий Богъ устроилъ нашето тѣло така, што-то кръвта ни, въ своятъ си пѣтъ, минува презъ едно такво-зи мѣсто, отъ дѣто двата ѣ вида начеватъ вече да се раздѣлятъ единъ отъ други, а заедно съ това, начеватъ и да изпълняватъ своята оживотворяюща нашето тѣло *мисия*. Това мѣсто е *бѣлиятъ ни дробъ*. Защо отъ това мѣсто именно се начева оживотворяванието на кръвта ни? За да могатъ двата вида, отъ които се състои кръвта ни, да правятъ

своето животворно раздѣление, необходимо е, штото единтъ видъ, — а именно онзи, който е назначенъ да възбужда и да поддържа у насъ жизненната топлина, — необходимо е този видъ да начене до гори. Само тогава, когато този видъ гори, възможно е да се топли тѣлото ни, а така съшто и другиятъ видъ да го храни. Но безъ кислородъ никакво горение *никогдѣ* и *никога* не може да стане. Безъ него и въ насъ не би станъло никакво горение, слѣдователно, и кръвта ни никогажъ не би имала възможность нето да го топли. А ние дишаме не за друго, ами за да влѣзе въ насъ кислородъ. И наистина, при дишанъето влиза въ насъ кислородъ, и влиза именно — въ бѣлиятъ ни дробъ. Тукъ кръвта ни се срѣштва съ него, съединява се, а штомъ се съедини — начева се и горението на онзи видъ отъ кръвта, за който казахме, че е назначенъ да гори. Отъ тази минута кръвта ни става вече животворна и презъ дѣто мине, насѣдъ изъ тѣлото ни разпрѣсва храна и топлина, заштото, както е извѣстно, дѣто има горение, — тамъ има и топлина, а дору гори единтъ видъ на кръвта ни и произвежда необходимата жизненна топлина, въ съштото време се отдѣля и се прѣдава на тѣлото и другиятъ видъ, който е назначенъ собствено за хранение.

Но кръвта, въ своето пътувание по тѣлото малко по малко изгубва своята животворяща сила. Споредъ горението, кислородътъ ѝ се умалива, а на мѣстото му се явява въгленната кислота, която, както казахме, е вредителна за насъ. Напоена съ такъвъ единъ вредителенъ въздухъ — съ въгленна кислота —, лишена, при това, отъ кислородъ, както и отъ потребното количество на своите два вида вѣщества, отъ които се състои тя, кръвта се връшта къмъ сърцето. Ако би си останъла така кръвта и не би се снабдила изъ-ново съ необходимите вѣщества за горение и за хранение, и ако, слѣдъ това, не би се освободила отъ въгленната кислота, и въ съштото време ако не би се снабдила пакъ изъ-ново съ достаточное количество кислородъ, — ако не би станъло сичко това, кръвта ни не би била въ състояние да ни храни и да ни топли, а въ такъвъ случай, ние непрѣмънно би умрѣли. За наша честь, сичко това се извършва въ насъ безпрѣстанно и ние продължаваме да си живѣеме. Истощенната и нечиста кръвъ, кѣто се връшта отъ своето оживотворяюще

пътувание по тѣлото, снабдява се пакъ съ нови вещества за горение и хранение, които желудкътъ ни постоянно приготвява отъ храната, што ъдемъ, и питиетата, што пиемъ, а послѣ преминува въ бѣлиятъ дробъ, дѣто штомъ се срѣшне съ въздухътъ, който вдъхваме въ себе си, земва отъ него колкото кислородъ намѣри, и въ същото време се освобождава отъ въглената кислота, която заедно съ азотътъ излиза на навънъ презъ гърлото, чрезъ което дишаме. И така, освободена отъ непотрѣбниятъ и вредителниятъ въздухъ — въгленната кислота — и снабдена съ кислородъ, кръвта ни продължава пакъ животворното си пътувание по тѣлото ни.

Както виждаме, дишаньето има за цѣль — *да прѣчистя* кръвта ни и да я *оживотворява*, т. е. да я освобождава отъ непотрѣбниятъ и вредителниятъ въздухъ и да я снабдява съ кислородъ, който *единъ само* може да направи кръвта ни способна — и да храни тѣлото ни и да го топли. А кога е така, само по себе става ясно и очевидно, че колкото въздухътъ е по-чистъ, толкова е по-добъръ за нашето здравие. За кръвта ни е потрѣбенъ и необходимъ само кислородътъ. А колкото въздухътъ, што го вдъхваме въ себе си, е смѣсенъ съ други нѣкои вредителни *пари* или *въздухи*, толкосъ по-малко кислородъ има въ себе си той. Слѣдователно, такъвъ единъ въздухъ не може да доставлява на кръвта ни толкосъ кислородъ, колкото ѿ е необходимъ; при това пъкъ другитъ вредителни пари и въздухи правятъ я опште по-вече негодна за насъ. Сътнинитъ на това пъкъ сѣ за насъ убийственни. Въ такива случаи кръвта ни не може да се прѣчистя както трѣба, не може да има и потрѣбното количество кислородъ, а слѣдователно, не може нето да топли както трѣба тѣлото ни, нето пъкъ да го храни. При това, такава кръвъ бива злокачественна. Сътнинитъ на това сѣ — *болести*, а твърдѣчесто и — *смъртъ*.

Сега, не трѣба ли ние да гледаме винъги да дишаме съ чистъ въздухъ? А това не е трудно да го правиме. Въ открити мѣста въздухътъ е *почти* винъги чистъ. Само въ затворени мѣста, както на пр. въ къштията ни или другдѣ, той може да стане нечистъ или отъ нашето дѣханье, или отъ нѣкои изпарения. Отъ насъ, обаче, зависи и въ тѣ-

зи затворени мѣста да бѣде въздухътъ по възможности чистъ. Особенно това можеме прави ние въ кѣштията си, кѣто ги държимъ винѣги въ чистота, и честичко отваряме прозѣрци-тъ, за да се *провѣтрятъ*. Съ провѣтрянieto лошевиятъ за насъ въздухъ се замѣства съ добръ.

Но ако ние — синца въобщте — имаме нужда отъ чистъ въздухъ, тая нужда е най-много чувствителна за малкитѣ дѣ-ца. На малкитѣ деца е потрѣбно не само да си поддържатъ жи-вѣнието, както се върши съ насъ — възрастнитѣ, ами оште и да ръстятъ. Поради това сичкитѣ части на тѣлото удѣцата зематъ стъ кръвта пò-вече храна и топлина, отъ колкото нашитѣ части зематъ отъ нашта кръвъ, а въ такъвъ случай дѣтската кръвъ пò-скоро се истоштава, пò-скоро изгубва кислородътъ си и става нечиста, и за то тя трѣба да бърза, за да се жи-вотворява и прѣчиста пò-скоро. При това трѣба да кажемъ тукъ и друго. Порастванието на човѣка не върви еднакво. Колкото е пò-малко дѣтето на години, толко съ порастванието му става пò-бърже, а съ годинитѣ тая бързина се умалыва. Ште каже, че колкото дѣтето е пò малко, толкова пò-бърже трѣба да върви кръвта му, а колкото пò-бърже върви, толкосъ пò-скоро се истоштава и става нечиста. А ний вече знаеме, че нейното прѣчистѣнье и животворяване става чрезъ дишанѣто. Сдѣ-дъ сичко това не се иска голѣмъ трудъ за да се разбере, че за дѣтето е необходимо да бѣде въздухътъ, съ който дише, — колкото е възможно чистъ. Неговата кръвъ пò-бърже върви, по слѣдствие на това пò-скоро се истоштава и става нечи-ста; слѣдователно, трѣба и пò-скоро да се прѣчисти и жи-вотворява ¹⁾. Това, обаче, става *при помощта на кислородъ-тъ*. Премудрий Богъ добръ е направилъ сичко: дѣтето пò-често диши, т. е. пò-често земва въ себе си и изхвърля въ-

- 1) Че колкото е пò-малко дѣтето, толкосъ пò-бърже върви кръвта му, то-ва се познава отъ туй, че у новороденото сърцето бие въ минута-та 150 пѣта, а у дѣте на 3-4 години биенѣто на сърцето въ минута-та слази до 100, у възрастенъ човѣкъ пѣкъ въ една минута сърцето бие 70 или 75 пѣта. Но тупанието на сърцето не е друго, освѣнъ вървежътъ на кръвта, заштото, споредъ направата на тѣлото ни, за да върви нашата кръвъ изъ жилитѣ ни трѣба да се бутва отъ нѣкъ-дѣ. А сърцето е назначено за да бутва кръвта ни; бутванието пѣкъ не е, освѣнъ тупанѣто на сърцето. — У дѣцата сърцето тупа пò-често, ште каже, че то пò-често бута кръвта да върви, а когато пò-често я бута, тя поневоля трѣба по бърже да върви.

здухъ. Това бива не за друго, разумъва се, ами за да може кръвта по-скоро да се прѣчистя и да се снабдява съ кислородъ. Но както казахме, въздухътъ, който вдъхваме въ себе си, не бива винѣги чистъ, и ако дишаме съ такъвъ въздухъ, разболяваме се, а по нѣкогажъ и умираме. Богъ, обаче не на-пусто е далъ на човѣка умъ и разумъ. Той му е далъ този божественъ даръ, за да може човѣкъ да узнава кое е вредително за него, при това да може и да отстранява сичко, што му е вредително. Следователно, и въ този случай, когато въздухътъ е нечистъ, ние, што сме надарени съ умъ и разумъ, трѣба да се грижиме за неговото очищение. Малкото дѣте, обаче, не може да стори това. То е оште твърдъ слабо и по тѣло и по душа. Поради това ние — възрастнитъ — трѣба да се грижиме за неговото и тѣлесно и душевно благосъстояние.

Дѣтето, следъ рождението си, прѣкарва дни, недѣли и мѣсеци почти изключително прѣдъ очитъ и въ ръцѣтъ на майка си. Следователно, майкитъ преимущественно трѣба да се грижътъ за чистината на въздухътъ, който вдъхва въ себе си малкото ѝ чедо. Но правятъ ли го това майкитъ у насъ? За голѣмо съжаление — не. Напротивъ, у насъ, особено въ градиштата, кѣто че нарочно се стараятъ да развалятъ въздухътъ, съ който начева и продължава да дише новороденото дѣте. У насъ се е запазилъ единъ твърдъ лошевъ обичай, който е положително убийственъ за младенецътъ, а такожде и за майка му. Споредъ този обичай, дѣтскитъ *плѣни* и други нечисти *отръпи* не се изнесътъ вънъ, отъ рождението и до кръштението дѣтюво (което по нѣкогажъ е расстояние отъ 6-7 и даже по-вече дѣня), ами се *пергтъ* и *суигтъ* въ истата стая, въ която новородениятъ младенецъ лежи заедно съ майка си. И по какви побуждения правятъ тъй у насъ? До колкото сме разбрале, побужденията сѣ тѣзи, че ако дѣтскитъ плѣни и отръпи се изнесътъ на откритъ въздухъ, или вънъ отъ оная стая, дѣто се намира младенецътъ, *можи тамъ да ги закачи нѣкоя нечиста сила*, по слѣдствие на което и дѣтето може да пострадае нѣшто-си. — Както съки вижда, побужденията сѣ глупави. Вирочемъ, по тѣзи побуждения, по други ли, но въ първитъ дни, следъ рождението дѣтюво, плѣнитъ му и отръпитъ

му са перътъ и сушътъ въ истата стая, въ която се намира и то̀. А отъ това какъвъ голѣмъ вредъ произлиза за новороденото, твърдѣ често и за майка му! Отъ мокритѣ плѣни и отръпи въздухътъ, съ който дише дѣтето, става мокъръ, напоенъ по-вече съ злокачественни пари, слѣдователно и — нечистъ. Такъвъ единъ въздухъ е вредителенъ и за възрастенъ човѣкъ, — колко по-вече нѣкъ трѣба да е той вредителенъ за нежната кръвь на дѣтето! Да си въобразимъ, че е *зимъсь* и стаята, въ която се намира новороденото заедно съ майка си, е скътана и затульна добръ отъ съкъдъ, тъй штото нѣма мѣсто отъ никѣдъ да влиза другъ въздухъ отъ вѣтъ. Въ такъвъ случай въздухътъ става чиста *отрова*, особено за дѣтето. А съ такъвъ въздухъ дѣтето дише въ продължение на нѣколко деня, даже и на нѣколко недѣли¹⁾. При такова условие, може ли да не се развали дѣтската кръвь? Не. Неговата кръвь оште отъ първоначало начева да се разваля, т. е. начева да става негодна за пълното оживотворение на тѣлото, и така малко по малко горкото дѣтенце начева да болѣдува и, ако не умрѣ, твърдѣ често си остава болѣдничаво прѣзъ цѣлиятъ животъ. Разбира се, че главната причина на това е лошевиятъ и нечистъ въздухъ. А между това, тѣ сами, майките, твърдѣ лесно би отетраниле тая главна причина, по която дѣцата имъ болѣдуватъ или умиратъ. Нѣка постоянно внимаватъ тѣ на това, штото въздухътъ, който вдѣхва въ себе си дѣтето имъ, да бѣде чистъ, и нѣка бѣдѣтъ увѣрени, че дѣцата имъ ште бѣдѣтъ по-вече здрави. И за да се достигне това не се иска отъ майката нѣкакъвъ особенъ трудъ, нѣкакваси особна наука и мъдрость. Стига само да не перътъ и да не сушѣтъ въ кѣштата, въ която прѣбивава младенецътъ, нито плѣни, нито други нѣкои нечисти прѣцале и отръпи, да държѣтъ тая кѣшта винѣги чиста и по-честичко да отварятъ прозѣрците, или съ другъ некой способъ да даватъ

1) Зимъсь дълго време перътъ и сушѣтъ плѣните и отръпите въ кѣшти, заштото въ топлѣта стая и по-е добръ да се перѣтъ и по-скоро изсъхватъ. Но това удобство или този колайлъкъ се купува съ цѣната на дѣтското здравие, много пѣтя пѣеъ и на дѣтскиятъ животъ.

на чистиятъ атмосферически въздухъ да влиза въ стаята²⁾ (на пр. кѣто по-вече време оставятъ *собота* оттулена — говоримъ за зимно време — или пъкъ на прозърцитѣ отворятъ нѣкоя дупка и проч.).

2. *Майкитѣ трѣба строго да пазятъ за да бѣдѣтъ дѣцата имъ винаги чисти.* Както постелчицата на дѣтето, така и пльничкитѣ или обвивката му трѣба да бѣдѣтъ винаги чисти и сухи, т. е. майката не трѣба да оставя дѣтето си нито на кѣсо време да лежи въ измокренитѣ и уцапанитѣ пльни или постилка. Това е необходимо, защото прѣдпазва дѣтето отъ много злокачественни *кожани* болѣсти, както и кръвта му — отъ развала. Кожата на дѣтето е оште твърдѣ нѣжна, а пъкъ нечистотата, што я исхвърга тѣ (дѣтето) отъ себе си, доста *люта* и *штипяшта*. Прочее, когато нѣжната кожа на дѣтето се намира нѣколко часа наредъ въ една таквазъ люта и штипяшта нечистота, — тя непременно ште се *исприштя* и *разтѣва* малко по малко, дору въ дѣтето се образуватъ злокачественни пъпки по тѣлото му. Но не е само това злото, што произлиза отъ нечистотата. Неште доказване. че тая нечистота *заражава* много — малко и въздухътъ въ стаята, дѣто се намира дѣтето, и го прави вредителенъ за него, но освѣнъ това, тя вмѣква се въ кръвта непосредственно и много я разваля. Пътътъ на кръвта по тѣлото ни е *двойкъ*. По единътъ пътъ тя върви за да занася — тѣй да се изразимъ — по сичкитѣ части на нашето тѣло храна и да разпрѣсква животворната или жизненна топ-

- 2) Трѣба обаче да забѣлѣжимъ, че, при отварянието на прозърцитѣ, трѣба строго да се пази слѣдующето: дѣтето да се обвива по-добрѣ, да не би да настине нѣкакъ отъ нововлѣзналиятъ въздухъ, който е винаги по-студенъ; друго, ако би въ стаята да има и отъ двѣтъ старни прозърци, да не се отварятъ и единитѣ и другитѣ, ами само единитѣ. Кѣга сѣ отворени и единитѣ и другитѣ, тогава стаята по-скоро и по-добрѣ се провѣтрива; но защото въ такъвъ случай въздухътъ бърже преминува презъ стаята, и таквось едно бързо течение на въздухътъ се продължава постоянно, до кѣто сѣ отворени и единитѣ и другитѣ прозърци, — заради това опасно е за сѣки едного, а особено за малкото дѣте, това бързо течение на въздухътъ. Онзи, който се намира на пътятъ (на урътъ) на едно таквось течение, твърдѣ лесно и твърдѣ опасно настива. Тази опасность е оште по-голяма за малкитѣ дѣца, на които организмътъ е оште твърдѣ нѣженъ и твърдѣ слабъ. Само тогава може и добрѣ еда се отварятъ прозърцитѣ и отъ двѣтъ старни на стаята, или прозърцитѣ и вратата, когато тамъ нѣма никой.

лина, а по другиятъ път — тя се връшта къмъ сърцето, кѣто е натоварена или *напoгнa* съ непотрѣбнитѣ вече за тѣлото ни вѣществa, а особено съ въглената кислота, които щѣ се изхвърлятъ придишаньето. Но за да може кръвтани да достигне дору до вънкашността на тѣлото ни и да донесе по тѣзи мѣста храна и топлина, а така съшто да прибере и онова, което вече не е потрѣбно, — по сичкитѣ тѣзи мѣста има распрѣснѣти много тѣнички жилички, които сѣ съединени съ по-големитѣ жили, по които върви кръвта. Едни отъ тѣзи жилички, както и самитѣ жили, сѣ назначени за едното пътувание на кръвта, а другитѣ — за другото. Както едниѣ, тѣй и другитѣ тѣнички жилички иматъ свойството да *смучѣтъ*. Благодарение на това свойство, тѣ могатъ да докарватъ кръвта до самата повърхнина на тѣлото ни, а послѣ, слѣдъ кѣто прѣдаде тя тамъ потрѣбната храна и произведе жизненната топлина, да я измукватъ и да я връштатъ назадъ. — Сега, ако дѣтето дълго време лежи въ мокри и нечисти плѣни или постилки, тая мокрота и нечистота не само че му исприштя кожата, ами оште прѣминува въ самото тѣло, въ кръвта му, зашто *жиличкитѣ*, които сѣ назначени да измучатъ отъ повърхнината на тѣлото кръвта и да я върнѣтъ назадъ въ жилитѣ, заедно съ нея изсмукватъ и тази лошева мокрота и нечистота. И така, кръвта на дѣтето се пакъ разваля, слѣдователно — дѣтето начева пакъ да болѣдува, а най-повече страда въ този случай отъ разни злокачественни пѣпки. И зашто? за то, че майка му не се е погрижвала *во време* да го чисти и да му промѣнува пелѣнитѣ. Отъ послѣ се употребляватъ различни лѣкарства за да оздравя дѣтето, ставатъ отъ старна на майката и домашнитѣ охкания и плачове надъ любимото, но болнавото дѣтенце, но дѣтето могло би и съвършено да не заболява, ако майката е била по внимателна къмъ неговага чистота. Впрочемъ, самото дѣте изказва вредителността отъ нечистотата. То изпитва отъ нея штипанье и неприятно осѣщтанье, и за то плачи въ такива случаи и пишти. За съжалѣние, не сичкитѣ майки разбиратъ този плачъ и писъкъ на дѣтето си, или ако го я разбиратъ, твърдѣ често не полагѣтъ старание за да отстранятъ причинитѣ, които го възбуждатъ. Много пъти, особено ноштя, майкитѣ се мѣчатъ да заглушѣтъ този дѣтски плачъ и

писъкъ съ *кърменъето*. Тъ успѣвватъ въ това: дѣтето мѣква и заспива, но за то остава да *кисни* по цѣла нощъ въ штипяштата и злокачественна покрота и нечистота. — Но това невнимание къмъ всекогашната чистота на дѣтето, не поврежда дѣтето само *физически*, — поврежда го и нравствено. Оште отъ малка дѣтето начева да привикнува на нечистота, и за то, когато порѣстне, и тогава не пази строга чистата, а бива винѣги *мръсно*, и такова си остава и до смърта си.

3 *Майката трѣба по-често да мие снамата на дѣтето си.* Както се каза, ние дишаме чрезъ бѣлиятъ си дробъ, и дишаме не за друго, ами само и само за да се *прѣчистятъ* кръвта ни. Но по нѣкогажъ у насъ кръвта ни по-скоро се *изтоштва* и става нечиста, а пъкъ ние не можеме така често да дишаме, слѣдователно — и да даваме възможность на нашата кръвь да се прѣчистятъ както трѣба. Необходимо е, обаче, кръвта ни винѣги да се прѣчистятъ добръ, заштото, ако остане сега малко непрѣчистѣна, послѣ малко, сѣтнѣ пакъ тѣй, — това става опасно за здраието ни, не по-малко и за животътъ ни. Заради това Прѣмудрий Богъ ни прѣдпазилъ и отъ тая опасность. Той направилъ по сичкото тѣло на кожата ни безчислѣнни малки *дунчици*, които ние съ просто око неможеме да видиме, и които въ нашѣ книги се наричатъ *пори*. Презъ тѣзи дунчици или пори кръвта ни има възможность да се прѣчистятъ, въ случай ако чрезъ дишанъето не може да се прѣчистятъ както трѣба. Този способъ на прѣчистение кръвта въ насъ е познатъ на синца ни, заштото доста често го изпитваме, - ако и да не му разбираме причинитъ и значението. Този способъ е — *изпотѣванъето*. Когато на пр. силно бѣгаме, кръвта ни се движи по-бърже; слѣдователно, — тя по скоро се изтоштва и по-скоро става нечиста, т. е. по-бърже си *изхарчва* животворниятъ кислородъ и по-бърже се *напоива* съ въглена кислота и съ други непотрѣбни пари. А отъ това излиза, че трѣба кръвта ни по-скоро да се прѣчистятъ. Но при бѣганъето, ние не можеме така *пълно* да дишаме, както е потрѣбно за пълното прѣчистѣние на кръвта ни. Истина, при бѣганъето ние дишаме по-бърже, но това дишанѣе не е пълно, и за то, при сѣко едно изхвърляне отъ насъ непотрѣбниятъ въздухъ чрезъ дишанието, кръв-

та ни се пръчиствя по-малко отъ колкото е необходимо поне за безопасността на животътъ ни. Обаче, онова отъ непотръбниятъ въздухъ и непотръбнитъ пари, което не може да се изхвърли чрезъ дишанъето, изхвърле се чрезъ безчисленнитъ малки дупчици, които ги има по кожата ни. И въ такъвъ случай ние се изпотъваме. Изпотъването, слѣдователно, не е, освѣнъ пръчистѣние на кръвта ни чрезъ *поритъ* на тѣлото, а мокротата при изпотъването, или собствено *потътъ* не е нищо друго, ами непотръбната и вредителна за кръвта ни въглена кислота, смѣсена съ други нѣкои тѣ-же непотръбни пари. — И така, кръвта ни се пръчиствя и чрезъ малкитъ ни кожани дупчици. А отъ това слѣдва, че колкото по-свободно може кръвта ни да се пръчиствя и презъ тѣзи дупчици, толкова е по-добъръ за насъ, заштото, въ такъвъ случай, кръвта ни ще има винъги възможность да се освобождава отъ непотръбнитъ пари, които не би могли да се изхвърлятъ чрезъ дишанъето. Но тѣзи малки кожани дупчици или пори, лесно се затульватъ или запушватъ отъ многото повтаряние на изпотъванието. Отъ *потътъ*, та въобщте отъ изпарението на тѣлото малко по малко се образува надъ кожата ни малко или много нечистота (киръ), отъ която — ако не се мие снагата ни и съ този начинъ да се освобождаваме отъ нея (отъ нечистотата) — малко по малко се затульватъ дупчицитъ на кожата ни. А когато сѣ тѣ затульни, тогава не могатъ презъ тѣхъ да излизатъ въглената кислота и другитъ лоши пари, които не сѣ се изхвърлиле на вънъ чрезъ дишанъето ни. Необходимо е, прочее, да бѣдѣтъ тѣзи кожани дупчици винъги *оттульни*, за да може свободно да се изпарява и да излиза на вънъ сичко онова, което при дишанъето не успѣва да излѣзи. Но, за да могатъ да бѣдѣтъ казанитъ дупчици винъги оттульни, необходимо е по-честичко да си миеме тѣлото съ топла или съ студена вода. Съ този начинъ тѣлото ни ще бѣде винъги чисто и дупчицитъ на кожата ни — винъги свободни, оттульни. Тази необходимость (т. е. по-честичко да се мие тѣлото) е по-вече чувствителна за малкитъ дѣца. Както казахме, дѣтската кръвь по-бърже върви, слѣдователно, — и по-скоро се разваля. Ако и по-често да диша дѣтето, но се пакъ само съ дишанъето дѣтската кръвь не би се напълно освобождавала

отъ непотрѣбната въглена кислота, както и отъ другитѣ непотрѣбни пари, и за то пълното прѣчистване на кръвта става и у дѣтето припомощта на малкитѣ негови кожни дупчици. Слѣдователно, дѣтето по-вече и по-често се *изпарява* и *изпотпява*, а отъ това се образувва надъ кожата на дѣтето по-вече нечистота (кирѣ), която и затуля поритѣ на тѣлото му. Заради това необходимо е дѣтето по-често да се къпи. Отъ това тѣлото на дѣтето винѣги ште бѣде чисто отъ нечистотата (кирѣ), а въ такъвъ случай и поритѣ или дупчицитѣ по сичкото му тѣло ште бѣдѣтъ оттуляни и свободни; слѣдователно, и кръвта му ште е винѣги по-чиста и *по-животворяща*, заштото ште има възможность да се прѣчисти и *чрезъ дишаньето и чрезъ изпотпяваньето*.

За голяма честь на нашитѣ майки, можемъ да кажемъ, че въ това отношение тѣ заслужватъ похвала. У насъ строго се пази единъ по хвалѣнъ обичай — да къпятъ дѣтето толкосъ по-често, колкото е то по-малко (понѣ — два пѣтя на день въ първитѣ дни и недѣли, а послѣ — непрекъснато единѣжъ на день). Едно само, чини ни се, може и трѣба да се каже тукъ на нашитѣ майки, а именно — *водата, съ която къпятъ дѣтето, да не е винѣги топла*. Споредъ съвѣтътъ на опитнитѣ доктори, първоначално, т. е. въ първитѣ дни слѣдъ рождението на дѣтето, наистина, водата трѣба да бѣде *умеренно — топла*, но малко по малко, съ порастванието дѣтено — водата трѣба да се расхлаждава постепенно, дору да стане *умеренно — хладна*. Това ште бѣде много по-полезно за здравieto на дѣтето, заштото хладничката вода въобщте укрѣпява тѣлото, а топлата го разслабява. По физическиятъ законъ, хладничката вода *истеглюва* отъ тѣлото ни по-вечко топлина, а кѣто се изтегля отъ насъ по-вече топлина, кръвта ни трѣба да бърза по-скоро да я замѣсти съ друга; слѣд., тя трѣба да начева по-скоричко да се движи, за да распрѣсква по-бърже по тѣлото ни и храна, и топлина. При това, хладничката вода има и друго преимущество. Както казахме, тя изтеглява отъ тѣлото ни по-вечко топлина. Това изтеглявание става чрезъ дупчицитѣ на тѣлото ни, които въ такъвъ случай се оттулятъ по-добрь. А колкото тѣ са чисти и добрь оттуляни, толкова това е полезно за нашето здравие.

(Слѣдва).

СТИХОТВОРЕНИЕ.

БОРБА.

Народътъ простий се събиралъ
И въ множество трупалъ
По край пѣвеца, който свирялъ
И вдъхновенно пѣлъ.
И тамъ съсъ вѣкъ и съ красѣкъ буйни
Смуштавалъ звуковетъ струни;
Ала пѣвецъ съ наведена глава
Си тихичко съсъ прѣстъ играялъ
И срѣдъ безумната мълва
Той отъ да свиря не прѣстаялъ,
Но всѣмъ ученѣ проповѣдалъ . . .

Не вѣ жи.

Зашто сѣднѣшъ така, несвѣсний,
Надъ гъела си прѣнесенъ ти,
Та пѣешъ нѣкакви си пѣсни
По цѣли дни, ношти?
Какво говорѣтъ тия струни?
Зашто безъ спирка ги брѣмчишъ?
Зашто съсъ думи се безумни
На сѣки часъ ти насъ глушишъ?

Пѣвецъ.

О, вне отъ мъдроста лишени,
Што слѣпи имате очи!
Не чувате ли, че това звучи:
„Ученѣ вамъ, и пакъ ученѣ“?
Въвъ него вашѣтъ е покой,
Съсъ него вамъ е спѣчко лесно,
Отъ него ште текѣтъ безъ брой
Благѣ за васъ.
То вамъ ште бѣде най-полезно.

Не вѣ жи.

Каква ли полза въ него штемъ намѣри?
Какво ли може то да стори?
Не може то да се бѣде,
Нето пѣкъ небето да отвори.

Да падне манна зарадъ насъ!..
Зашто ни-й то, — това ученье?

Пѣвецъ.

О, чуйте што ви думамъ азъ:
То даръ великъ е и небесенъ:
То прави сѣкого отъ насъ
Да бжде мѣдъръ, и честитъ, и свѣсенъ,
И дава му голѣма власть
Надъ сичко — въ този Божий свѣтъ.
Учете се да разберете
Зашто васъ Богъ, кѣтъ сътворилъ.
Съсѣ толкосъ дарби надарилъ? —
Не ли отъ тѣзъ животни по полето
Да бждете по-горни ви?
Учете се, учете!..
Тогава зарадъ васъ ште съмне...
Тогасъ всѣкъ ште е человекъ,
Ште знай што е
И што му трѣба въ днешнѣтъ вѣкъ.

Невѣжи.

Словата ти сж много тъмни...
Нима не сме челѣшка кръвъ,
Кѣто не сме така учени?
Нима и ти не си такъвъ,
Ти — толкосъ мѣдъръ, истынченний?
Недѣй съсъ гѣсла си намъ да брѣмчишъ, —
Напразно прѣсти си тропишъ!..
Подобня си иди да диришъ
Глупци кѣтъ тебъ, и тѣмъ да свиришъ.
Ний нужда пѣмаме отъ тебъ!
Учене никому не дава хлѣбъ!

Пѣвецъ.

Мълчи, несмисленний народе,
Што си останѣлъ жално слѣпъ,
Всегдашенъ робъ на трудъ и мѣка,
Што отъ единѣтъ само хлѣбъ
Не мислишъ друго, не познавашъ...
На по-високо се не прѣдавашъ!
Ти полза, полза диришъ въ вси мѣста,
А полза што е — не отбирашъ,

И слѣпъ кѣто си не съзирашъ
 Дѣ да се трѣси, дѣ е тя!..
 Умътъ ти е най-ограниченъ;
 Животътъ ти лошъ, безразличенъ.
 Не можешъ, клѣтйи, да се насладишъ
 Отъ ништо гиздаво, прѣкрасно!
 Макаръ, че същество си пълновластно —
 Не можешъ да се ползовашъ отъ сичео,
 Што тебъ природа подарила.
 Незнаешъ што си билъ отъ нѣ-прѣди,
 Твое отечество и твойтъ прадѣди
 Што сж били
 И што за тѣхъ история открила —
 Не знаешъ ништо за това!
 Не знаешъ за какво си назначенъ
 И роду си што си ти задълженъ,
 Нито пъкъ какъ да му се издължавашъ, —
 Ни тебъ, ни нему ти полезенъ ставашъ!..
 Ахъ! ништо тебъ изяшно не влѣче...
 Отъ ништо свето, идеално,
 Ни отъ високо — гениялно —
 Ти не разбирашъ...
 И ништо тебе не плѣни!
 Ти ходишъ въ тѣмний свѣтъ, въвъ тѣмний пѣтъ,
 Ништожни, глупи трѣсишъ забавленья,
 И тѣнешъ въ жалки заблужденья.
 Умътъ ти съ тѣмнота покрить,
 Кѣмъ все високо упорить —
 Не чувствава той ништо възвишенно
 Ни благородно, красно, възтърженно;
 И ти стоишъ посрѣдъ природата катъ скотъ —
 На нея вѣчно ти покоренъ робъ!....

Но што казахъ? Ти, клѣтйи, си доволенъ,
 Доволенъ, че не видишъ дѣтъ си долень,
 Потѣнълъ въ тежкъ сънь... облянъ съсъ потъ!..
 „Ученъе, думашъ ти, не е ти нужно,
 Не трѣба тебъ тозъ Божественъ даръ„?
 Мълчи, клѣтйико!... творение бездушно!
 Тебъ да накаже Рокътъ Правъ
 За упоритий твой нѣравъ,
 Урисалъ те е отъ безкрайно време
 На всѣкъдѣ да носишъ тежко бремене!

И до тога врѣхъ твоето Чело
 Ште е бѣлѣжено „ТЕГЛО“,
 До дѣто станешъ доста свѣсенъ
 За да приемнешъ тоя даръ небесенъ.

ВАЗОВЪ.

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПЪСНИ.

(По говоръ отъ Ботелъ.)

I.

Сношти минѣхъ грей Данюви —
 (у Данюви) портити му разсеени,
 вуйскѣ му хѣзър стун,
 кунети му усидлани,
 хрѣтеити му чюлясьни.
 Хорѣтѣ сѣ чуду чугьетъ 1):
 чи шу мисли Дан-войводѣ,
 дали мисли бяг да бягѣ,
 (бяг да бягѣ) ꙗ влашкѣ зиме,
 или мисли пленъ да плени!
 Чи не мисли бяг да бягѣ,
 и не мисли пленъ да плени; —
 най шѣ иди лоф да лови
 дрибна ловѣ — іеребици
 и по-дрибна препирици.
 Ни намери дрибна ловѣ,
 най намери сур — иленѣ, —
 сур — илена злѣтурогѣ.
 Пудгони гу с востър маждряк,
 илен бяга, убраштѣ сѣ
 и на Даня утгуварье:
 „Ни мѣ гуни Дан-войводѣ,
 не можешъ мѣ ни дустигнѣ:
 чи ази съм ут кушутѣ
 ут кушутѣ първаскинѣ, —
 аз съм сукал първо млеко.“
 Утгуварье Дан-войводѣ:
 „Ойта теби, сур-илени,
 мойту-й кончи ут кубилкѣ,
 ут кубилкѣ първескинѣ,
 и ази съм първи майци; —

1) Чугьет=чудьет, чудять.

аз съм сукал първо млеко.“
 Утгуваръе сур-илена;
 „Нни ма струвай, Дан-войвода,
 чи ша блъвна ду три реки,
 ша пудниса Румъниіе;
 идна река — мет и маслу,
 втора река — руйно вину,
 трея 2) река — бело житу.
 Руйно вину за бакали,
 бело житу за урачи,
 мет и маслу за уфчери“.

(Пѣна отъ господжица Рада въ Котелъ, а слушана и написана отъ
 братъ Ѳ. Г-нъ Михаила Васильова.)

II.

Страту ют гори игъеши³⁾, море,
 ют гори — ют садината; —
 ют гори ют садината, море
 ис еулибарска юлица.
 Иленка на пъкъ⁴⁾ стуіеши, море,
 на пъкъет, на еръстүпъкъет.
 Страту Иленки думаши, море;
 „Иленке, първо либе-ле, море,
 няшту⁵⁾ шта да та пупитам,
 праву ми кажи, ни лъжи, море:
 Шту ми си мъдра, къхърна,
 Да ли си болна лижала,
 или та-й майка мъмрала,
 или та-й рану дигала.“
 Иленка Страту думаши, море:
 „Страту — лъо, севда гуляма,
 нито ма-й майка мъмрала,
 нито ма-й рану дигала, море, —
 най ма іе сношти гудила, море
 за Герге, Герге — Чекърът,
 Чекърът — чекър — войвода.“

(Пѣна въ Браила, отъ Г-на Луна Радулова изъ Котелъ, а слушана и
 написана отъ редакторътъ на това списание.)

ОБШТА ЗАБѢЛѢЖКА.

Еъто първиятъ и главниятъ задатѣкъ на „Българското Книжно Дружество“ е обработване, убогатаване и усъвършенствование на българската наша народна рѣчь и история, Дружеството съ особенно настоявание обнародва въ организѣ си доставляемитѣ му за споменатий задатѣкъ материали, отъ които народнитѣ пѣсни — особенно за езикътъ са най-важни и най-потрѣбни. Дружеството прочее приема и

²⁾ трея=третя. ³⁾ игъеши=идеше. ⁴⁾ пъкъ=пътъ. ⁵⁾ няшту=няшто, нѣшто, — туъ н-то трѣба твърдѣ мѣо да се изговаря. —

обнародва народни пѣсни български не само които иматъ историческо или естетическо значение и цѣна, нъ и такива пѣсни, които послужватъ за вѣрното изучаване и упознаване народната ни рѣчь — въ най-широкъ смисълъ на думата. Горензложенитѣ пѣсни отъ Котелъ, н. пр., иматъ по вече значение и цѣна за подирниятъ случай, сирѣчь за изучаване котленското нарѣчие, което е, както се научаваме, съшто и въ Елена, Тръвна и въ други, може би, голѣми села или паланки по источнитѣ старини въ Търновското окръжие.

Прочее, сѣки отъ читателитѣ ни, който иска да прави надлежно оцѣняване на българскитѣ народни пѣсни, обнародвани въ органитѣ на Дружеството, трѣба сѣки пътъ да има добръ предъ видъ штото казваме по-горѣ за народнитѣ пѣсни въобщте.

Онова, което можемъ за сега на късо да забѣлѣжемъ като характеристическа черта и чрезъ което най-много се различава Котленското нарѣчие отъ другитѣ поднарѣчия на народниятъ ни езикъ по всѣдѣ изъ пространната ни татковина, е че съгласнитѣ буви д, т, н, когато се смѣкчатъ, изговарятъ се въ Котелъ твърдѣ мѣко, — тѣй штото д-то чува се като мѣко г (тъ), т-то само мѣко к (къ). н. пр.:

Чугъет=чудѣт, чудятъ; игъеши=идеше; гяду=дѣдо; гъете=дѣте; трека=третя; пѣкъ=пѣтъ; бакю=батьо; тях=тях, тѣхъ.

При тоя случай било би твърдѣ уместно да кажемъ нѣколко думи и за ударението на котленското нарѣчие, което въ извѣстни случаи различава се много отъ ударението на другитѣ ни поднарѣчия. Нъ, за съжаление, принудени сме да поговоримъ други пътъ за това; заштото на тоя часъ лишава се печатницата отъ потрѣбнитѣ знакове за означение ударенията.—

КРИТИЧЕСКИ ОТДѢЛЪ.

I

ЗА КРИТИКАТА.

Задатъкътъ на „Българското Книж. Дружество, както е известно, е — *распространение на просвѣщението между народътъ ни*. Но просвѣщението не е нѣщо вещественно, не е, тъй да речемъ, видимо и осезаемо. То е отвлѣчено понятие и *се реализира* въ умственната дѣятелностъ на човѣчеството, която пѣкъ се проявява, става видима и достъпна за сички, увѣковчава се — въ умственнитѣ произведения на хората. Една отъ формитѣ, при това и най-главната, въ които се представля складиштето — тъй да речемъ — на умственнитѣ човѣчески произведения, сѣ *книгитѣ*. Следов., пълното разпространение на просвѣщението е възможно прѣимущественно *при помощта на книгитѣ*. Вънъ отъ сѣко съмнѣние е, че училиштата, читалиштата и т. п. заведения сѣ важни средства за распространяване просвѣщението между единъ народъ, но никой не може отказа, че *основата* на тия заведения, тѣхната *душевна храна*, както и *видимий резултатъ* тѣхенъ сѣ пакъ *книгитѣ*. За да може дѣтето *успѣшно* да придобива познания въ училиштето, необходимо му е да знае да чете и да има *добри* книги. Разказътъ на единъ добъръ учителъ привлича вниманието на дѣтето и, безъ съмнѣние — съобщава му добри и полезни познания, но, при сичко това, ученикътъ, макаръ и най-прилежниятъ, има нужда отъ книги, които да му служѣтъ за пособие и ръководство въ изучаване и надлежно усвояване на прѣподанный прѣдмѣтъ. Въ това отношение значението на книгитѣ ни се прѣдставлява още много по-големо отъ една друга старна. Въ умственното развитие на дѣтето, както и въобщте на сѣки едно, голѣмо значение има и собственниятъ, самостоятелииятъ умственъ трудъ. Колкото дѣтето по-вече употреблява усилия само, съ своитѣ събственни сили, да разбере онова, което чете, — толкова по-добъръ ще може да разбере и усвои читающти прѣдмѣтъ, толкова следователно то е по-уздравено въ правилното и успѣшно свое умствено развитие. Умното и хубавото разказване на добриятъ учителъ въ класътъ съобщава, наистина, много и полезни познания на ученикътъ, но тѣзи познания,

като на готово дадени истини, не би се тъй яко вкорънили въ умътъ на дѣтето, ако то не би зело книжката и самò да се потруди *отново* да поразмисли и да усвои прѣдмѣтътъ, за който му сà разказвале въ класътъ. Така съшито *добър водимиятъ* ученикъ прави и при прочитанието на съка друга книга. Истина, и въ книгитѣ ученикътъ намира *готови истини*, но при четенъето, той бива по-сърьедоточенъ, по-тихъ и по-свободенъ да се спира на която страница ште, за да размисли надъ прочетаемото. Думитѣ въ книгата не *бѣгатъ* тъй, както *бѣгатъ* при говоренъето. Въ класътъ, при разказване-то на учителятъ, ученикътъ трѣба да напруга внимание-то си, за да може да чуе сичко, което се разказва. Тукъ нѣма той време да се спира при нѣкоя мисль и да разсъжда, да ли е тя тъй или не, ами трѣба сичко, току рѣчи, да приема тъй, както му се приказва. Но при четенъето ученикътъ, както вече рекохме, е свободенъ, и за то може по-самостоятелно да се отнася къмъ онова, което чете.

Но книгитѣ не служатъ само въ училиштата за пособие и необходимо ръководство въ умственното развитие. Вънъ отъ школата, тѣ сà, може да се рече, добритѣ и най-леснитѣ пособия и ръководители на сичкитѣ, *безизключение*, чловѣци въ тѣхното *правилно* умствено и нравствено развивание, заштото тѣ сà *изложение* на безбройни опити и познания, събрани и наредени въ продължение на много вѣкове отъ чловѣческиятъ родъ. Книгитѣ сà прочее — не само главниятъ *результатъ* на умственната дѣятелность, *най-доброто огледало* на душевното състояние на цѣль народъ, на цѣло чловѣчество въ извѣстно време, ами опште и *ръководителъ* на по-добро, по-високо душевно развитие, слѣд., — и къмъ по-добра бѣднина, заштото вѣчно любопитната и жива човѣческа мисль въ тѣхъ — въ книгитѣ — намира и *опора* и *потикъ* за своего по-горньо развитие и усвѣршенствование. Прочее, книгитѣ сà и главното средство, чрезъ което по-правилно и по-лесно става распространението на просвѣштението между кой да е народъ. Понѣ — този е и този трѣба да е — споредъ насъ — идеалътъ на книгитѣ.

Но и въ умственната дѣятелность, както въобщте и въ съка друга, не сичко става съобразно съ идеалътъ. Има и въ тази дѣятелность такива явления, които, ако и да иматъ

благовидна външностъ, и да сѣ излѣзли, по видимому, съ благовидна цѣль, биватъ обаче въ *сѣшитностъ* по-вече вредителни, отъ колкото полезни. Особенно това може да се каже за литературнитѣ произведения човѣчески, или — за *книжнитѣ*, които, както казахме, сѣ самото складиште на умственната човѣческа дѣятелностъ. Толкосъ по-вече това може да се каже за литературнитѣ произведения на единъ народъ, който стои оште въ началото на своето умствено развитие. Литературното или книжовното поле е важно и сериозно, но за то е пѣкъ тѣ отворено за сички: никому не се възбранява да стѣпи въ него. Заради това многома се рѣшаватъ да се покажѣтъ на това поле, безъ да иматъ надлежни познания, и въ едно неразвито общество, въ единъ не добръ свѣстенъ и разбуденъ народъ — дълго време *безнаказанно* се ползоватъ съ незаслуженно уважение, както и съ незаслуженъ *авторитетъ*. А отъ това сѣтнинитѣ биватъ лошеви: тѣхнитѣ недостойни и ништожни литературни произведения вмѣсто да свѣстятъ, да просвѣтятъ, да ползоватъ обществото, народътъ — оште по-вече го приспиватъ, затѣмняватъ и повреждатъ.

И нашата новобългарска книжина, която се намѣрва тѣкмо сега въ най-деликатний степенъ на своето възраждане, кѣто оште се лишава отъ добро, тѣй да кажемъ, пресѣвяние или *здрава критика*, не може освѣтъ да има значителенъ брой, да не казваме, — по-голѣмата частъ въ употребение — книги непотрѣбни за насъ — Българетъ, вредоносни отъ колкото полезни, на които книги обаче достаточното отстранение отъ употребение помежду нашата публика — или ако е възможно, на нѣкои отъ тѣхъ оправата, може да стане само чрезъ добра критика. Ние мислеме, че вече е настало време, и у насъ да се появи надлежна критика. Толкова по-вече днесъ се изисква за насъ благоразумна критика съ редовно и постоянно слѣдване на нейний свѣтлий задатѣкъ по полето на българскій душевенъ мѣръ, колкото по-много се нуждае народътъ ни отъ книги, съ добросвѣстно перо написани и назначени най-паче за нравственното му повишение. Тука не му е мѣстото, да се пуштаме въ дълги и широки разисквания и да доказваме, че единъ отъ най-главнитѣ, а такожде и отъ най-опаснитѣ врагове наши, когото ние сами носиме въ себе си — въ най-дълбокото мѣсто на своитѣ собствени па-

зви, е *никаквата отхрана или нравствениятъ упадък* на по-голямата частъ отъ народътъ ни, особено по градиштата, до колкото ние познаваме сегашното душевно положение на народътъ си, и че тоя убийца се е загнѣздилъ въ насъ по слѣдствие на историческата наша съдба, и по-опредѣлително да кажемъ, най-много споредъ непосредственното наше отколѣшно съсъдство съ гръкофанариотството. Добрите книги обаче твърдѣ много, да не казваме — най-много, могатъ на тосъ часъ да съдѣйствуватъ за умаляване и отстраняване на тоя нашъ исторически недѣгъ, за когото недобрите списания напротивъ са една отъ най-вкусните храни.

Ето отъ коя още старна е важна и твърдѣ потрѣбна за насъ на днешенъ день благоразумната критика, която, както видиме, може такожде, ако и косвенно, нѣ доста много да спомогне и за скорошното и по-лесното съвършено избавение на народътъ ни отъ реченний недѣгъ.

Заради това „Бъл. Кн. Дружество“ отваря широко мѣсто въ стѣлповетъ на своите органи и за *критическия отдѣлъ*, кѣто счита за една отъ най-важните свои длѣжности, както сме споменували и други пътъ за това, да обръшта, при сѣка възможность, строго внимание на сѣко едно душевно произведение българско, а токожде и на такова небългарско, което допира до българский народъ и отечество — въ кое и да е отношение, — и сичко хубаво, добро и полезно да удобрява и да препорѣчва, а сѣко непотрѣбно, вредително и лошаво — да осѣжда. На кѣсо да кажемъ: *строгата, справедлива и благоразумна критика* е тѣже една отъ главните обязанности на Дружеството ни.

Многото тъжки години на душевната ни мрътвина вече се изминуватъ и скоро штѣтъ до край да се минѣтъ, кѣто благоразумно се распрѣсва истинното просвѣштение на съдѣ по отечеството ни. И неприятните условия на сегашното ни пробуждане и на доста силничкото ни вече душевно движение започнѣли са, ако и твърдѣ полека, нѣ за тѣ толкова по-сигурно и по-здраво да се преобръштатъ коренно на доста благоприятни — за оздравението на нашето постѣпенно и систематично напредване въ просвѣштението. Прочее не е тъжа вече, че у насъ отъ день на день рѣсте самосѣзнание-то и че духътъ ни иска и трѣси *храна*. Очевидно доказа-

телство на това ни служи, между друго — подобрянието и размножението на нашето книгопродавство. Естествено е, обаче, че споредъ колкото по-вече ръсте въ насъ самосъзнанието, толкова по-много зажеднява духътъ ни за храна, толкова по-много се изисква да бъде тая храна не самопитателна, полезна и здрава, нъ и намъ подавана *тъй и толкова*, колкото само може лесно да приемне духътъ ни и да смели най-добъръ. Или какъ, имаме вече малко много напечатани книжки съ разнo съдържание, и нъма съмнение, че тоя брой отъ день на день ште се умножава както се и умножава. Утѣшително е и радостно, наистина, за съка една българска душа, кѣто вижда, да ръсте и да се убогатыва книжнината ни. Но толкова по-вече е желателно при това, да става убогатыванието ѝ съ книги *добри и полезни*. Особенно сега, когато вече достигаеме до по-голъмо самосъзнание, подобно обогатывание на книжнината ни е най-желателно, защото колкото по-много добри и сериозни списания имаме, толкова по-вече сме сигурни въ правилното и основателното си умствено и нравствено развивание и напредване, — тъй кѣто такива то списания ште могатъ малко-много да удовлетворяватъ потребността на духътъ ни.

Но извѣстно е, че съка потребностъ произвежда и *желатели* да я удовлетворятъ. Така съшто и тука. Нашиятъ разбуденъ вече што-годѣ духъ има потребностъ отъ здрава и полезна храна, и ето че многома отъ насъ се занимаваме да удовлетвориме тая потребностъ. Сички гледаме на себе-си като на хора способни да я удовлетворимъ колко по-добъръ, — и за то се рѣшаваме да писваме и да печатаме разни книги; да изваждаме вѣстници и др. и. Такава една *рѣшителностъ* е наистина похвална, ако тя е придружена съ пълно самосъзнание къмъ дѣлото; и желателно е да има по-вечко такива личности, които съкогажъ така да сѣ рѣшени и благорасположени къмъ трудъ за всенародното наше развитие. Но едно желание само, една *гола* рѣшителностъ е недостаточна, Искя се опште *умъние*, искатъ се *основателни познания*, иска се т. е. *наука*. Обаче, да мислиме само и да върваме, че имаме тѣзи необходими принадлежности, не ште рече опште че

ги имаме. А у насъ — въ ново-българската книжнина ¹⁾ — повечето умственни трудове или литературни произведения, съ твърдъ малко изключение, може да се каже, сѣ слаби, ништожни, и по слѣдствие на това — вредителни отъ колкото полезни. Никакъ обаче не е тукъ за чудо, защото, както и у други народи, които сѣ се намървали или се намърватъ въ първоначалното си развитие или възраждане, тъй и у насъ на тосъ часъ по-много отъ досегашнитъ ни списатели не могатъ нито сѣ могли да бѣдѣтъ такива, каквито би трѣбало да бѣдѣтъ, нито пъкъ можемъ иска отъ тяхъ, за да иматъ сичкитъ необходими тѣмъ принадлежности — като на списатели — като на *всенародни водители по душевното поле на българския народъ*. При всичко това, нѣка тукъ като повторително да кажемъ, че не трѣба да забравяме, какъ съко начало е мѣчно, а колко по-вече — при какви да сѣ предприятия и трудове на умственното и душевно поприште. Това е така. Но да забѣлжваме-ли пакъ, че е време *вече*, и у насъ да се започне да се търси, както трѣба, по-хубавото, по-доброто и по-полезното, ако искаме наистина да се не спираме отъ тъй утѣшителното си вече трѣгване напредъ къмъ просвѣщението?! —

Въ сериозно и *дълго* съчинение сичкитъ недостатѣци се изплащатъ съ добритъ мисли, които читателятъ може да изчерпи отъ това съчинение. Но съ какво могатъ се изпласти недостатѣцитъ въ нѣкои си отъ съка старна ништожни и лоши литературни произведения? Съсѣ ништо. Напротивъ, такивато списания струватъ много скѣпо, защото биватъ твърдъ често вредителни, тъй кѣто има много хора, които ги четѣтъ и които, по неразвитието си, върватъ на сичко, што четѣтъ въ книги въобщте, и даже често отъ тяхъ заимствуватъ — безъ съко обсъждане или отборъ — много идеи и мисли невѣрни и твърдъ вредоносни. А въ нашата сегашна книжнина, особено кѣто нѣмаме оште критика — разбираме — благоразумна критика, малко ли има и такива книги, които било би много по-добрѣ, право да си кажемъ, *никакъ* да

1) Подъ думата книжнина или литература какво разбираме ние, други пътъ ште поговоримъ. Тукъ ште забѣлжимъ само, че ние — Българетъ нѣмаме оште собствено книжнина — това, но сега полагаме вече пристойни усилия за здраво основание на новата си книжнина, — на това най-възвишено душевно съкровиште на кой да е народъ. —

ги нѣмаше? При това и сега опште явяватъ се на свѣтъ и за напръдъ ште се явяватъ у насъ такива литературни произведения, които, съсъ своето ништожество, по-вече ште пречѣтъ на правилното ни народно и обществено развитие и напръдване. И това може да става и ште да става толкова по-лесно, колкото отъ една старна по-вече закъсняваме да оставаме лишени отъ надлежна критика и, отъ друга особено, колкото по-много забирваме да чувствуваме вече потребность за душевна храна, която търсиме и най-много която намърваме — разбира — *въ книгитъ*.

Брѣятъ на непотрѣбнитъ и вредитѣлни списания въ свѣтъ въобщте штъше да бѣде много по-малкъ, ако нравствеността и благоразумието бѣха се въцарили насѣдъ помежду челоувѣчеството, което обаче до сега не е могло и, на-да-ли ште може нѣкога — да достигне до едно такова, днесъ намъ ед-вамъ мислимо убагородряване, тѣй штото, ако не съвсѣмъ, то понѣ много по-малко да се явяватъ ништожни плодове на душевното наше челоувеческо поле. Както и да е, но тука толкова за положително може да кажемъ, че благоразумната критика най-много и най-добрь може да смая и много пѣти до край да очисти вредителността на такива списания, дѣто и да бѣдѣтъ тѣ.

По-горъ споменѣхме на късо за причинитъ, дѣто по-вечето отъ досегашнитъ ни списания — въ нинѣшната ни книжина — сѣ непотрѣбни и вредитѣлни отъ колкото ползоватѣлни. Кѣто допълнение на това, искаме тука да означимъ съ по-яени думи, какъ се и у насъ проявява той-зи тѣй *очевиденъ фактъ*, който, ако и да е твърдъ горчивъ, кѣто го изповѣдаме обаче, потвърдяваме съ това, че дѣйствително помислили сме и търсиме вече надлежни средства, за да можемъ да умаляваме и отстраняваме колко по-добрь вредителността на ништожнитъ си списания, чрезъ което въ съштото време да въспирваме, по възможности, и появяванieto на подобни книги завъ бѣдѣште време; и, най-сетнѣ, да можемъ напротивъ да проправяме и отваряме пѣтъ за разпространение на добри и ползоватѣлни книги между народѣтъ си.

Мнозина отъ нашитъ писатели *мислятъ се* за доста способни — да работятъ на литературно поле; а не малко има помежду тѣхъ и такива, които твърдъ добрь познаватъ свои-

тъ неспособности за работенъе нареченното поле, нъ тъ, при сичко това, кѣто си заглушатъ съвѣста, пуштатъ се толкова по-смѣло да съставляватъ или превождатъ книги и да изваждатъ вѣстници, безъ да искатъ тука да попрѣмислятъ, че съ това тъ вредятъ отъ колкото да ползватъ народътъ, за когато *уни* се тургатъ да работятъ и да посвѣщаватъ своитъ душевни трудове. И за еднитъ и за другитъ най-добро-то лѣкарство е—благоразумната критика, която несамо докрай извинява, но намѣсти даже и голѣма похвала въздава на първитъ — сирѣчь на оние, които не сѣ познавали своята некадърность — за книжовното поприште; а, напротивъ, тя — истинната критика — строго осѣжда вторитъ, заштото тъ *сж-значително* сѣ полагали рѣчь да вършатъ което *никакъ* не имъ е било работа. А такива дѣла не сѣ-ли *чисто престѣпление* прѣдъ цѣль народъ? Да, престѣпление; а престѣплението съкогажъ заслужва наказание.

Ето великото значение на строгата и здрава критика, ето нейний високъ задаткъ, ето най-сѣтнь и голѣмата необходимость — да се появи и у насъ вече подобна критика, чрезъ която да се поддържа авторитетътъ на добритъ и достойни съчинения и въобще литературни произведения, а сички долни и безъ всѣко достоинство — да се представятъ така, штото съки единъ да разбере тяхната ништожность и вредителность и да ги отхвърли.

„Българ. Кн. Дружество“ зема и тѣ върху си тая трудна обязанность, кѣто напълно върва, че ште полага съко пристойно старание да я изпълня *добросъвѣстно* — толкова по-вече колкото по-много е увѣрено, че съ добросъвѣстното изпълнение и на тая си задължителность не малко ште може да съдѣйствува за добрий си вървежъ кѣмъ самата си цѣль. Дружеството най-добрь разбира самѣ голѣмата отговорность, която ште има при изпълнението на тази тѣй важна обязанность, заштото колкото е важна тя, толкосъ по-добросъвѣстно изпълнение иска, и Дружеството — да повторимъ пакъ — има пълна надѣжба и увѣрение да я изпълни постѣпенно ²⁾ съ на-

2) Казваме: постѣпенно, заштото, както е извѣстно, Дружеството нѣма опште толкова дѣйств. членове или сътрудници, штото да може по-бърже и както трѣба да извършва сѣка една работа, означена въ неговата програма въобщѣ. Толкова по-трудно е за него на тѣсѣ часъ — да изпълня критическии отдѣль въ своитѣ органи, кѣто сѣко едно дѣло, особенно — дѣло по-сериозно ште се разглежда отъ хора не други, а само отъ-специалисти. Та и да има вече Дружеството, сичкитѣ си потрѣбни улеснения за изпълнение на критическии си отдѣль, пакъ не ште да бърза тѣй много, заштото благоразумната критика не става съ бързания никѣга. —

длежно достойнство и добра съвестъ — най-паче кѣто сѣко списание, което ште се турга подѣ критика отѣ негова старна, ште бива разгледвано, колкото е възможно, сѣко едно — отѣ хора достатѣчно вѣшти въ такава работа, отѣ хора — *специалисти*. —

Дружеството тука можѣше тутакси да пристѣпи кѣмъ сѣмий разборъ на нѣкое-си съчинение, безѣ да се пушта въ особѣнна разправа за *критиката*, каквото напротивъ сторихме съ това што казахме до тука за нея въобщѣ. Но, както ште се увѣри и сѣки, потрѣбно бѣше да стане това — за нашата публика, зашѣто, до колкото ние знае-мъ, твърдѣ малцина сѣ опште помежду ни, които да знаятъ, както трѣба, високата важностъ и свѣтлий задатѣкъ на критиката, тѣй особѣнно и великата нейна потрѣб-ностъ и полза на днешѣнъ день за наший бѣлгарски на-родъ. А опште по-малко има отѣ нашата бѣлгарска публика хора, които да разбиратъ на самата дума — *критика* — съшто-то ѣй значение и смисѣлъ. Многома и отѣ самата ни читаяш-та публика, понѣ спорѣдъ колкото сме имале случѣй да чу-еме и разбереме, кѣто кажѣтъ: „*критикувамъ нѣкого*, разби-ратъ, че нѣкого *хулятъ, нападатъ*, и др. т. Та несамо чи-тателитъ, но и мнозина отѣ самитъ нисписатели тѣй сѣ оби-кновенно разбирали думата **критика**. Туй обстоятелство или по-добрѣ да кажемъ, — тойзи фактъ може, спорѣдъ насъ, да се обясни по това, че до сега у насъ критиката, кѣто изключимъ единъ два случая, състояла се е по-вече въ хули и нападания само. И така, нѣма съмвѣние, че думата — *кри-тика* — тука е била разбирвана — *криво*, зашѣто нападанията и хулитъ *никакъ* не сѣ критика.

Заради това, ние намѣрваме за твърдѣ умѣстно тука да се поспремъ малко и надъ самата дума — критика, за да раз-яснимъ на читателитъ си — до колкото виждаме за потрѣбно, *какъ разбираме и за сѣкогожѣ ште разбирваме критиката*; и освѣнъ туй — какъ ште става тя отѣ старна на Друже-ството.

Думата *критика* е грѣцка и произлиза отѣ глаголѣтъ *Кρίνω*, който ште рече: *отдѣлямъ, различавамъ; съдя или раз-сѣждавамъ* за нѣшто, *тѣрся истината* — *произнасямъ сѣдѣ надѣ нѣшто*. Отѣ тие тѣлкувания виждаме, че *критикувамъ* не

ште рече *нападамъ или хуля*, ами — издирвамъ, показвамъ или изваждамъ на чисто видѣло нѣкойси предметъ *тъй както си е той до-сушъ*, и това сичко представямъ съ разяснения достаточни и съсъ доказателства най-очевидни. Слѣдователно, задатокътъ на критиката е несравнено високъ и сериозенъ отъ колкото хули и нападания.

Истинната критика, кѣто е длѣжна да освѣтли добръ предметъ, който подлежи на разглеждението ѝ, тя произнася надъ него свѣтъ строгъ но справедливъ и най-безпристрастенъ съдъ. Прочее, както виждаме, критиката въ задаткътъ си представлява ни се като една отъ най-съвършенните, най-непогрѣшимите *учители*.

Пѣ-горѣ казахме, че и въ литературната дѣятелностъ биватъ явления, които принасятъ на обществото вреда отъ колкото полза. А отъ това можѣше да се отбѣгва достаточнo, ако мнозина отъ читаящата публика не бѣха тѣй изобилни съсъ простодушие и легкомислие, штото да не върватъ и не приемватъ сичко, безъ исключение — почти, што се казва въ подобни произведения. Нужно е прочее, да се разясни и открие на читателитъ, кои сѣ недостатцитъ на такивато литературни произведения, — и не само да се направи тѣй, штото да разберътъ читателитъ добръ тие недостатци, ами оште и да имъ се покаже на *пѣ-добро*. Така съшто необходимо е, при разгледванието на *достойни произведения*, да се покаже тѣчно и ясно — въ што се състои *достойнството* имъ, и зашто именно въ това се състои, н. пр., а не въ друго. Ако-ли нѣкое съчинение има — наистина — доста недостатци, но има при тие и доволно преимущества, критиката трѣба, разбира се — и тука да представи съчинението тѣй както си е то — отъ съка старна, сирѣчь тя е длѣжна да извади сичкитъ и недостатци и преимущества на това съчинение прѣдъ най-чиста свѣтлина — съ голѣма тѣчность и безпристрастность.

Тѣй трѣба да постѣпва истинната критика. Ако не постѣпва така, тя не оправдава назначението си, става недостойна за името си.

И така, критиката въ съштото си значение е несамо много важна и сериозна, но не пѣ-малко е и свѣта: тя е *проповѣдникъ на истината, учитель на доброто, полезното и ху-*

бавото. За откриване и доказване истината, не тръба критиката да се спира предъ нищо,—тя тръба да събаря и да унищожава сичко, което не е истина, което е непотребно и вредоносно, което е грозно и долно. И сичко това тръба да извършва истинната критика винъги съ едно най-големо достойнство.—

Нъ, за да може напълно да оправдава високото си назначение, тя тръба:

1. Основно-добъръ и всестранно да знае предметътъ, за който се зима да говори и да го обсъжда; или, ако така не го знае,—да го познава отъ къмъ оная старна понъ, отъ къмъ която може и се зема да го разглежда. Ако подлежи на разглеждане, н. пр.—някоя историческа драма—отъ чисто поетическата ѝ—художественна старна, критиката може да не знае, да-ли е върно съдържанието на драмата съ историята, но тя непременно тръба да разбира и свършено да знае—въ какво се състои истинното драматическо искусство,—тръба добъръ да е позната съ *психически* явления,—да разбира добъръ характеритъ,—напълно да владее съ естетическитъ познания, и др. п. Инакъ,—разглежданieto на драмата отъ къмъ художественната ѝ старна не ште бѣде тукъ сериозно, основателно и справедливо.—

2. Да познава добъръ обществото—публиката, за която е написана книгата, която подлежи на разглеждане. Критиката, наистина, има и винъги тръба предъ очи да има — *истинното, полезното, хубавото и доброто*: тяхъ, да проповѣдва, тяхъ да дири, открива и да прѣпоръчва. Но сичко това тръба да прави така, штото обществото, за което го извършва, непрѣмънно да го разбере,—за да може то отистина да се ползова отъ него. Заради това, критиката тръба добъръ да познава обществото, че да не би—инакъ—да почне да го поучава така, штото да не може то да разбере нищо; или да му прѣпоръчва такива съчинения, които може наистина да са *увърдѣ високо-учени*, но инакъ—да бѣдѣтъ свършено безполезни за обществото, ако то не е опште въ състояние да ги разбере малко-много. Ако, н. пр.—се появи на български някое таквось съчинение,—да речемъ—по естественнитъ науки, което дане е нито напълно специално написано, нито таквось, штото да служи за ръководство на учащитъ се, нито пъкъ за наро-

дѣтъ въобщте, — разбира се, че таквось съчинение, колко и да бѣде инакъ върно съчинено съ науката, — критиката не трѣба нито да го похвали, нито да го препорѣча, заштото таквось списание е безполезно за онова общество или за онзи народъ, за когото се назначава. Това съшто може да се каже и за съчинения твърдѣ специални, отъ които народътъ обаче нѣма оште потребѣа. — та и не ги разбира.

Да препорѣчваме на обществото списания, които не могатъ да бѣдѣтъ нему малко-много годни, макаръ инакъ да сѣтъ твърдѣ добри списания, не ште рече освѣнъ да струваме съзнателно на това общество голѣмо и не едно зло — и въ нравственно и въ материялно отношение, заштото обществото, кѣто ште се занимава съ книги, безъ да може се ползува отъ тяхъ, — ште губи съ това — първо — драгоцѣнното си време, което можѣше да употреби при занимания съ други — ползователни за него книги; второ — чрезъ прочитъ на книги, които обществото не разбира, както трѣба, непрѣмѣнно пада въ заблуждения, понѣкога твърдѣ опасни и вредителни; трето — кѣто купува общество непотрѣбни за себе-си книги, дава паритъ си за вѣтъръ, на мѣсто да купува други списания, отъ които кѣто извлѣче съштественна полза за себе-си, ште гледа на всѣки случай да купува и за напредъ оште повече други книги, — чрезъ което ползува и себе-си и самата народна своя книжнина. —

3. Истинната критика трѣба да е *прогресивна*, т. е. да върви и тя напредъ по свѣятъ пѣтъ, както върви и самото чловѣчество въ своята душевна дѣятелность въобщте; — дане остави ни най-малко назадь отъ всеобщтѣй чловѣшки напредѣкъ, заштото, ако тя е *регресивна* — назадничава, не може тогава да произнася съвършенъ съдъ надъ онова, което не види, не достига.

Кѣто казваме тука, че критиката трѣба да е напредователна, ште да забѣлѣжимъ, че тогава може да бѣде тя напълно съвършенна въ прогресивността си, когато добръ познава и цѣлата история на сичкий чловѣчески прогресъ въобщте.

А най-съвършенното украшение и превъзходство на критиката е:

4. Да има тя едно най-голѣмо безпристрастие. Не въз-

можно е, наистина, да не осъди критиката или де не похвали, но трѣба както осъдата тъй и похвалата ѝ да сѣ най-справедливи. Въ противенъ случай, — критиката изгубва сѣка сериозностъ и значение. Нейний задатѣкъ е — да открива истината и да научва хората на нея. Но тамъ, дѣто има *пристрастие*, дѣто има *хатъръ* или *лично нерасположение*, тамъ *никога* не може да се открие истината, — напротивъ, тамъ тя нарочно се прикрива и затъмнява, и — тамъ не може да бѣде напредѣкъ или истинно добро.

Ето какъ гледа и винѣги ште гледа Дружеството на критиката. —

Способѣтъ, по който ште става критиката отъ старна на Дружеството и който ний припорѣчваме на сички наши критики, е слѣдний:

Най-първо ште се даватъ на читателитѣ тѣчни, ясни и подробни понятия за науката или за литературний отдѣлъ, къмъ който се отнася съчинението, што подлежи на разглеждане. Ако, н. пр. се полага на разглеждане нѣкое си историческо списание, — най-първо ште се излага тѣчно и ясно, што е история и каква трѣба да бѣде тя въ извѣстенъ свой видъ. Послѣ ште се зема въ внимание цѣлта, съ която трѣба да се пишатъ подобни съчинения, — та съобразно съ цѣлта ште се казва и каква трѣба да бѣде формата на изложението, и др. т. Това кѣто стане предварително, послѣ ште се сравнява подлежащото на разглеждане съчинение съ резултатитѣ, които ште сѣ добити отъ предварителнитѣ разсѣждения и изложения, слѣдъ което ште се произнася надъ съчинението такѣвъ или инакѣвъ съдъ, — споредъ резултатитѣ на разглеждането. Така ште се прави и съ всѣко едно съчинение отъ какѣвъ ште и да е клонъ отъ науката.

И така, „Бъл. Кн. Дружество“ отъ такава точка гледаштитѣ на критиката и държештитѣ тойзи способъ — на критикуването — за най-естественниятъ, най-добриятъ и най-правиятъ, ште се отнася къмъ сички умственни и душевния произведения съ състрогъ критически разгледъ, — за да може сѣко едно отъ тѣхъ да се постави на мѣстото, за което е достойно. —

КНИЖОВНИ ВѢСТИ.

Считаме за потребно да забѣлѣжимъ тука на почтеннитѣ си читатели, че подъ „Книжовни Вѣсти“ разбираме тая рубрика отъ Критическия си отдѣлъ, която ще обема рецензии, кратки книжовни извѣстия и пр. за всѣкакви произведения въ българската книжнина, а такожде и за такива небългарски произведения, които се допиратъ, въ какъвъ и да е изгледъ, до българския народъ и отечество.—

ЧИТАЛИЩЕ, ПОВРѢМЕННО СПИСАНИЕ издава се отъ **Българското Читалище** въ Цариградъ. [Излѣзва два пътъ въ мѣсеца.] Год. I. (Бр. 1, 2, 3, 4*, 5, 6.) Главенъ редакторъ **М. Д. Балабановъ**. Цариградъ 1870. (Състояште отъ три печатни коли, на голѣма осмина—страници 48.)—

Намъ ни е особено драго, като можемъ да се възползуваме отъ тоя случай съ започване на своитѣ „*Книжовни Вѣсти*“ най-първо отъ това повременно списание — „*Читалище*“ —, на което по-скорошното появяване бѣше едно отъ най-горештитѣ желанія на сичката ни вече свѣстена народна маса. Това е най-велико доказателство, че вече самиятъ ни народъ е силно почувствувалъ и най-добрь оцѣнилъ важноста и великата потребностъ на едно такова списание за себе си. И благодарение на многозаслужното наше Читалище въ престолниѣ градъ на отечеството ни, и това велико желание на народътъ удовлетвори се презъ мѣсеца Октомврия т. г., кѣто започна да излѣзва реченното списание — редовно два пътя въ мѣсецътъ.

Ако съдимъ отъ досегашнитѣ му излѣзли 5-6 броя, не можемъ да не признаеме, че току речи всичкитѣ материяли въ статиитѣ му намѣрваме за твърдѣ добри, на много мѣста даже и превъзходни; има обаче и такъвъ материялъ въ тѣхъ, който, при всичко че — самъ по себе — е яко добрь, но пакъ не мислиме да се годи — колкото трѣба — за сегашната ни читаяща публика, а оште по-малко за народътъ ни въобщте. Колкото за способътъ на изложението на статиитѣ на „Читалище“, ний и отъ тази старна сме благодарни — въ цѣлости; але въ частности не можемъ да не забѣлѣжимъ и тука, че не току на едно мѣсто срѣштаме ду-

*) Брой 4-й на „Читалище“ не сме приели оште.—

ми и особено фрази и цели изражения такива, които не върваме да бъдат до там достъпни за разбирване нито на читателите изобщо, камо-ли на народът ни.

Народът може само тогава да извлича съществена полза от които и да било български списания, кога: 1) техните материяли са избрани малко-много съответствено с неговото същно развитие и направление, с неговият дух и способности; и 2) когато те са изложени въ една такава форма — езикъ, въ която, безъ голъми затруднения, може (народът) да ги проумява поне колко-годъ.

Но, както е извѣтно, нищо отъ хората не бива на тосъ свѣтъ докрай съвършено, — а още по-малко съка работа при началото. Тѣй и „Читалище“ не може да нѣма, при началото си нѣкои и очевидни недостатѣци. Както и да е, но тие недостатѣци, които срѣщаме въ досегашните броеве на „Читалище“, върваме, че ще изчезнатъ за напредъ, и нашето желание е, штото въ бъдѣщитѣ му броеве по-малко или съвсѣмъ малко да ни се явятъ предъ очитѣ. Това обаче не тѣй много зависи отъ редакцията, нито пъкъ отъ настоятелството на „Читалище“, ами най-повече отъ добрата воля на еднородцитѣ ни и особено отъ благоразположението на интеллигентнитѣ ни еднородци къмъ такивато общеполезни народни предприятия. Ако, отъ една старна, тѣзи послѣдните дѣйствуватъ отъ се сърце за голъмо распространение на „Читалище“ помежду на народътъ ни на съдъ, — и, отъ друга, ако непрестанно — по силитѣ си, тѣ участвуватъ въ него съ умственитѣ си трудове, понекога и съ искреннитѣ си и благо-разумни съвети, „Читалище“, както и сички други подобни списания и вѣстници наши — не могатъ освѣнъ да напредватъ, да се усъвършаватъ и да принасятъ дѣйствителни ползи на народа, за когото са назначени. —

Въ идущитѣ броеве на „Пер. Списание“, ний ще имаме случай повечко да поговоримъ за дѣлото на „Читалище“ въобщте, и по-отблизо да кажемъ още нѣколко думи както за материялитѣ тѣй и за формата на статиитѣ му. —

Естествена Исторія, първи пътъ на български систематически изложена, съ приложни забѣлки и практическы изводи. Частъ първа Зоология. Класъ първи Млекопитающы живот-

ни. Разрядъ първи *Человѣкъ* въ сравненія съ други-тъ животни. Съчинена отъ Василя Х. Стоянова—Беронъ. Доктора Медицины и Хирургій. Болградъ, въ печатница-та при Централно-то Училище. 1870. (Обема 456 страници на голѣма осмина.)—

Споредъ както се бѣхме обrekli въ първий брой на това списание, ний штѣхме въ тоя брой, да положимъ подъ критически разборъ горнѣто списание, но заштото и до тосъ часъ не сме приели разборътъ му отъ компетентното лице, комуто нарочно сме изпроводи́ли съ време реченната книга—да я разгледа добръ и обсъди, особено отъ научна точка, принудени сме да чакаме оште.

Колкото за формалната старна на това списание, т. е. за наредата, езикътъ му и пр., както и за слѣдствията отъ това, какви сирѣчь могатъ да бѣдѣтъ тѣ за читаяштата ни публика, ний можехме и сега да произнесемъ свой съдъ. Но за по-добръ намѣрваме да стане наедно, съвѣкупно—изложението на сичкий всестранни критически разборъ върху това тѣй много важно списание, надъ което може—отъ научна старна—да даде най-справедливъ съдъ, разбира се, само *специалистъ*—*физиологъ*. Кѣто казваме за разглежданието на това списание „отъ научна старна“, разбираме тука—да се разгледа то, да-ли е съставено тѣй, штото напълно да отговаря на най-здравитъ и вети и най-нови резултати, придобити въ полето на физиологията, коятс, както е извѣстно, е най-новъ клонъ отъ сичкитъ други клонъове на природнитъ науки. Физиологията е наука, на която за систематичното и основателно изучаване започнѣли сѧ отъ твърдѣ скоро време да обръштатъ надлежно внимание и да посвештаватъ много години даже и цѣлий си животъ нѣкои си учени и горештилюбители на тая най-ближна до насъ и най-важна старна отъ науката. Както е тѣй млада—тая наука, така е отъ друга старна преважна, полезна и крайно потрѣбна за здравий напредѣкъ и усъвършенствование на чловѣшкий животъ, заштото тя, кѣто я земнемъ отъ къмъ най-обширниятъ ѧ смисълъ—е единъ отъ положителнитъ свѣтилници за всестранно и чисто освѣтление на много тъмни страници отъ истинната философия, искренъ и най-важенъ помощникъ на педагогиката, душа на сичкитъ други науки за органическата природа въобште. Бистроумнитъ и прилъжни работници въ полето на

педагогиката, философията и на сички други науки, които сѣ непосредственитѣ двигатели на всеобщитѣ чловѣшки напредѣкъ — въ умствено и нравствено отношение, тие всички тѣй доблественни распространители на науката и просвѣштението, само сѣ помощта на физиологията успѣхѣ въ подновитѣ времена да рѣшѣтъ много питання — сѣки въ специалността си, които питання учений свѣтъ, до преди 50-100 години, считаше за твърдѣ мъчно или за никакѣ нерѣшими; успѣхѣ, казваме, сѣ физиологията да откриятѣ много истини и съвсѣмѣ нови, отѣ които нѣкои преди нѣколко години не сѣ били освѣнѣ голи проблеми и ипотези, а само изложени сѣ рѣката на метафизическото и схоластическо искусство. Както хемията, която е ключѣтъ на великолѣпний храмѣ на сичкитѣ природни науки въобще, както вече тя е придобила голѣма важностѣ по това, че много съдѣйствува да ускори, възвиши и усвѣрши въ единѣ много голѣмѣ размѣрѣ чловѣшкиятѣ напредѣкъ — въ материялно отношение, съшто не под-малка важностѣ има-ште и физиологията не подирѣ дълго време за напредванието и усвѣршенствованието на чловѣшкий животѣ — въ умствено и нравствено отношение, както под-горѣ рекохѣме.

За това именно въздаваме тѣй голѣмо значение на това най-ново Д^р В. х Ст. Берово списание, за това гледаме да стане критический му разборѣ най-справедливѣ и достоинѣ отѣ старна на „Бѣл. Кн. Дружество“ тѣй, штото да останѣ благодаренѣ отѣ него и съчинителятѣ му и публиката ни, между която ште жѣлаеме да сѣ распрѣснѣ насѣдѣ споменѣтото списание и, въ едно кѣсо време, да стигнѣше до нѣколко издания — за общта радостѣ, утѣха и за насърчение на цѣлѣ бѣлгарски свѣтъ. Таково е нашето жѣлание както за това списание тѣй и за сички други бѣлгарски съчинения, на които надлѣжното распространение помежду народѣтъ ни, не малко зависи отѣ това, спорѣдѣ както ний мислимѣ, ако тѣ бѣдѣтъ благоразумно съставени — съответствено за народѣтъ.

А че това зависи много, да не казваме — твърдѣ много — отѣ благоразумното умѣние, отѣ добрата воля и отѣ писателското достоинство на самитѣ ни писатели, не ште много доказванѣе. Единѣ въ своето занятие достоинѣ майсторѣ, какѣвто и да бѣде занаята му, никога не му дост-

рашава, че неште може да си расправи стоката, — напро- тивъ, той е увѣренъ, че ште я купуватъ всички — и съ доб- ра цѣна, заштото добрата стока купува съки — съ благодарене. Или — да уведемъ други примѣръ: единъ превъсходенъ вла- дѣтель надъ музикалното искусство, макаръ и да бѣде родомъ Циганинъ, кога улови н. пр. цигулката и зачне да цигува тѣй хубаво, тѣй напето и сладко, штото да ни се струва като че сме стѣпили въ храмътъ на ангелската музика въ небето, то- гава всѣки тича да слуша това хубаво цигуване, и, ко- га престане, всички почти гледатъ, съ каквото могѣтъ, да възблагодарятъ искусственикътъ колкото пѣ-много, за да се насладятъ пакъ съ това негово тѣй възвишено искусство.

Съшто така е работата и съсъ писателското искусство. Истина, че тѣ до сега не е могло у насъ да се развие и да напредне, заштото досегашнитъ обстоятелства въ отечество- то ни твърдѣ сѣ били за това неприязненни; и, по това отъ друга старна не можемъ да не признаеме истината, че кни- жовната продажба у насъ е оште много слаба. Но колкото пѣвече се пробужда и втурга народътъ къмъ учението, и се приближава така до пълното човѣшко самосъзнание, толкова пѣ-голъма ште става продажбата на книгитъ ни, — *само ако тѣ бѣдѣтъ писани, колкото е възможно, пѣ-приближително и пѣ-сѣразмѣрно съ пѣрвитъ сѣштествующи нужди и потреб- ности на народа и отечеството ни*, заштото отъ такива книги, народътъ ни, слѣдъ прочитанието имъ, не може да не извлѣче съштественни ползи въ много отношения, и сѣтнини- тѣ отъ това не могѣтъ да бѣдѣтъ други, освѣнъ че (народътъ) ште почне да си накупва оште пѣ-вече книги. Трѣба-ли пакъ да се питаме и тука, отъ кого зависи това, да-ли не тѣк- мо отъ писателитъ ни? Да, ний казваме — че отъ тѣхъ.

Нашитъ писатели, понъ сегашнитъ — трѣба да списватъ такива съчинения, штото отъ тѣхъ да остава благодарна не само читаяштата ни публика, нъ и насъки Българинъ и Бъл- гарка, които сѣ били злочести да останѣтъ лишени отъ по- знанието на „книга и писмо“, да разпалятъ чрезъ тѣхъ пламенна любовъ въ сѣрцата имъ, за да се научатъ и тѣ да читѣтъ и пишѣтъ малко-много, ако не сички, тѣ понъ доста отъ тѣхъ.

Ето най-великото достоинство на съки единъ народенъ-попу-

ляренъ писателъ, ето най-първото свето послание на българскитъ наши писатели, особено на сегашнитъ. —

Истинното писателско достоинство състои се въ това, че трѣба писателятъ да знае добръ *што* пише и *какъ* го пише; или, съ други думи да кажемъ, основателно да познава: 1) *предмѣтътъ*, за който се зема да пише, и 2) *народътъ*, за когото тѣмки да съчини това или онова списание.

Оние отъ нашитъ писатели (ако можемъ да кажемъ че имаме вече *съшти* писатели, каквито разбира просвѣтителитъ свѣтъ) който, при сичко че доста добръ *сами* се познаватъ за неспособни да изпълняватъ колко-годъ горнитъ двѣ условия, — при списването на своитъ умственни произведения, аче пакъ си оставатъ „работници на книжовното поле“, на-да-ли заслужаватъ тие български *писачи* по-друго уважение отъ онога, което преди малко заслужавахъ насѣдъ въ горкото ни отечество билеритъ-доктори съсъ дългитъ интриги отъ Янина — за тяхното лѣкарско искусство; и не знайме, на такивато ни „писатели“, дали се пада да се наричатъ *истинни доброжелатели* на свѣятъ народъ и отечество, и — слѣдователно, да-ли трѣба да имъ се върва, че тѣ отсърце „посвещаватъ трудоветъ си на олтарятъ за всенародното наше добро“.

Ами колко има помежду нашитъ досегашни писатели, които да са увардвали гореспоменѣтитъ условия съедна каква-годъ строгостъ, при съставение на своитъ списания? Я нѣка оставимъ туй питаніе, че може да ни се стори много дълбоко — за отговоръ отъ наша старна, и, по-добрь, да си положимъ друго — по-смирено питаніе, сирѣчь: да-ли има помежду нашитъ писатели понѣ толкосъ души, колкото прѣсти ни далъ Господъ на двѣтъ ни рѣцѣ, които писатели съсъ съвършенна пълнота да познаватъ и *съзнаватъ* съштото значение на рѣченнитъ двѣ условия? Най-добъръ отговоръ на това ни питаніе могло би да ни даде разглежданието на сичкитъ до сега излѣзли български книги. А сега — отъ своя старна — ште забѣлѣжимъ само, че си позволихме да направимъ това питаніе не съ цѣль — да покажимъ белки че не се благодаримъ съ което имаме и пр., но именно съ такова намѣрение: за да изкажимъ великото си желание и признание, че трѣба истина да сме благодарни отъ това што имаме до сега, но че оште по-нужно и по-потрѣбно е да търсимъ съ едно пра-

вилно постоянство и по-доброто, защото добриятъ взрѣжъ къмъ истинний напредѣкъ се състои само въ непрестанното исканье и всестранното тѣрсенье на по-доброто.

Отъ тая точка гледищица на българската нововъзрождаема книжнина, не можемъ да не изкажемъ съ особено благодарение великото си успокоение и радостъ, съ които осъщаме да се наслажда тѣй много душата ни предъ нови нѣкои, твърде важни и многонадѣжни за благодатенъ плодъ овощици, които, виждаме да са поникнѣли, а някои щѣтъ незабавно да поникнѣтъ въ градината на българската наша книжнина. Макаръ въ същностъ и да са тѣ самитъ първи и крѣпки опште овощици въ книжовното ни българско поле-по родѣтъ или качеството и по формата си, но сѣ трѣба съ най-дълбоко благоговение да да кажемъ: слава Богу, че ги има вече, че не са у насъ думи, ами истински вече фактъ. Подъ тие явления, които безъ съмнѣние трѣба да възбуждатъ едно твърде сладко утѣшение въ сърцето на сѣки единъ чувствителенъ Българинъ и Българка, разбираме тука появилитъ се вече нѣкои и други списания на българскій езикъ за нѣкои предмѣти и по естественнитъ науки. Отъ тие списания — и по важностъ и по голѣмина на своятъ обемъ — на първо мѣсто стои, безъ всѣко противорѣчие, най-новото списание на г. Др. В. х. Ст. Берна, по поводѣтъ на което рекохме да напишемъ тие си нѣколко тукъ редове. Отъ предисловието на споменѣтото му списание ний виждаме, че г. докторъ съвършено се е прехвърлилъ въ най-благословенното безмърно поле на природнитъ науки, за да работи тамо съ всичкитъ си сили за народѣтъ и отечеството, които той тѣй горешто обича и високо почита, — кѣто вечетѣкми негова милостъ да довърши и издаде цѣль редъ книги по естественнитъ науки, както *Зоология*, *Минерология*, *Ботаника* и пр., — книги, които са най-потрѣбни и най-полезни за сѣкиго на сегашно време — а особено за насъ — Българитъ. Нѣка ни бѣде позволено да не затаимъ и тука особенното си задоволение, дѣто виждаме да е преминѣлъ г. докторъ на споменѣтото поле, въ което господствува най-добрь и най-много може да „сѣдѣйствува въ единъ по-обширенъ кругъ въ разпространение-то на просвѣщеніе-то и образование-то въ отечество-то ни.“

Ште си позволимъ да потвърдимъ това си изречение съ нѣколко доводи.

Първо, г-нъ докторъ, на когото искуството или да кажемъ — специалността е *медицината*, а тя като не е друго освѣнъ съвокупниятъ най-практиченъ и най-полезенъ резултатъ отъ безцѣннитъ трудове на сичкитъ досегашни природоиспитатели за увардване и укрѣпчаване на първата и най-велика потребностъ на чловѣкътъ за честитото му съшествование на свѣта, безъ съмнѣние, може *най-вѣрно* да работи *само* въ полето на природнитъ науки и отъ тамо да принесе съшественни и много ползи на отечеството.

Второ, — извѣстно е, че просвѣтенитъ днесъ европейски и неевропейски народи иматъ вече хиляди съчинения и по сичкитъ естественни науки, отъ които всѣка една е както издирена и обработена съ всички досега възможни подробности и тънкости, тѣй изложена и накъсо и пространно, и научно и популярно — споредъ сегашнитъ и по-нататашни дѣйствителни нужди и потребности на обществото. Въ това отношение отличава се отъ неевропейскитъ литератури *американската*, а отъ европейскитъ *английската, френската и нѣмската* особено; отъ словѣнскитъ наши литератури само чехската заслужва до сега особно уважение отъ къмъ популярното изложение на много вече съчинения по естественнитъ науки. Тие готови вече материяли, отъ всѣка старна критически обсъдени отъ сички най-първи авторитети на свѣта, стоятъ въ пълно разположение съкиму да се възползува колкото и както ште отъ тѣхъ. Следователно сѣ тѣй съшто въ разположение и г. доктору, който, прочее безъ всѣки голѣми затруднения и мъчности, има най-широка възможностъ да избере отъ хубави по-хубави материали отъ тѣхъ — за съставение на своитъ съчинения по естественнитъ науки, както непременно ште да е сторилъ при съставението на своето най-ново съчинение. Тукъ изисква се само, да умѣе, разбира се, *какъ* да пише и за *кого* пише, а г. докторъ, който е единъ отъ най-трудолюбивитъ ни учени хора, — който отъ 15-16 години насамъ постоянно живѣе помежду милитъ си еднородци, и който въстояние на сичко това време виждаме непрестанно да се упражнява въ сериозно писателско занятие, ималъ е вече доста възможностъ да *изучи* малко-много съш-

тото положение на народътъ си — въ умственнo и въ нравственнo отношение, и, слѣдов. да *умѣе* вече превъзходно, какъ да пише за него, штото съ писаното си да принесе съшта полза на когото желае.

Третъо, — онова, което непосредственнo и най-много съдѣйствува за блаженствуванieto днесъ на просвъштенитъ народи отъ сѣка старна: да си прекарватъ социалниятъ животъ съ единъ начинъ тѣй благороденъ, кѣто се отгървахъ отъ сѣкакви вредоносни обичаи, нрави, предрасѣдъци и суевѣрия; да си извършватъ сичкитъ работи за преживяванieto си съ толкова леснини и охолности: единъ човѣкъ, н. пр. да изработва на день толкова работа, колкото отпреди е трѣбало нѣколко дни и хиляди хора да работятъ; да пише човѣкъ и да проводи писмо въ нѣколко минути на едно най-далечно мѣсто, за дѣто е трѣбало други пѣтъ цѣли дни и мѣсеци; да иде за единъ день отъ едно мѣсто на друго, за което други пѣтъ му е трѣбало нѣколко дни и недѣли; да измисли и усъвършенствува толкова работи до единъ много високъ степенъ, и сега да ги прави и продава за една най-долна цѣна, — на сичко това главната причина е — голѣмото и повсѣдно распространение на природнитъ науки между реченитъ народи, или, другояче да кажемъ, дълбокото имъ и ближно запознавание съ природата, която е самиятъ най-благодатенъ изворъ на сичкитъ добрини за човѣчеството на той-зи свѣтъ. Безъ таковато запознавание на реченнитъ народи съ природата, тѣ штѣхъ и до тосъ часъ да стенѣтъ подъ свирѣпий натисѣкъ на най-злочестенъ отъ сѣка старна животъ, какѣвто видиме да прекарватъ и до днесъ нѣкои диви племена въ пѣ-голѣмата частъ на Африка, Австралия и отъ части въ Азия. А кому вече не е извѣстно това, че — за той-зи днесъ тѣй безкраенъ човѣшки напръдокъ — имаме да благодаримъ най-много на природоиспитателитъ, на тѣйзи всемирни апостоли, които открихъ вѣчни и най-голѣми истини за да избавятъ цѣлото човѣчество за сѣкогажъ отъ неговото толкос-годишно лутание по океанитъ на пустовѣрието и на всички други безбройни тегла на душата и на тѣлото му; които оставихъ на потомството хиляди съчинения по своитъ специални издирвания, за да може тѣ чрезъ тѣхъ да ублагочестява и ублагородява положението и живота си несамо за

тойзи нѣ и за онзи свѣтъ, защото само онзи човѣкъ може най-сѣзнателно и най-достойно да почита истиннаго Бога, да оцѣнява и уважава неговото величие, безмърната мъдростъ, добрина и благодать, който е сърдеченъ любитель на природата и най-паче който се е запозналъ малко много съ нея, защото олицетворението на истинната божия благодать, всесилие, премъдростъ и всемогъштие за човѣчеството на тосъ свѣтъ е тази всемирна природа, която съществува и се управлява отъ того самага Бога.

Споредъ това, ако има нѣшто на тосъ часъ съвсѣмъ да липсва на Българитѣ и отъ друга старна да е едно отъ най-необходимитѣ сръдства за тяхното скорошно, основателно и отъ сѣка старна здраво развивание и въобще ублагочестяване, то е споредъ насъ, — распространението особено на естественнитѣ познания между народътъ ни — по край другитѣ, и то подъ единъ наистина обштонароденъ или популяренъ видъ. Естетики, логики, психологии, риторики и пр. малко — ште ни ползватъ особено на днешенъ день; но физики, естествени истории, ботаники, зоологии, хемии и пр. ште ни принесътъ наистина много ползи въ сѣко едно отношение.

Сегашната българска наша младежъ, която е душата на най-ближната ни народна бъднина, само чрезъ основателно усвояване на познанията за природата ште може правилно да развие и да обогати своитѣ умственни и нравственни сили и способности, — да ги укрѣпи, да ги възвиши и приготви за единъ съвършенъ гражданственни животъ, въ какъвто само може човѣкъ да бъде напълно полезенъ и за себе-си и за милото си отечество. Съ това не искаме ний да кажеме, че не даваме никакво значение на философическитѣ или гуманни наречени познания, или пъкъ че имъ желаеме даже и пълното изключение отъ сичкитѣ български учебни заведения. Тѣй не мислимъ ний, ами казваме, че ний-Българитѣ, особено сега — споредъ сегашното дѣйствително положение на народътъ си отъ къмъ умствената му и нравствена старна, тѣй и споредъ географическото положение на милото ни отечество, ний трѣба да обърнемъ едно голѣмо внимание на природнитѣ познания и да гледаме вече единъ часъ по-скоро да ги распространяваме насъдъ помѣжду народа си, защото просвѣщенитѣ народи

отъ тѣзи познания най-много си отвориха очитъ — да познаятъ *до-сушъ*, што е човѣкъ, што е свѣтъ и пр. и чрезъ тѣхъ можахъ да достигнѣтъ до едно тѣй грѣмодно богатство и въ умственнo и въ материялно отношение, както вече повторихме нѣколко пѣти въ това си изложение. Слѣдователно и намъ штѣтъ природнитѣ познания да принесѣтъ такива голѣми добрини, толкова повече, че ний сме народъ, който по-вече обича положителни работи. А главнитѣ причини на положителниятъ ни или, иначе да речемъ, практиченъ характеръ, споредъ насъ, се намѣрватъ въ това, дѣто 1) ний сме Словѣне и като такива, не можемъ — споредъ характерътъ си — да не предпочитаме положителнитѣ работи отъ другитѣ; 2) географическото положение на отечеството ни е таково, штото карани, покрай другитѣ си поминѣци, както орачество, малко-много търговия, нѣкои занаети и пр., да увѣждаме и развиваме не само сички разни занаети, нѣ опште и всѣкъвъ родъ въобште отъ сичката индустрия. А за добро разцѣвтявание на занаетитѣ и на малката и голѣма въобште индустрия, разбира се, че *само* природнитѣ науки са нужни и потребни.

Ето зашто по-горѣ казахме, че се радваме, кѣто гледаме, че подбраха и въ бѣл. книжнина да се появяватъ книжки за природнитѣ познания; ето зашто се радваме и отъ се сѣ срѣце поздравяваме г. Др В. х. Ст. Берона за избирванието на това му ново поприште, въ което имаме пълна надѣжба че ште бѣде господству *„практическимъ образомъ“* полезенъ на своитѣ еднородци, заштото ште може да имъ представя съчиненията си „подъ единъ общенароденъ или популяренъ видъ“, и на мѣсти — дѣто трѣба — „перифрастическимъ способомъ“, както видиме да се изражава и самъ той въ предисловието на своята Естествена Исторія. —

Кѣто вече не ни позволява тука нито мѣстото нито времето, отлагаме за въ по-нататѣшнитѣ книжки изложението на рѣцензиитѣ си и на книжовнитѣ си извѣстия за други разни бѣлгарски и небѣлгарски списания, както за „*Училиште*“, „*Мірозрѣніе*“ и пр.

За сега нѣка ни бѣде позволено да извѣстимъ накѣсо почтенната бѣлгарска публика понѣ съ слѣднитѣ двѣ-три небѣлгарски произведения, които за насъ — Бѣлгаретъ са най-важни, и, по това, само насъ могѣтъ крайно да занимаватъ, —

разумѣва се, ако ний — сами умѣемъ за себе-си да съзнаваме тая имъ велика важность.

Ето ги:

Die geologischen Verhältnisse des östlichen Theiles der europäischen Türkei.

Nebst einer geologischen Karte in Farbendruck. Von Professor Dr. Ferdinand v. Hochstetter. (Mit 20 Holzschnitten.)—

Источната старна на европейска Турция въ геологическо отношение. Наедно съ една геологическа харта, напечатана съ бои. Отъ професора Др Фердинанда Хохштетера. (Съсъ 20 дръворѣзби.) Това описание е изложено въ периодическото списание на *царско-кралското геологическо заведение* у Вѣна ¹⁾, и състои се току речи отъ 100 стр., кѣто започва въ поменѣтиятъ журналъ отъ стр. 365 и свършва на стр. 461. При всичкото си кратко изложение, тоя материялъ е не малко богатъ и, както по-горѣ се изразихме, заслужва — по важноста си за насъ — най-големо внимание отъ всѣки чувствителенъ Българинъ. Въ него г. Хохштетеръ, ученний нѣмски геологъ, описва геологически: 1) сичка почти Тракия, особено источна, северна и сръдня Тракия; 2) сичкото побалканско землиште — отъ черно море чакъ до сръбскитъ граници; 3) цѣлата родопска планина или границитъ между Македония и Тракия; и 4) сичка сѣверна Македония, и часть на сръдня и и источна Македония. Както описанието тѣй и самата придружена съ него геологическа харта обема почти целото ни отечество т. е. собствена България (безъ Доброджа), Тракия и Македония.

И така отъ тоя душевенъ трудъ на г. Хохштетера, който го е извършилъ самъ и непосредственно ²⁾, земаме доста понятие за сичко, дѣ што се намѣрва въ пазвитъ на милото ни отечество (,както каменни въглишта и много други съкакви изкопаеми богатства), приемаме единъ разгледъ върху сичко, до сега недотѣкнѣто богатство, съ което отечеството ни е надарила тѣй много прештедрата наша майка-природа. Отъ изучванието на тоя

1) Виж. Jahrbuch der kaiserlich-königlichen geologischen Reichsanstalt. Jahrgang 1870. XX Band. III Heft. Wien. —

2) Г-нъ Др Хохштетеръ направи едно голѣмо пътувание по отечеството ни на 1869 презъ лѣтото и самъ е изучвалъ тамо сичкитъ старни, които описва тука. Негова милость започнѣлъ да обнародва обширно описание на това си пътувание въ журналѣтъ на царско-кралското Географическо Дружество у Вѣна. 1870.

материялъ, ний можемъ да предвидемъ и предразсѣдимъ, дѣ въ отечеството ни най-много ште се развие за напредъ и ште разцвѣти фабричната дѣятелность и въобще разнитъ родовена сичката долня и горня индустрия, което не е освѣнъ единъ отъ най-първитъ жизненни питания за нашето най-ближно бъдѣште. Съ една дума, г. Хохштетеръ, който заслужва почетъ и уважение отъ всички наши еднородци, дава ни най-приятна възможность съ тоя свой благороденъ трудъ, да почнемъ вече сериозно да премисляме за оздравение и утвърждение на първата си национална опора за честитата си бъднина въ материално отношение.

Въ единъ отъ идушитѣ бройове на „Пер. Списание“, ние ште се опитае да дадеме едно по-обширно извѣстие за това произведение, къто тѣкчимъ да направимъ единъ приличенъ изводъ отъ него; или, ако намѣримъ за по-добрь, ште преведемъ на български всичкото описание и ште го напечатимъ въ двѣ-три книжки на „Пер. Сп.“, къто ште го снабдимъ съсь нѣколко потрѣбни забѣлѣжки отъ насъ. —

Reise in Süd-Serbien und Nord-Bulgarien. Von F. Kanitz. (mit 5 Tafeln und 1 Karte.) Wien. 1868. — **Пътувание по южна Сърбия и по северна България.** Отъ Ф. Каница (съсь 5 таблици и 1 харта.) Въна. 1868. Стр. 74.

Въ това списание, на което форматътъ е голѣмъ и четвортитъ, описватъ се географически, исторически и отъ части етнографически югоисточнитъ погранични старни на Сърбия и северозападнитъ старни на отечеството ни. И отъ тие ни малко думи върваме съки да види, колко е важно и това списание за насъ, което не малко ни служи за доброто изучаване на предѣлитъ, които се описватъ въ него. Едно отъ най-първитъ условия за да успѣва единъ народъ умственно, както трѣба, и за да оздрави съ тоя начинъ свдѣятъ самостоятеленъ душевни животъ и нациолна бъднина — е *основателното познание на отечеството си* въ най-широкъ смисълъ на думата. За това не можемъ да не бъдемъ сърдечно благодарни г-ну Каницу, който въ туй отношение ште може твърдъ много да ни съдѣйствува. Негова милость става вече нѣколко пѣти ходи по нѣкои старни изъ отечеството ни, и както самъ ни е съобщилъ, има намѣрение да обходи постѣпенно всичкото ни отечество, за да го изучи добрь и послѣ да го опише.

По-нататък ний се надяваме да ни се падни възможностъ, за да дадемъ на читателитъ си едно по-обширно извѣстие и за горѣказанното списание на г. Каница, както и за другитъ му списания, които иматъ нѣкакъвъ интересъ за насъ. За сега ште свършимъ думата си тукъ съ тая забѣлежка само, че г. Каницъ, който е вече стѣпилъ въ сношение съ „Бъл. Кн. Дружество“, е единъ отъ оние по-нови европейски учени-пътователи по отечеството ни, които съ особена ревностъ и старание са се зели да изучаватъ нашето отечество и народъ.³⁾—

Прѣдсѣдателтъ на дѣйст. членове, г. М. Дриновъ въ Москва извѣстилъ се е отъ г. Макушева изъ Венеция, че г-нъ *Лежанъ*, извѣстний френский етнографъ печата сегаработи твърдъ важни за насъ-Българетъ:

1. *Етнографическата си карта прѣправена, на голъмъ форматъ; и*

2. *Описание статистическо-географическо-етнографическо на Европейска Турция*, което ште състави единъ голъмъ томъ. —

По край това радостно извѣстие, можемъ опште да съобщимъ на еднородцитъ си и това, че г. Дриновъ е положилъ грижа да се подарятъ на Дружеството ни всичкитъ ръкописи на приснопаветний *Венелина*. —

Тукъ бързаме да предизвѣстимъ еднородцитъ си опште и за това, че ште можемъ на скоро да почнемъ въ „Пер. Списание“ постепенното изложение на излезлитъ досега новобългарски книги и вѣстници. За отличното имъ съставяние въ единъ доста пълень *азбученъ* разписъ имаме сърдечно да благодаримъ внуку на славний *П. Шафарика*, младому г. *И. Иреку* (у Въна), който готви и други свой душевенъ трудъ за подаряване на „Бъл. Кн. Дружество“ — сирѣчь: *описание на всичкитъ нему до сега извѣстни наши листини (грамоти), издани отъ българскитъ царе*. —

3) Между друго, г-нъ Каницъ готви да издаде едно—въ обширенъ видъ—описание на сѣкатата северозападна старна на милото ни отечество—въ отношение географическо, топографическо, археологическо и пр. Това списание ште бѣде придружено съ една нему съставѣнна карта за рѣченитъ наши български предѣли.

Освѣнъ това, негова милостъ, кѣто и самъ вѣнштъ живописецъ, спелъ е—въ доста голъмъ размѣръ и хубавичко вече изработилъ съ бои—ликътъ на Видинъ; Българчицъ, Нишъ и на други градишта и мѣста въ западнитъ старни на отечеството ни, на които ликове надлежното и по-скорошно издание желателно е, да станѣше чрезъ штедри рѣцѣ на сами наши нѣкои благородни еднородци. —

Съ идущата третя книжка на „П. Сп.“ надѣмъ се да можемъ да съобщимъ на почтенитѣ читатели нѣколко думи за **едно кратко описание на Българитѣ и на отечеството ни** отъ единъ пруски офицеринъ, който, както се научаваме, по заповѣдь на своето правителство, е обходилъ преди малко време балканскій полуостровъ, за да го изучи и опише — за правителството си. —

„Бъл. Кн. Дружество“, кѣто вече е стѣпало въ сношение съ повече академии и съсъ други подобни учени Дружества по разни старни въ Европа, както и особено съ нѣкои европейски учени мъжие, има надѣжба вече да може за напредъ повече и повече да бѣде извѣстявано съ една постоянна правилностъ понѣ за по-главнитѣ работи, които ставатъ въ пространното царство на всичкий ученъ мѣръ и които иматъ малкъ или голѣмъ интересъ за насъ. Библиотека-та на Дружеството, въ слѣдствие на това му сношение, започнѣла е отъ нѣкое време насамъ значително да се обогатява, кѣто мусѣ въ даръ присигнѣли вече (а нѣкои сѣ на пристигване), много списания и други драгоцѣнни работи отъ разни учени лица и корпорации, както изъ *Лондонъ, Вѣна, Петербургъ, Прага, Москва, Краковъ, Загребъ, Львовъ, Киевъ, Липиска, Одеса* и пр. и пр., за които ште бѣдемъ честити да изложимъ едно обширно извѣстие на почтенната наша публика въ идущитѣ книжки на „Пер. Списание“. Тука трѣба да забѣлѣжимъ, че отъ сички тие споменѣти мѣста проявяватъ се най-живи съчувствия къмъ Дружеството за неговото успѣшествование и добъръ успѣхъ, за което несъмнѣнно трѣба всеки Българинъ и Българка да се радва отъ цѣла душа и сърце.

Тука ште си позволимъ съ особенно задоволение да зарадваме еднородцитѣ си съсъ означение славнитѣ имена на нѣкои отъ оние учени мъжие, съ които Дружеството се намѣрва вече въ сношение и които, между другитѣ, съ радостъ и благодарение приехѣ да почитѣтъ Дружеството ни съ любезното си, по възможности, участвование въ умственната му и нравственна дѣятелностъ. Тие сѣ: негово високопреподобие Архимандритъ Отецъ *Лсониѣ* (въ Москва), който се занимава съ историята на южнитѣ Словѣне; г. *П. Безсоновъ* (въ Москва); г. проф. Др *Миклошичъ* (у Вѣна), г. проф. *М. Хатага* (въ Прага), най-прочути днесъ словѣнски езиковѣдци (фило-

лози); г. Др *И. Чинманъ*, професоръ на черковното право на источната православна черква при вѣнскій университетъ, и пр.

Освѣтъ тие господа, Дружеството е спечелило за свой сътрудникъ въ умственната си дѣятелностъ оште: г-нъ *А. Патера* (въ Прага), който е чиновникъ при музеятъ на чешкото кралевство и който се занимава особено съ историята на книжнината на всички Словѣне. —

КНИГОПИСЬ.

Въ тая рубрика ште извѣстяваме читателитѣ си за появяванието на сички български списания, вѣстници и пр., а такожде и на такива небългарски, които иматъ нѣкакъвси по-ближенъ интересъ за насъ, кѣто ште назначаваме наименованието на сѣко списание и пр., името на съчинителятъ му; постѣ дѣ и кога е излѣзло, и отъ колко страници състои.

Такова извѣстие Дружеството ште дава, разбира се, само за ония списания и вѣстници, които приема то или за появяванието на които се извѣства отъ вѣрно мѣсто. —

[български.]

ЕСТЕСТВЕННА ИСТОРИЯ. съчинена отъ *Василя Х. Стоянова-Беронъ*. Доктора Медицины и Хирургій. Болградъ. 1870. стр. 456. —

НАЧАЛНА ГРАММАТИКА за изучение на българскій языкъ. По *К. Говорова* наредилъ *С. Радловъ*. Книжка I. Болградъ. 1870. Стр. 116. —

ВЕЛЕСЛАВА, Българска княгиня. Драма въ петъ дѣйствиѣ. Отъ *Д. П. Войникова*. Браила. 1870. Стр. 112. —

ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕДЪ на **БЪЛГАРСКА-ТА ЦЪРКВА** отъ самото ѣ начало и до днесъ. Отъ *Марина Дринова*. Вѣна. 1869. Стр. 188. —

ПОГЛЕДЪ врѣхъ происхождение-то на българскій народъ и начало на Българската Исторія. Отъ *Марина Дринова*. Вѣна. 1869. Стр. 100. —

ВОДАЧЪ-ТЬ ПО ПЪТЯ НА ЖИВОТА. Преведе и издаде съ свое изживение *Алеко А. Кръстевичъ*. Вѣна 1870. Стр. 222. —

БЪЛГАРСКИ БАСНИ. Отъ *Цаия Гинчова*. Русе (Русчукъ). 1870. Стр. 112. —

ЧИТАЛИЩЕ поврѣменно списание, издаваемо отъ българското читалиште въ Цариградъ. Излазя два пѣтя въ мѣсеца по три печатни коли. Главенъ редакторъ *М. Д. Балабановъ*. Цариградъ. 1870. Стр. 48. —

МИРОЗРѢНИЕ. или Български Инвалидъ — списание повременно. (излазя ежемѣсечно въ двѣ брошури по два печатни листовѣ). Редакторъ *Ив. Добровски*. Букурещъ. 1870. Стр. 16. —

УЧИЛИЩЕ (забавно и поучно периодическо списание) Излиза— два пъти презъ мѣсеца по 1 печатна кола. Уредникъ-издатель Р. Блъсковъ. Букурещъ. 1870.—

[небългарски]

БОГОМИЛЬСТВО, Болгарская Ересь отъ Магистра В. Левицкій. Петербургъ. 1870.—

ОРИЧЪ, црногореки годишньак стари и нови за просту годину 1870. Уредио І. Сундечичъ. (VI. година.) На Цетињу. Стр. 80.—

СЕРБОБРАНКЕ, лиричне, родолѹбне пѣсме, Спѣвао Ристо Миличъ. На Цетињу. 1870. Стр. 72.—

Тука имаше нинѣ да слѣдва изложението оште на други разни словѣнски книги, както: чески, полски, хърватски и пр., но, кѣто нѣма въ печатницата потрѣбнитѣ букви за вѣрно означение на тия списания, ний сме, противъ волята си, принудени да оставимъ за пѡ-нататѣкъ изложението имъ.—

ОБШТА ЗАБѢЛЖКА

Кѣмъ списователитѣ ни възобште и особено кѣмъ сички тѣ ни книгоизваждачи и пѡ-заможни интеллигенти наши еднородци.

За да бѣде пѡ-пълень, пѡ-свѣършенъ и — слѣдователно — пѡ-ползователень „Книгописатѣл“ ни (—за българскитѣ книги разбираме тука) както и „Книжовнитѣ ни Вѣсти,“ твѣрдѣ ежелателно, „Бъл. Кн. Дружество“ да приема редовно и овреме въ дарѣ баремъ по едно тѣло отъ сѣко българско списание — за библиотеката си; или, ако това небѣдѣше, всички български списатели и книгоизваждачи да му извѣстятъ сѣ една постоянна редовность и точность понѣ за появляванието на всѣко свое кое да е списание, — сирѣчь да му забѣлжватъ имената на списанията си и пр. дѣ и кога сѣ излѣзли, и по колко страници съдържаватъ. Истина, че Дружеството — споредъ чл. 5 на уставѣтъ си, трѣба да глѣда самѡ — чрезъ свои собственни средства да си набавва „по едно тѣло най-малко отъ сичкитѣ книги, вѣстници и пр., които сѣ излѣзли до сега и излѣзватъ на български.“ Това е така. Но, за да изпълня Дружеството и това си-задѣлжение, потрѣбни му сѣ достаточни средства — *парични*, а такивато негови средства на тосѣ часъ едвамъ могѣтъ да стигѣтъ за пѣлно покри-

вание на неговите неизбежни разноси, предвидни и означени въ тас-годишниятъ му (второгодишенъ) бюджетъ, — казваме *едвамъ*, защото оште не всички отъ обштаннитъ му и записани капитали са се внесли за втората му година, а и повечето отъ внесенитъ вече количества на Дружеството внесохъ се доста закъснително, — слѣдъ нѣколко мѣсеца отъ започванието на втората му година.

Дружеството, къто не смѣе и нито пѣкъ посрѣшта своитъ биваеми разноси съ докачване на капиталитъ си, а *само* чрезъ доходитъ (процентитъ) отъ капиталитъ си, както е извѣстно всѣкому, отъ дѣ прочее да земе средства за посрѣштане и на извънредни нѣкои разноси?.

Но, „Бъл. Кн. Дружество“ и да има доволно средства материялни, сѣ пакъ би трѣбало да му се праштатъ въ даръ по едно-две тѣла, ако не отъ всички тѣ баремъ отъ помногото издавани български разни списания, както приематъ въ даръ съкакви съчинения и най-богати подобни учени Дружества по други мѣста въ Европа, дѣто всѣки списователъ или книгоизваждачъ прави си особена честь, къто му се падне прилѣжъ да поднесе въ даръ на учени корпорации както и на такива лица свои списания и пр. И най-добръ устроенитъ, и материялно най-богатитъ учени европейски Дружества обогатяватъ си народнитъ библиотеки повечето, може да се каже, съ *подарени* книги и накупватъ си само за гранични или и домашни такива списания, които не получаватъ въ даръ. А за нашето „Бъл. Кн. Дружество“, което — въ едно тѣй късо време, разбира се — не е могло оште да заекне и да се засили въ пълното си утвърждение — до колкото трѣба — нито отъ къмъ нравственна нито отъ къмъ материялна старна, колко повече се изисква, понѣ за сега, да му се обогатява библиотеката съ подарявани (български) списания! Истина, че по другитъ мѣста въ Европа, ученитъ Дружества правятъ много подарѣци отъ себе-си съ книги, но тия книги или списания сѣ отъ тѣхъ сами издадени, повечето даже и съставени и издадени. А въ това отношение именно „Бъл. Кн. Дружество“ заслужва най-голяма почитъ и уважение отъ всѣкого, защото, при всичката си ускѣдностъ, тѣ вече подарява до 400 словомъ **четири стотинъ** тѣла отъ книжкитъ на „Пер. Списание“: около 200 за разни мѣста по отечеството ни и близо до 200 на учени корпорации,

лица, и пр. по различни старни въ Европа, както по-долу ште се увѣри всѣки отъ читателитѣ ни. Той-зи неговъ подарокъ струва тъкмо 400 наполеон-дора или около 37,000 гроша турски пари.

Но тука може да ни каже нѣкой: „на-ли цѣлта на Дружеството е—да распрострѣнява просвѣштение между народа, то трѣба да купува за подаряване книги български“ и пр. На тоя господинъ билъ би наший отговоръ слѣдний: както си купува народътъ хлѣбъ и соль, трѣба да го научимъ и книги да си купува; и да обдаряваме съ книги само оние наши еднородци и еднородки, на които не е възможно да си купуватъ. А цѣлта на Дружеството, макаръ и да е *распространение просвѣштение между* народътъ, но средствата за постигване на цѣлта му не се състоятъ главно въ това, да купува или да продава книги, ами да *избирва отъ сички науки полезни и добри познания за народа, а преимущественно да открива и обработва научно и популярно здрави материяли за българската история и езикъ, които послъ пречистени, тѣй да кажемъ, и средени да распространява между народа чрезъ своитѣ органи.*

Това е главната цѣль на „Бъл. Кн. Дружество“ и това сѣ главнитѣ средства за постигване цѣлта му. Трѣба вече всѣки отъ насъ, да разбере това добръ, да го знае и повни хубаво, за да не подпада послъ въ *непростителни* заблуждения въ сѣжденията си за дѣлото въобщте на Дружеството.—

Слѣдъ тия нѣколко обяснителни думи, ний ште си позволимъ публично да поднесемъ учтиво умоление на сичкитѣ наши български писатели, книгоизваждачи и въобщте на сички истинни наши родолюбци, за да благоизволятъ и да прашатъ въ даръ на „Бъл Кн. Дружество“—понъ за сега—най-малко по едно тѣло отъ сички свои списания—за библитеката на това Дружество. Покрай това си умоление, ний не штемъ да се спремъ тука и да не направимъ друго свое учтиво предложение на реченнитѣ си еднородци за да приемнѣтъ, ако иматъ благодарение, и да изпроваждатъ въ даръ отъ списанията си оште до нѣколко по-извѣстни учени европейски корпорации и заведения чрезъ „Бъл. Кн. Дружество“, което, както по-горъ ракохме, е свързало вече сношение съ повечето отъ тѣхъ, и слѣдователно може да

имъ ги прашта твърдъ лесно — отъ старна на поларитѣлитъ. Само подарителитъ трѣба, разбира се, всекогажъ навреме да теглятъ отъ себе си понѣ тѣйзи разноски, които би ставали за порто на подарѣцитъ имъ до въграда ни; а отъ тука вече Дружеството зема съ благодарение върху си всеки трудъ и пожертвование за препраштанието имъ до означенитъ мѣста. Освѣнъ туй, Дружеството ще извъстява на публика-та чрезъ своитъ органи несамо *кой што и за дн* подарява, нъ и за самото получване на подарѣцитъ въ отръденитъ мѣста.

Съ тойзи начинъ несамо ученитъ ни еднородци лично но и всички въобщте образованъ български свѣтъ стѣпва въ най-благородно приближение съ ученний почти всички европейски мѣръ, който тогава прочее може непосредствено да се запознава най-добрь съсъ всичката умствена дѣятелность и нравственна сила на българский нашъ народъ. А това, че ще има голѣма важность и слѣдствия най-благодатни за самитъ насъ-Българе, тѣй ни се вижда очевидно, штото ний считаме за съвсѣмъ излишно да се пуштаме тукъ въ дългъ и особенъ говоръ върху това. —

Истина, че *не* всеки нашъ писателъ или книгоиздателъ може да подарява отъ списанията си по 20-30 и повече тѣла, но на това намѣрва се леснината, стига *отистина* да искаме. Тая леснина е въ ръцетъ на по-заможнитъ ни еднородци и особено на по-интелигентнитъ отъ тѣхъ. Именно тѣ иматъ голѣма длѣжностъ, длѣжностъ най-света да купуватъ въобщте на всеки достойнъ български писателъ сичкитъ му списания, да ги купуватъ и за себе-си и за подаряване на ускѣдни наши учашти се младежи и младици, на разни учебни заведения народни и иностранни; оште по-вече сѣ длѣжнитъ да купуватъ на оние наши писатели всичкитъ произведения, които най-много се отличаватъ въ своето писателско занятие и които при това се повече лишаватъ отъ кѣмъ материялни средства. Съ тойзи начинъ, такивато благородни наши еднородци, ставатъ едни отъ най-великитъ виновници за силното и повсѣдно распространяване на просвѣштението между народътъ, заштото, отъ една старна, кѣто купуватъ разнитъ български списания и ги распръсватъ на съдѣ по отечеството ни, ползватъ се съ тѣхъ сичкитъ класове на народътъ, и отъ друга, съ купуванието

достойни български умствени и душевни произведения, тѣ даватъ на писателитѣ ни най-добра възможностъ да се насърчаватъ и да се пуштатъ въ списване на по-достойни и, слѣдов.—по-ползователни умствени трудове. Ето едно отъ най-добрите средства за разцвѣтяване и обогатяване на българската наша книжнина, ето едно отъ най-добрите средства за желаемото повишение на българскій народъ въ нравствено отношение, ето едно отъ най-добрите средства за велико развиване и уголъмяване на умственната дѣятелностъ на българскій народъ.

Така съшто нѣкои отъ тѣйзи наши по-заможни интеллигенти еднородци могли би твърдѣ лесно, — само ако штѣтъ — да изпроважатъ въ даръ по едно баремъ отъ по-важните български списания и до нѣкои по-извѣстни мѣста въ просвѣтена Европа. Казваме, че *могътъ*, заштото има способности, съ които ако се възползватъ за тая цѣль, ште да извършатъ много лесно и тая си лѣжностъ къмъ народа и отечеството, безъ да се принудени въ съштото време белки да отземватъ отъ пожертвованията си, които полагатъ за други по-ближни народни и обществени нужди презъ течение на цѣла година.

Ако н. пр. на 10-15 мѣста по 10 души отъ нашите по-заможни млади интеллигентни еднородци се съгласятъ да се откажатъ да правятъ презъ годината единъ-два бала по-малко или други европейски забавления и угощения, да речемъ, и намѣсто това да отдѣлятъ, презъ туй време н. пр. по 2-Завстрийски желтици, което е една твърдѣ умѣренна сума за тѣхъ ¹⁾, ште иматъ едно ксличество за година 450 #. Нѣка да кажемъ сега, че презъ годината излазватъ разни български списания до 80 на брой, отъ които само 30-тѣхъ сѣ по-важни, и съко отъ тѣсъ послѣдните струва — едно върхъ друго — половинъ #, ште каже, че 15 # трѣба да дадѣтъ за да купятъ по едно тѣло; а, кѣто земнѣтъ, да кажемъ, по 30 тѣла отъ съко едно списание, ште имъ стигне напълно горнѣята сума=450 #. Не възможно-ли е това? или, ако е възможно, мѣчно-ли е да ста-

1) Тая сума ни се вижда тѣй умѣренна, штото тя може да се събере и съ други начинъ опште по-лесенъ. Ако н. пр., при съко по-голѣмичко забавление си наумяваме за предположенната цѣль, и ако при тоя случай всѣки отъ насъ — по-заможните отдѣля само по 2-3 гроша, пакъ ште може да се набере горнѣята сума.—

не? Никакъ не е мъчно, защото тукъ не се изисква нито много хора, нито много трудъ нито пъкъ много пожертвование. Е, кѣто е тѣй, какъ може прочее да стане? Само и само чрезъ *едничка добра воля*.

Съсъ 450 ₺ наистина могатъ да станѣтъ на дестинамѣста въ отечеството ни единъ-два бала повече или други подобни забавления презъ годината, но, за-Бога, каква полза отъ тѣхъ би видѣло горкото ни отечество и народъ когато съ съшитѣ пари сѣки достойнъ български писателъ и книгоиздателъ ште може винѣги да разчитва отнапредъ оште понѣ на 30 тѣла за продадени отъ всѣко едно свое списание, и особено когато съ тѣйзи пари ште може почти всички образованъ свѣтъ да запознава народѣтъ и отечествоти ни непосредствено — отъ насъ самитѣ-Българи!²⁾ —

А колкото за важноста и ползитѣ, които могатъ да произлязатъ за народа отъ надлежното приемване на предложението ни — да се снабдява „Бъл. Кн. Дружество“, както и други подобни наши учреждения, съ подаряване на по едно тѣло отъ всички български списания, ний ште си позволимъ да кажемъ оште слѣднитѣ двѣ-три думи.

Ништо не може тѣй добръ и тѣй много благополучно да ръководи човѣка къмъ правилно и здраво напредване въ сѣко едно негово предприятие, колкото ако знае той *добъръ* силитѣ си, ако знае както трѣба средствата и мѣста, презъ които се простира кръгѣтъ на работитѣ му. Тѣй и ний-Българитѣ само тогава ште можемъ да си вършимъ основателно сичкитѣ народни работи съ единъ добъръ успѣхъ, да предприемаме всѣка своя нова работа, за извършванието на която да имаме отпредъ оште *пълно* увѣрение, само тогава, казвамъ, когато ште да познаваме и оцѣняваме най-добъръ истиното со положение и въ умственно и нравствено и материално отношение, когато ште можемъ както трѣба да познаваме силитѣ на умственната си и душевна дѣятелностъ. А това не

2) Съсъ всичко тѣй, ний не штемъ да кажиме, че искаме непрѣменно да ни се приемне което предлагаме тука, нито пъкъ способѣтъ който излагаме за изпълнение на предложението ни. Но искаме да речемъ, че можеме не малко работи, работи твърдѣ полезни и важни да извършваме за своето всеобщто народно благо съ начинъ твърдѣ лесенъ и безъ всѣки тѣжки пожертвования, само и само ако искаме.

се постига другоаче, освѣнъ ако слѣдимъ непрестанно и тоно за появяванието на сичкитъ българи произведения и дѣла отъ полето на умственната ни дѣятелностъ и ако всички тѣ подлагаме подъ едно благоразумно прегледвание и оцѣняване.

Това именно ни накура да побързаме и помолимъ милитъ си еднородци, за да благоизволятъ и, които могатъ и обичатъ, да снабдяватъ „Бъл. Кн. Дружество“ отъ своя страна съ единъ благороденъ даръ—отъ всѣко българско списание по едно тѣло—за библиотеката му.—

Съ надѣжба, че предложението ни ште се приемне съ благодарение отъ всичкитъ си еднородци, ний си позволихме да имъ направимъ тая *обща забѣлѣжка*.—

ИЗВѢСТІЕ

отъ

„Българското Книжовно Дружество.“

Кѣто вече ни се привърши мѣстото тука, отлагаме за въ идущата книжка на „Пер. Спис.“ да съобщтимъ на почтената публика подробно извѣстие за по *колко* тѣла отъ „Пер. Спис.“ и за *дѣ* подарява „Бъл. Кн. Друж.“, и *кои* отъ еднородцитъ ни са благоизволили до сега да се абонисатъ за повече тѣла отъ реченното списание—за подаряване на разни старни по отечеството ни, и пр. Тука штемъ за сега да забѣлѣжимъ само, че Дружеството подарява до 200 тѣла за въ българско насѣдъ, а именно: 100 тѣла за въ Македония, 50 тѣла за въ Тракия (особенно за въ югоисточна Тракия) и 25 тѣла за въ България (особенно за въ западна България); освѣнъ тия, прашта Дружеството оште около 200 тѣла до повече учени корпорации и лица по разни старни въ Европа, както и на мозина наши учениемъжие и на ученици. А отъ еднородцитъ ни, които са се отличили до сега съ значително спомошествование на по-много тѣла отъ „Пер. Спис.“—за подаряване, са многоуважаемитъ г-да Ст. Увалиевъ, г. Н. Ценовъ председателятъ на Настоятелството на „Бъл. Кн. Дружеството“, г. Ст. Беропъ, членъ на реченното Настоятелство, „Българското Женско Дружество“ въ Браила, и пр., на които за тие имъ штедри и благородни дарове искаваме най-сър-

дечна благодарностъ отъ старна на „Бъл. Кн. Друж.“ и отъ старна на редакцията на това списание. А отъ младежите ни, които въ туй отношение заслужаватъ отъ всѣкого особена похвала и почитание, сѣ българските Ученици въ училиштето-Робертъ въ Цариградъ; и г. Д. Аниевъ, председателятъ на Българско Благодѣтелно Дружество „Напредък“ въ Вѣна, който, между друго, благоизволи да обдари „Бъл. Кн. Дружеството“ съ нѣмскиятъ конверзачни лексиконъ отъ Маера — въ най-новото му издание и съ най-хубава подвързия. Съ тойзи си тѣй много благороденъ даръ, г. Аниевъ дава ни ново свидетелство за своето горешто родолюбие, съ което господство му тѣй високо се отличава, при всѣко българско народно предприятие, съ другите ни благонадѣжни млади еднородци, живѣяшти вънъ отъ отечеството ни. Съ такива само дѣла може всѣки човѣкъ да остави на тосъ свѣтъ *сладка споменъ* за своята благородна душа. Да даде Богъ, штото пѣ-скоро да стане много пѣ-голямъ, брѣятъ на такива то достойни и вѣрни синове на драгата ни майка *България!*—

„Българското Книжовно Дружество“, едвамъ што настанѣ втората си година, ето че го пристигва една люта и прескърбна вѣсть: отъ неговите най-ревностни „спомогателни членове“ починѣтъ други втори, многоуважаемий български нашъ кмѣтъ въ Одеса—дѣдо

СТЕФАНЪ ДИМИТРИЕВИЧЪ ТОШКОВИЧЪ!

Покойний, родомъ изъ Калюферъ, роденъ въ г. 1790; почти отъ половинѣ вѣкъ насамъ жителъ въ Русия (въ Одеса); Богу душа предалъ на 26 Августа 1870 въ Одеса.

Съ отиванието отъ този свѣтъ на Стефана Димитриевиѣ Тошковиѣ, Българскиятъ народъ изгубва единъ отъ най-добритъ и най-вѣрните свои синове, а „Българското Книжовно Дружество“ — единъ отъ най-ревностните свои спомогателни членове.

Тѣжка е тази загуба! Покойниятъ винѣги е билъ единъ отъ ревностните и неутомими труженици въ полето на народното наше свѣстяване и съживяване. Отдалеченъ отъ оте-

чеството си, Стеф. Д. Тошковичъ винъги е билъ тамъ съ своята благородна душа, която искрено се е радвала за радоститъ на народътъ и плакала е за неговитъ нештастия.... Въудошевенъ отъ чувства най-искренни къмъ народната доброчеститина, пълненъ отъ любовъ най-горешта къмъ милиятъ си народъ, — покойниятъ не е штадилъ нито трудъ, нито жертви за доброто на този народъ, и единственната му грижа, единственното му и най-горешто желание е било — *да види милиятъ си народъ свѣстенъ и честитъ.*

Стефанъ Д. Тошковичъ е билъ достоинъ сподвижникъ на приснопамятнитъ наши еднородци, Н. Палаузова и В. Априлова, въ тѣхнитъ грижи и старания за народното наше свѣстяване, а послъ, въудошевенъ отъ убъждение, че само при распространение на прѣсвѣштението между народа ни е възможно неговото истинско благополучие, Покойниятъ, заедно съ другитъ наши еднородци въ Одеса, ревностно ходатайствуваше у Правителството позволение да се приематъ на правителствено иждивение млади Българе и Българки въ учебнитъ заведения. Така съшто той приимá живо участие, когато се искаше позволение да се основе въ Одеса „Одеското Българско Настоятелство“, и слѣдъ основанието на това Настоятелство, Покойниятъ до самата си смъртъ бѣше единъ отъ най-ревностнитъ негови членове, и съ своитъ неуморни трудове немалко съдѣйствува за успѣшниятъ му вървежъ къмъ неговата свѣта цѣль. Винъги готовъ да направи добро на милитъ си еднородци, Стеф. Д. Тошковичъ постоянно се е отнасялъ къмъ младитъ българе-ученици съ отеческа любовъ и заботливостъ и съкога се е старалъ да ги улеснява въ нуждитъ имъ, а заедно и да ги насърчва въ занятията имъ. И нѣма съмнѣние, че много отъ сегашнитъ наши дѣятели-интелигенти, които се трудятъ на народното душевно поле, винъги ште произнасятъ името на покойниятъ съ особено почитание, зашото тѣ ште имъ напомня съчувствието и отеческата грижа къмъ тѣхъ лично, както и неуморнитъ старания на Покойниятъ за народното добро. — Далечъ отъ отечество, но винъги тамъ душою, Покойниятъ съ възхищение и съ искренно-сърдечна радостъ е посръщталъ съко едно предприятие за народното добро, и никогажъ не се е отказвалъ да съ-

дѣйствиува и нравствено и материално за пълниятъ успѣхъ на такива предприятия. Така, и при съставението и откритието на „Българското Книж. Дружество“, покойниятъ бѣше въ редътъ на ония, които най-много съдѣйствиувахъ за по-доброто нареждане и по-якото укрѣпаване на Дружеството, и до самата си смъртъ той не е прѣставалъ да се грижи за добриятъ му успѣхъ. До колко горешто е желалъ Покойниятъ добъръ успѣхъ на Дружеството, вижда се и отъ това, че той подарява на библиотиката му почти цѣлата своя библиотека. Да, въ историята на нашето възрождение Българинътъ съ благовѣние ще спира погледитъ си и надъ името на Покойниятъ, и заедно съ дълбоко въздъхване ще се чува искрена и сърдечна благословия за това незабравено име!

Но оште не трѣбаше да ни оставя Стеф. Д. Тошковичъ! Оште имаме ние нужда и необходимостъ въ неговата искрена любовъ къмъ народътъ, въ неговата честна и благородна душа, въ неговата всецѣла прѣданностъ къмъ отечеството ни! Обаче, такава е била волята на Всемогущиятъ... Следъ една продължителна болѣстъ *Стефанъ Димитриевичъ Тошковичъ* на 26 Августъ т. г. утиде отъ тойзи свѣтъ въ небеснитъ покои, кѣто остави славна память на добъръ, честенъ и благороденъ гражданинъ, на нѣженъ и любящъ башта, и най-сѣтнѣ — *памятъ на най-добъръ и най-въренъ синъ на своето отечество*.....

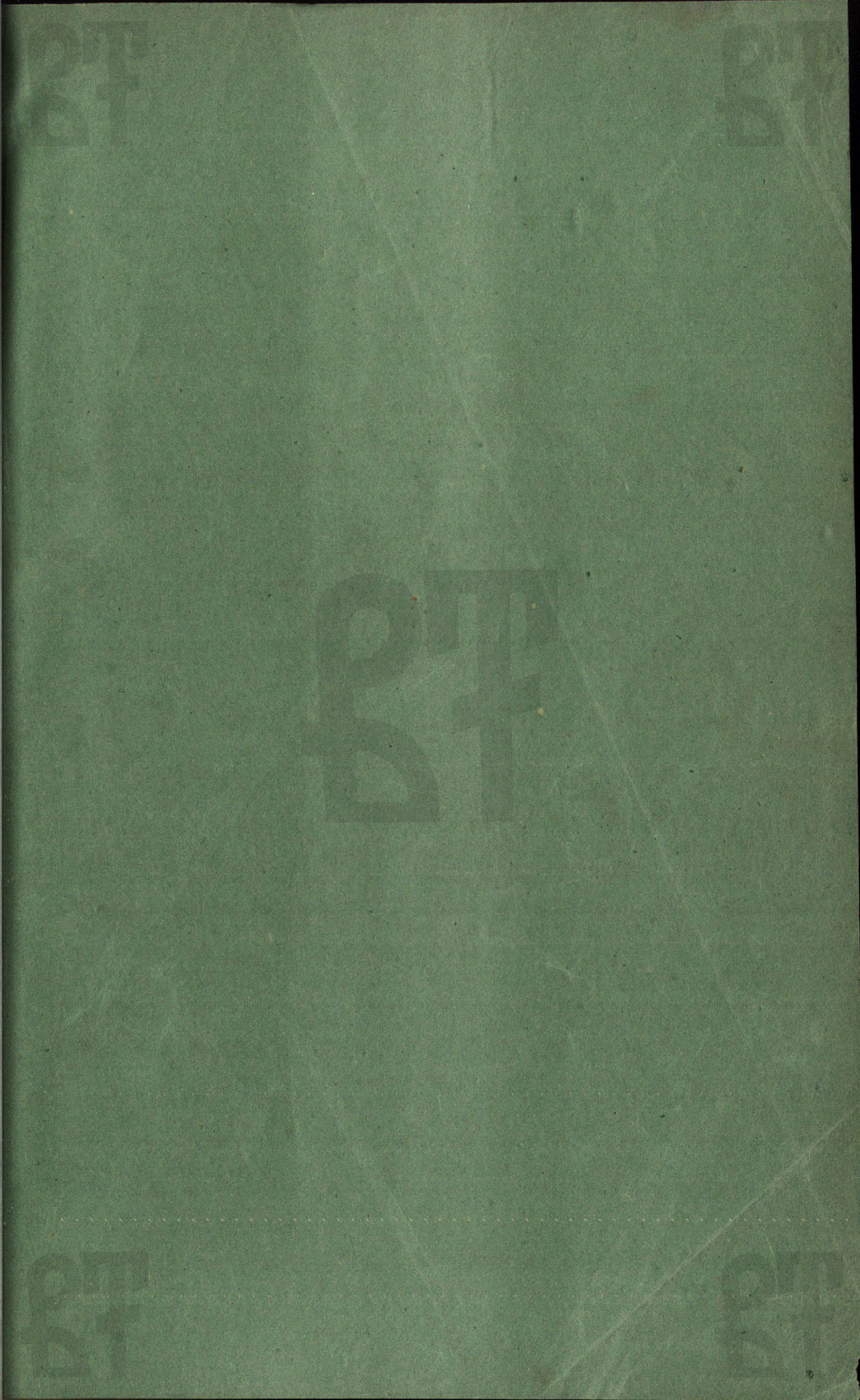
Тѣжка е тая загуба, ще повторимъ, но, покорни на Съдбата, ний трѣба да се утѣшаваме понѣ съ това, че покойниятъ и намъ и на нашитъ потомци винъги ще служи за примѣръ и насърчване къмъ сичко онова, което е честно и благородно, което е необходимо и полезно за нашата народна доброчеститина... Треба да се утѣшаваме съ това, че години и вѣкове ще се минътъ, но името на покойниятъ както и имената на всички такива български Покойници, ще се запазва въ дълбочината на Българскитъ сърца, и нашитъ потомци при спомнюванието на Стефана Димитриевича Тошковича, и на неговитъ доблественни за въ народна полза дѣла, ще казватъ съ съштата признателностъ и съ съштото високо благоговѣние, съ които казваме и ние сега:

Вѣчна му память!

ПЕЧАТНИ ПОГРѢШКИ.

Страница 10 редъ 17 на мѣсто шѣдъ чети шѣтъ.

„	забѣд. 1.	редъ 1	на мѣсто	случало	чети	случило
„	„	3	„	хърваскитѣ	„	хърватскитѣ.
„	„	4	„	стигнѣла	„	стигнѣла.
„	11	редъ 16	„	изговоря	„	изговаря.
„	„	30	„	български	„	български.
„	14	3	„	виде	„	види.
„	„	16	„	който	„	който.
„	„	17	„	вндѣли	„	вндѣли.
„	„	31	„	но-ясни	„	но-ясни.
„	„	забѣлѣжка редъ 1и2	„	принусяни	„	принудени.
„	„	„	3	напачаваме	„	назначаваме.
„	15	редъ 11	„	появяването	„	появяването.
„	17	1	„	достигнѣло	„	достигнѣла.
„	22	29	„	Нѣанъ	„	Нѣанъ.
„	24	3	„	иш	„	иш.
„	26	33	„	не	„	не
„	36	20	„	Дръжества	„	Дружества.
„	„	33	„	гова	„	това.
„	38	4	„	до	„	да
„	39	4	„	житие-би.	„	житие-би.
„	„	6	„	почерива	„	почерива.
„	„	30	„	онте	„	онте.
„	46	5	„	поради	„	породи
„	48	8	„	потѣпѣле	„	потѣпѣле.
„	„	„	„	сиромания	„	сиромания.
„	„	забѣлѣжка редъ 1	„	Физическиѣ	„	Физическитѣ.
„	60	редъ 35	„	а х и	„	а х и
„	66	6	„	се	„	се.
„	67	24	„	развѣле	„	развѣле.
„	73	3	„	второто	„	втората.
„	85	23	„	те	„	тя.
„	92	20	„	животъ	„	жавотъ.
„	93	5	„	възможно	„	възможно.
„	94	10	„	кислородъ	„	кислородъ.
„	95	22	„	Сдѣтъ	„	Слѣдъ.
„	100	8	„	чистата	„	чистота.
„	„	38	„	динаше	„	динаше.
„	102	8	„	не	„	на-
„	107	3	„	Ни	„	Ни
„	108	18	„	само	„	като.
„	„	20	„	тяхъ	„	кяхъ.
„	109	8	„	в е	„	се
„	„	31	„	„самостоятелинятъ	„	„самостоятелинятъ
Страница	116	редъ 6	на мѣсто	когато	„	когато.
„	121	1	„	де	„	да.
„	122	9	„	списанеі	„	списание.

 Годишната стойност на „Пер. Списание“ определя се 20 франки за насгдн.

Само на оние господа, които станѣтъ спомоществователи на „Пер. Списание“ най-малко отъ 4 тѣла—за подаряване, ште имъ се отстъпва съко тѣло за 15 франки, но съсъ задължение, штото съки подарителъ, при абонираванието си, да явява на Дружеството точно и яено, дѣ кому и колко тѣла подарява.

Спомоществозанието се предплаща за цѣла година, — никакъ другояче.—

 Сичко което се отнася за „Бъл. Кн. Дружество“, както: писма, статии, стойноста на „Пер. Списание“ и пр. и пр., изпраща му се чрезъ г. Николая Ценова, председателя на Настоятелството на Дружеството въ Бранла.